

54489

54489

József Attila Tudományegyetem
Könyvtára
külföldi cseréjéből

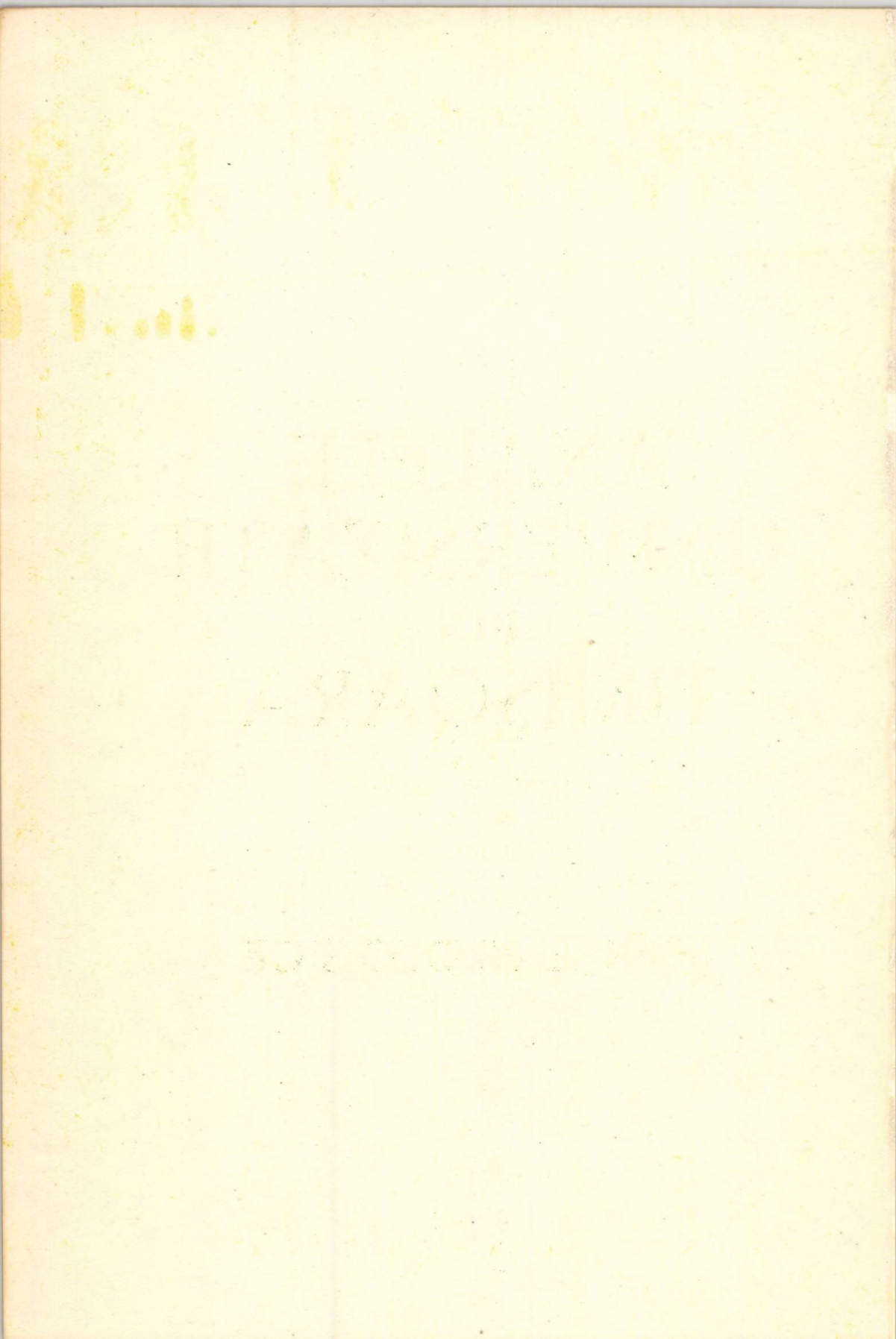
1984 MAJ 1 17

ANALELE UNIVERSITĂȚII DIN TIMIȘOARA

ȘTIINȚE FILOLOGICE

XXI

1983

ANALELE
UNIVERSITĂȚII

DIN

TIMIȘOARA

ȘTIINȚE FILOLOGICE

XXI

1983

ANALELE UNIVERSITĂȚII DIN TIMIȘOARA
ȘTIINȚE FILOLOGICE

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:

Prof. dr. ȘTEFAN MUNTEANU

Redactori responsabili adjuncți:

Prof. dr. IGNAT BOCIORT, Prof. dr. VASILE ȘERBAN,
Prof. dr. EUGEN TODORAN

Membri:

Prof. dr. IVAN EVSEEV, Conf. dr. MARGARETA GYURCSIK,
Prof. dr. ALFRED HEINRICH, Conf. dr. YVONNE LUCUȚA,
Conf. dr. ION MUȚIU, Conf. dr. CORNELIU NISTOR, Conf.
dr. MARIANA POPA, Lector dr. MARCEL POP - CORNIȘ, Prof.
dr. GH. I. TOHĂNEANU, Prof. dr. VIRGIL VINTILESCU

Secretari științifici de redacție:

Conf. dr. D. CRAȘOVEANU, Lect. dr. JIVA MILIN

Secretar de redacție:

Filolog pr. VICTORIA STROESCU

*

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice
correspondență se vor trimite pe adresa comitetului de redacție a
revistei *Analele Universității din Timișoara*.

Adresa Redacției:

UNIVERSITATEA DIN TIMIȘOARA

Facultatea de filologie

Bul. Vasile Pârvan nr. 4

1900 TIMIȘOARA

R. S. ROMANIA

ANALELE UNIVERSITĂȚII DIN TIMIȘOARA

SERIA ȘTIINȚE FILOLOGICE

XXI, 1983

S U M A R

PETRU KOTTLER, Profesorul Ștefan Binder la a 75-a aniversare	1
SIMION MIOC, Profesorul Eugen Todoran la 65 de ani	1'

LINGVISTICĂ

DOINA DAVID, Valorificarea elementului popular (regional) în limba culturii românești moderne. Criteriul logic.....	3
V.FRĂȚILĂ, Nume de familie, supranume și toponime de pe valea inferioară a Tîrnavelor provenite din hipocoristice.....	11
FR.KIRÁLY, Scrierea limbii române cu litere latine și ortografie "maghiară" în secolul al XVII-lea, cu privire specială la <u>Dictionarium valachico-latinum</u> (III.Grafemele,2)... ..	21
CONSTANȚA CIOCÂRLIE, Antonimia - structură lingvistică și struc- tură stilistică în <u>Măximele</u> lui La Rochefoucauld.....	33

TEORIE ȘI ISTORIE LITERARĂ

CORNELIU NISTOR, Romanul veacului al XVIII-lea - receptare și funcționalitate.....	41
STELA MIREL, Preliminarii la o istorie a prozei literare din Banat....	51
ELENA GHIȚĂ, Pentru o definiție a traductemului (II).....	61

NOTE ȘI DISCUȚII

RODICA POPESCU, Abateri în folosirea mărcii pronominale, din structura diatezelor, în româna contemporană.....	69
BUJOREL ISPAS, Unele considerații asupra studiului confruntativ al limbilor.....	73
HORTENSIA PÂRLOG, Observații asupra unor împrumuturi mai noi din limba engleză în limba română.....	78
D.ALEXANDRU, A.BALEA, Unele erori în achiziția limbii române I.COSTE, F.FRĂȚILĂ, de către vorbitorii de limbă arabă.....	83
ROXANA ROMIȚAN, Stefan Milow als Lyriker.....	87
NICOLAE HARSANYI, Despre narare: unele mutații contemporane.....	92

RECENZII

V.FRĂȚILĂ, <u>Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor</u> , Tipografia Universității din Timișoara, 1982, 344 p. (D.Crașoveanu).....	97
--	----

II

- ANNE HÉNAULT, Les enjeux de la sémiotique: Introduction à la sémiotique générale, Paris, Presses Universitaires de France, 1979, 191 p. (Aurelia Turcu)..... 99
- PAVEL FLOREA, Contribuții de istorie literară (1867-1885), Iași, Editura Junimea, 1981, 311 p. (Elisabeta Dobre)..... 101

IN MEMORIAM

- YVONNE LUCUȚA, Johann Wolf 105

III
 ANNALES DE L'UNIVERSITÉ DE TIMIȘOARA
 SÉRIE SCIENCES PHILOLOGIQUE
 XXI, 1983

S O M M A I R E

PETRU KOTTLER, Le professeur Ștefan Binder au 75 ^e anniversaire.....	1
SIMION MIOC, Le 65 ^{ème} anniversaire du professeur Eugen Todoran...	1'

L I N G U I S T I Q U E

DOINA DAVID, La valorisation de l'élément populaire (régional) dans la langue de la culture roumaine moderne. Le critère logique.....	3
V.FRĂȚILĂ, Noms de famille, surnoms et toponymes de la vallée inférieure des Tîrnave provenus des hypocoristiques...	11
FR.KIRÁLY, La langue roumaine écrite à lettres latines et à orthographe "hongroise" au XVII ^e siècle (le <u>Dictionarium valachico-latinum</u> , III. Les graphèmes, 2).....	21
CONSTANȚA CIOCÂRLIE, L'antonymie - structure linguistique et structure stylistique dans les <u>Maximes</u> de la Rochefoucauld..	33

T H É O R I E E T H I S T O I R E L I T É R A I R E

CORNELIU NISTOR, Le roman du XVIII ^e siècle - réception et fonctionnalité.....	41
STELA MIREL, Préliminaires à une histoire de la prose littéraire du Banat.....	51
ELENA GHIȚĂ, Pour une définition du Traductème (II).....	61

N O T E S E T D I S C U S S I O N S

RODICA POPESCU, Ecartis dans l'emploi de la marque pronominale dans la structure des voix en roumain contemporain....	69
BUJOREL ISPAS, Considérations sur l'étude comparative des langues...	73
HORTENSIA PÂRLOG, Observations sur certains emprunts récents de l'anglais en roumain.....	78
D.ALEXANDRU, A.BALEA, Quelques erreurs dans l'acquisition du roumain par les sujets parlants de langue arabe.....	83
ROXANA ROMIȚAN, Ștefan Milow als Lyriker.....	87
NICOLAE HARSANYI, Sur la narration: quelques mutations contemporaines.....	92

C O M P T E S R E N D U S

V.FRĂȚILĂ, <u>Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor</u> , Tipografia Universității din Timișoara, 1982, 344 p.(D.Crașoveanu).....	97
--	----

ANNE HENAUULT, Les enjeux de la sémiotique: Introduction à la sémiotique générale, Paris, Presses Universitaires de France, 1979, 191 p. (Aurelia Turcu)..... 99

PAVEL FLOREA, Contribuții de istorie literară (1867-1885), Iași, Editura Junimea, 1981, 311 p. (Elisabeta Dobre)..... 101

IN MEMORIAM

YVONNE LUCUȚA, Johann Wolf 105

УЧЁНЫЕ ЗАПИСКИ ТИМИШОАРСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
СЕРИЯ ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ НАУК
XXI, 1983

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕТРУ КОТТЕР, Профессору Штефану Биндеру — 75 лет	I
СИМОН МИОК, Профессору Эуджену Тодорану — 65 лет	I

ЛИНГВИСТИКА

ДОЙНА ДАВИД, Использование областных слов в современном лите- ратурном румынском языке. Логический критерий	3
В. ФРЭЦИЛЭ, Фамилии, прозвища и топонимы в нижней долине Тырнав, образованные от типокористов	II
Ф. КИРАЙ, Использование латинских букв в румынской пись- менности и "венгерская" орфография в <u>Dictionarium</u> <u>valachico-latinum</u> (III, Графемы, 2) в XVII-ом веке	21
КОНСТАНЦА ЧИОКЫРЛИЕ, Антонимы — лингвистическая и стилистическая структуры в <u>Максимах</u> Ларошфуко	33

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ

КОРНЕЛИУ НИСТОР, Роман XVIII века — восприятие и функциональность..	41
СТЕЛА МИРЕЛ, Предварительные замечания к истории литератур- ной прозы в Банате	51
ЕЛЕНА ГИЦЭ, К определению традуктема (II)	61

ЗАМЕТКИ И ДИСКУССИИ

РОДИКА ПОПЕСКУ, Отклонения в использовании местоимённого показа- теля в структуре залогов современного румынского языка	69
БУЖОРЕЛ ИСПАС, К вопросу о сопоставительном изучении языков.....	73
ХОРТЕНСИЯ ПЫРЛОГ, Замечания о новых английских заимствованиях в румынском языке	78
Д. АЛЕКСАНДРУ, А. Некоторые ошибки в усвоении румынского языка	
БАЛБА, И. КОСТЕ, носителями арапского языка	83
Ф. ФРЭЦИЛЭ, Stefan Milow als Lyriker	87
РОКСАНА РОМИЦАН, О повествовании; некоторые современные сдвиги.....	92
НИКОЛАЕ ХАРШАНИ,	

VI

РЕЦЕНЗИИ

- V. FRĂȚILĂ, Probleme speciale de dialectologie, Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor, Tipografia Universității din Timișoara, 1982, 344 p. (Д. Крашовеану) 97
- ANNE HÉNAULT, Les enjeux de la sémiotique: Introduction à la sémiotique générale, Paris, Presses Universitaires de France, 1979, 191 p. (Аурелия Турку) 99
- PAVEL FLOREA, Contribuții de istorie literară (1867-1885), Iași Editura Junimea, 1981, 311 p. (Элисабета Добре) 101

ПАМЯТИ УЧЁНЫХ

- ИВОННЕ ЛУКУЦЭ, Йоханн Волф 105

PROFESORUL ȘTEFAN BINDER LA A 75-A ANIVERSARE

Împlinirea vârstei de 75 de ani constituie pentru foștii studenți și tovarăși de muncă ai profesorului Ștefan Binder un prilej de a-i exprima recunoștința față de tot ce-i datorează în formarea lor și de a-i adresa un omagiu pentru tot ce a realizat. Aniversarea aceasta nu este numai o sărbătoare a Catedrei de limbi germanice, al cărei întemeietor este, ci și a întregii Facultăți de Filologie din Timișoara, printre ai cărei fondatori se numără.

Preluând în 1956, la 49 de ani, conducerea primei catedre de germanistică din Banat, profesorul Ștefan Binder aducea cu sine experiența unui director de școală pedagogică, a unui profesor-metodist la Institutul inter-regional de perfecționare a cadrelor didactice, a unui animator al activității culturale și a unui autor de manuale școlare. Toate aceste calități de conducător, organizator, activist și pedagog i-au fost deosebit de utile în îndeplinirea cu succes a noii sarcini de formare a tinerelor cadre pentru învățământul general și liceal și în același timp de atragere și de creștere a cadrelor pentru catedra nou creată. Calitățile amintite se îmbinau armonios cu aceea de cercetător științific, care i-a fost confirmată încă în 1932, de către lingviști de prestigiu, printre care și Iorgu Iordan, după publicarea unei părți din teza sa de doctorat Kind, Knabe, Mädchen in den nördlichen Dialekten des dakorumänischen Sprachgebietes. Ein Beitrag zur Onomasiologie în Biblioteca Dacoromaniei, nr.5 (Cluj).

Prelegerile profesorului Binder au fost întotdeauna deosebit de instructive și expuse cu măiestrie pedagogică. Fiind în toate un exemplu pentru ceilalți, s-a numărat și printre primii care și-au multiplicat cursurile pentru uzul studenților. Atât în predare cât și în cercetare, a îmbrățișat cele mai variate domenii, de la fonetică, lexicologie, morfologie, sintaxă, stilistică și investigarea particularităților limbajului cotidian, neliterar (Umgangssprache) până la literatura de limbă germană din România. Despre aceasta din urmă a publicat în 1972 în "Neue Banater Zeitung" o suită de

peste 200 de articole, care constituie, în anii de după Eliberare, prima privire istorică de ansamblu asupra acestei literaturi.

Una din primele înfăptuiri ale catedrei conduse de domnia sa timp de 16 ani a fost întemeierea arhivei dialectologice ca bază pentru elaborarea unui Dictionar al graiurilor germane din Banat și pentru alte studii de dialectologie și geografie lingvistică. În această ramură profesorul Binder a continuat să lucreze și după pensionare, fiind numit în 1973 de către Academia R.S.R. ca membru al Comitetului național român pentru Atlasul Limbilor Europei, la a cărei activitate își aduce și acum o contribuție meritorie.

Tinăra catedră, maturizată sub conducerea profesorului Binder, beneficiază și astăzi de sprijinul d-sale, acordat cu dăruire doctoranzilor și celor care au obținut titlul de doctor sub îndrumarea sa. Toți cei care au lucrat sub directa oblăduire a profesorului Binder îi recunosc și îi prețuiesc obiectivitatea, competența și grija cu care le-a dat sfaturi, întotdeauna folositoare, rezultate din experiența unei vieți bogate în realizări, a cărei supremă satisfacție a constituit-o munca, efectuată cu ritmicitate și perseverență.

Dar numele profesorului Binder nu este legat numai de toate realizările Catedrei de limbi germanice, ci și de Analele Universității din Timișoara, la a căror realizare a participat ca membru al comitetului de redacție până în 1975; de asemenea, e legat de o etapă din activitatea Universității populare, al cărei prorector a fost, precum și de activitatea Teatrului german de stat din Timișoara, al căru Consiliu de conducere s-a bucurat permanent de sprijinul său.

Omagiindu-i aportul în atâtea domenii, îi urăm sănătate și putere de muncă pentru încă multă vreme, fiind gata de a-i urma pilda și în continuare.

PETRU KOTTLER

PROFESORUL EUGEN TODORAN LA 65 DE ANI

Cu sfieli de ucenic și afecțiune de învățăcel, încerc aici să conturez cu pana un buchet de flori de hîrtie - un dar pentru profesorul Eugen Todoran, care împlinește în aceste zile, 65 de ani de viață, viață închinată, după perioada de acumulare și formare, învățămîntului universitar și culturii românești.

Fiu al Transilvaniei, cu moșteniri tragice familiale (bunicul și tatăl și-au înscris numele pe altarul jertfelor naționale), Eugen Todoran și-a intuit vocația orientîndu-și elanurile de cunoaștere și de slujire a neamului, din rîndurile căruia s-a ridicat, în sfera spiritualității umaniste, pasiionîndu-se încă din anii liceului de literatură și filozofie. Format în Universitatea din Cluj și Sibiu, avînd în față personalitatea, știința și înțelepciunea unor mari profesori ca Sextil Pușcariu, D. Popovici și Lucian Blaga, studentul de atunci este remarcat și reținut în vederea unei cariere universitare. Tot în acești ani, intră în comuniune de idealuri naționale și estetice cu alți colegi de generație, afirmîndu-se în activitățile Cercului literar de la Sibiu. Vîrtejul de foc al războiului îi întrerupe firul destinului pentru cîțiva ani.

Chemat la Institutul Pedagogic de 5 ani din Timișoara, Eugen Todoran face parte din grupul cadrelor didactice întemeietoare de învățămînt filologic în orașul de pe Bega. S-a impus la catedră prin cursuri temeinice, de larg orizont istoric și filozofic, printr-o amplă și adecvată erudiție, prin căldura comunicării. Generații după generații de studenți s-au format și se formează în amplitudinea spirituală, patriotică și pedagogică a profesorului Todoran, în atracția stilului personalității sale, a multiplelor metode de cercetare a fenomenelor literare pe care domnia sa le mînuiește ca un maestru; generații după generații îl ascultă, îl admiră și-i stimulează știința și dăruirea.

Spirit axat pe un fundamental simț al istoriei și tradițiilor românești, cu idealuri naționale și etice bine precizate, muncitor neobosit, însetat de

noi puncte de vedere și perspective de abordare a literaturii, profesorul Eugen Todoran este un student perpetuu, cum îi plăcea lui Tudor Vianu să spună despre cadrele didactice universitare de vocație, adică studiind cu hărnicie, informându-se în varii domenii de cultură.

Rezultatele acestor neîntrerupte acumulări și arderi în sfera ideilor s-au materializat în cursurile și cărțile publicate de profesorul Eugen Todoran de-a lungul anilor, de la Eminescu (1972), Secțiuni literare (1974), T. Maiorescu (1977), Eminescu. Epopeea națională (1981) și pînă la tetralogia despre Lucian Blaga (al doilea volum se află sub tipar), precum și în edițiile prefăcute și îngrijite de domnia sa.

Pentru cei din jurul său, pentru membrii catedrei de literatură română, pe care a condus-o mulți ani, profesorul Eugen Todoran a fost un autentic călăuzitor, un stimulator permanent în cercetări de istorie și critică literară, de folclor literar. Spiritul de prietenie și atașament față de cei mai tineri, lipsa de morgă, dorința de a forma o comuniune a spiritelor, emula-toare, vor rămîne gravate pentru totdeauna în conștiința colaboratorilor domniei sale și vor funcționa, sperăm, ca un îndemn la autodepășire, la abordări originale ale literaturii române.

Personalitate umană deosebit de afabilă, de o profundă decență și înțeleaptă modestie, profesorul Eugen Todoran posedă un farmec încântător al rostirii, punctat nu arareori de umor, ce își alambichează sevele din tezaurul popular și din cultura lumii.

Fereastra luminată, pînă tîrziu în noapte, a locuinței domniei sale, este și rămîne pentru noi un exemplu și un îndemn. În spatele ferestrei luminate, profesorul Todoran citește, scrie, se dăruiește ideilor și dezbaterilor intelectuale, îndeplinindu-și destinul.

Cu ocazia aniversării a 65 de ani de existență plenară, îi dorim din toată inima ani mulți și rodnici de viață pentru a-și duce la bun sfîrșit planurile de creație.

SIMION MIOC

LINGVISTICĂ

VALORIFICAREA ELEMENTULUI POPULAR (REGIONAL)
 ÎN LIMBA CULTURII ROMÂNEȘTI MODERNE. CRITERIUL LOGIC

de

DOINA DAVID

"Limba literară - remarca profesorului G. Ivănescu pornind de la distincția făcută de Lucian Blaga între culturile pe care poetul le numea minore, anume cele etnografice, și culturile majore - își are existența ei aparte, deosebită de aceea a graiurilor populare", întrucât suprimă "determinismul natural", caracteristic acestora din urmă, "în favoarea unui de ordin social": "Unele din principiile după care se conduce dezvoltarea spiritului major și a formelor sale de expresie, care sînt limbile literare, sînt opuse principiilor după care se conduce dezvoltarea spiritului minor și a formelor sale de expresie, care sînt limbile populare"¹. Sînt principii de esență diferită, care explică atît modul particular de difuzare a normelor supradialectale în graiuri, cît și preluarea specifică a elementelor populare (regionale) în limba literară. Aceasta din urmă, printr-un proces în bună parte "dirijat", care presupune intervenția conștientă a oamenilor, în care acționează punctele de vedere ale intelectualului (adesea ale lingvistului de profesie), argumentele sale, unele avînd valoare generală (universală), altele fiind expresia unui climat particular - spiritual, ideologic, cultural, științific. Raporturile dintre limba literară și graiurile populare, privite din perspectiva celei dintîi, reflectă, deci, în fiecare etapă din evoluția lor, conștiința lingvistică a vorbitorilor, calitatea acesteia, gradul în care ni se prezintă ea conturată ca atitudine teoretică (doctrină lingvistică) sau numai ca atitudine practică (mod de exprimare). Din acest punct de vedere, există deosebiri însemnate între epoca veche a culturii românești, de formare și apoi de consolidare a variantelor locale ale limbii literare (dialectelor literare), și epoca modernă, în care se constituie treptat normele supradialectale de azi.

În critica pe care filologii perioadei moderne o fac limbajului popular, influențelor contemporane ale acestuia asupra exprimării literare și, pe de altă parte, elementelor lingvistice de timpuriu preluate în limba culturii din graiuri (avem deci în vedere și reevaluarea unei componente importante a tradiției scrisului corect), s-au cristalizat, la noi, cîteva criterii de selecție a faptelor "demne" de a fi reținute în varianta cultivată, a căror importanță a fost, în parte, evidențiată de specialiști. S-a remarcat, de exemplu, însemnătatea criteriului selecției formelor cu largă răspîndire pe teritoriul dacoromân sau, dimpotrivă, caracteristice Munteniei (zonei capitalei), a celor care îndeplineau anumite cerințe de ordin estetic (fiind prezente și la scriitorii mari), a criteriului selecției formelor "clasice" din dialectele literare, existente încă la începutul secolului al XIX-lea, din scrierile vechi sau din graiurile contemporane (cu alte cuvinte, contribuția ideologiei latiniste la fixarea "bazei dialectale" a românei literare moderne²). Precizînd faptul că reușita încercărilor de a aplica asemenea criterii este întotdeauna condiționată de caracterul științific al intervențiilor și de realizul lor în raport cu împrejurările istorice, ne oprim, în cele ce urmează, asupra criteriului logic, prezent și el, alături de cel al selecției formelor clasice (chiar ca o manifestare a acestuia din urmă) în activitatea normativă din secolul trecut.

Nu se poate afirma că preocupări pentru logica limbii, mai precis a exprimării literare au lipsit din epoca veche a culturii românești, chiar dacă ele pot fi descifrate doar din modul de a scrie al cărturarilor români, din selecția faptelor de limbă pe care ei le-au întrebuințat. În fond, însăși practicarea scrisului îndeamnă, cum s-a observat în repetate rînduri, la "exercițiul inteligenței", la raționamente abstracte de analiză a cuvintelor și a propozițiilor - constatate chiar la cei cu puțină știință de carte³ -, în mod special la organizarea atentă a frazei, la marcarea cît mai precisă a raporturilor sintactice și, implicit, a celor logice. Exigențele limbii literare sub acest aspect, semnificative pentru însuși stadiul de evoluție a variantei culte, s-au conturat treptat, fiind stimulate la un moment dat de insistența cu care gramaticile și manualele de retorică atrăgeau atenția asupra a ceea ce numeau "calități generale ale stilului", asupra clarității acestuia, a organizării materialului lingvistic paralel cu organizarea ideilor, contribuind

astfel direct la "conștientizarea" unor intuiții neexprimate explicit într-o perioadă mai veche. În epoca modernă, criteriul logic este însă argumentat și din alte perspective teoretice decât cea amintită aici; el este prezent atît în discuțiile care vizează inventarul limbii, cît și în acelea referitoare la întrebuintarea acestuia în vorbire, la exprimarea literară.

Problema limbii a fost - s-a remarcat adesea⁴ - "un capitol de logică" la prima generație iluministă, viziune pe care (într-o sinteză nouă, raționalist-evoluționistă) o regăsim în deceniile de mijloc ale veacului trecut și chiar mai tîrziu, așadar într-un cadru teoretic dominat din punctul de vedere naturalist și psihologic. Caracteristic cu deosebire etimologiștilor - modelul limbii latine fiind în special pe gustul spiritelor iubitoare de ordine, simetrie, regularitate - metoda rațională (bazată pe criteriul logic), ca modalitate de cultivare a românei literare și implicit de reglementare a raporturilor ei cu graiurile, nu a fost străină nici curentului popular, impus și prin soluțiile sale raționalist-romantice (evoluționiste)⁵. Uneori chiar în forme exagerate, cărturarii români și-au exprimat încrederea în avantajele unui sistem lingvistic construit pe baza principiului semic⁶, adică prin diferențierea riguroasă a semnificațiilor paralel cu aceea a semnificațiilor, principiu pe care au încercat să-l aplice în special gramaticii și lexicului. Am putea aminti aici eforturile de menținere și dezvoltare artificială a flexiunii, de organizare simetrică și regularizare a ei (adesea împotriva uzului contemporan), cu efecte temporare, dar și cu unele consecințe definitive asupra evoluției normelor. Anumite forme regionale și arhaice au fost reținute de limba literară ca variante considerate avantajoase tocmai din acest punct de vedere. Un exemplu semnificativ este acela al formelor analogice în -u, la persoana a treia plural a imperfectului indicativ, forme care au apărut în graiurile din Banat la începutul secolului al XVII-lea, fiind mult timp cunoscute doar în această parte a țării⁷. La generalizarea lor în limba literară a tuturor românilor (și, de aici, în numeroase graiuri) au contribuit intelectualii bănățeni, dar mai ales I. Heliade Rădulescu: "Românii îndeobște - scria cărturarul muntean în 1838 - cum și cărțile lor zic: oamenii cînta, și bănățenii în parte zic oamenii cîntau, vorbeau [...] și gramaticeste zic mai bine [s.n.]"⁸. Din aceeași înclinație de a "raționaliza" gramatica asigurînd flexiunii ordine, simetrie, regularitate, au apărut, în limba literară scrisă a epocii moderne,

și alte variante dialectale sau specifice limbii vechi: chiar și în preajma secolului nostru, cărturarii din Transilvania mai apelau la formele regionale mînc, spuni, rămîni (care prezentau "avantajul" regularității paradigmei verbale) sau la vechiul pronume relativ carele, -a, -ii, -le, diferențiat după număr și gen⁹. În alte cazuri, ne întîmpină mai mult decît o selecție a faptelor de limbă, și anume "o participare activă a scriitorilor și gramaticilor la crearea noilor forme"¹⁰ ale românei literare, o modelare în spirit logic a elementelor care pătrundeau acum din graiuri sau care pătrunseseră de mult timp în dialectele noastre literare. Auxiliarul a în locul mai vechiului au, recomandat de Heliade pentru persoana a treia singular a perfectului compus (care nu mai era astfel omonimă cu persoana a treia plural) își găsește doar o explicație parțială în graiurile munteneste: "[...] Heliade Rădulescu n-a folosit din graiul popular muntean - observa prof. G. Ivănescu¹¹ - decît forma persoanei a III-a singular de la perfectul compus: el a cîntat, lăsînd neatinsă forma mai veche, de persoana a III-a plural, a limbii literare: ei au cîntat" (în Muntenia auxiliarul fiind același la singular și plural). Gerunziul acordat (rîzînd, -ă), considerat calc lingvistic după latină, franceză, italiană, formele analogice de tipul ei se joc, ei zbor, menținute pînă la primul război mondial în presa din Muntenia¹², pronumele relativ care - cari, diferențiat după număr etc. nu se pot explica prin graiurile noastre populare, ele fiind expresia unor intervenții în materialul lingvistic al acestora, a unei atitudini critice față de el. Discuția ar putea fi mult lărgită prin referiri la ortografie, cu deosebire la ortografia etimologică sau chiar la cea etimologică "în marginile limbii", ultima, acceptată de Academia Română în anul 1881, fiind bazată, în parte, pe principiul invariabilității rădăcinii cuvîntului, prefigurare a celui morfologic din scrierea actuală¹³.

Preocupările pentru vocabular dezvăluie, și ele, exemple semnificative în contextul discuției de față, încercări de raționalizare, de ordonare și dezvoltare sistematică a fondului lexical tradițional și a celui neologic, de reglementare după un criteriu logic a relațiilor dintre elementele lingvistice de origine populară ale limbii literare și cele savante. Amintim aici cea mai răspîndită dintre regulile de selectare a cuvintelor noi formulate

În epoca modernă a culturii românești, începînd din perioada Școlii ardene și pînă la sfîrșitul secolului trecut, prezentă, deși în formă nuanțată, chiar la T.Maiorescu: neologismul este justificat atunci cînd denumește o noțiune nouă, o idee nouă, și cînd nu există pentru acestea în limbă elementele lexicale necesare. Este un punct de vedere care a întîmpinat, începînd chiar din secolul trecut, obiecții întemeiate, dar care nu a rămas fără consecințe în evoluția românei, limitînd, alături de alți factori, receptarea influențelor externe în limba de cultură¹⁴. Se cuvin de asemenea menționate încercările de a aplica in extenso unele dintre procedeele economice de care dispun și graiurile, în special derivarea cu prefixe și sufixe, înțeleasă de mulți dintre cărturarii noștri ca modalitate importantă de dezvoltare și sistematizare a lexicului literar, de transformare a lui într-un "instrument comod" de comunicare a ideilor, "pe înțelesul românului" și unitar ca structură etimologică (întrucît trebuia să se construiască prin valorificarea fondului latin moștenit)¹⁵. Teza nu a rămas, nici ea, fără ecouri în limba literară, deși acestea nu au avut dimensiunile dorite de reformatori. A contribuit, între altele, cum s-a remarcat referitor la derivarea cu prefixe, la întărirea poziției în limbă a cuvintelor moștenite (populare), însuși caracterul neanalizabil al unora dintre acestea fiind schimbat datorită formațiilor noi pătrunse în secolul al XIX-lea: "La drept vorbind - scria acad.Al.Graur - prefixul și radicalul se regăsesc reciproc, după ce o mie cinci sute de ani au fost despărțite"¹⁶.

S-ar mai putea aduce în discuție încercările de a asigura regularitatea "organismului" limbii, omogenitatea fondului lexical vechi, popular și a celui neologic, sub aspectul formei cuvintelor, elementele lexicale noi urmînd a fi adaptate în spiritul vechilor "legi" fonetice, cărora li se recunoștea astfel o valoare universală (modalitate de receptare caracteristică, în fond, graiurilor populare). Impuse de cărturari ca A.Pumnul (de obicei citat), I.Rus, I.Maiorescu, A.T.Laurian, S.Bărnăuțiu, T.Cipariu, variante de tipul germîn, plîntă, recomînd (cu â, în poziție nazală transformat în î), angăjat, atăcat, educațiune (cu a neaccentuat devenit ă), aproabă, aroagă, espoartă (cu ô diftongat în aceleași condiții ca în elementele latine moștenite) etc. erau încă întîlnite în deceniile din jurul anului 1900¹⁷; este adevărat că cele mai multe dintre ele nu s-au menținut în limba de

cultură pînă azi, deși forme asemănătoare mai circulă încă în graiuri.

Exemplele de mai sus pun în evidență prezența punctului de vedere logic în comentariile care vizau planul general al limbii, inventarul ei. Cînd problemele erau abordate dintr-un unghi mai puțin abstract, urmărindu-se realizările sociale ale sistemului și, cu atît mai mult, cele individuale, intervenea de regulă ideea alegerii acelor mijloace lingvistice (elemente populare, regionale, arhaice, alături de cele neologice) care erau adecvate obiectului comunicării, condiției celui care comunica și celui cărui i se comunica (idee în mod special prezentă în manualele de retorică). Această perspectivă în abordarea limbii literare impunea nuanțarea criteriului logic, deci și a regulii acceptării cuvîntului nou în funcție de existența unui "corespondent" popular pentru aceeași noțiune, "problema neologismului" fiind privită diferit în cazul limbajului poetic, al celui științific etc.¹⁸. Pe de altă parte, importanța pe care retorica o acorda funcției conative a limbii conducea la îndemnuri de organizare logică a textului (a discursului), de "înorînduire" a cuvintelor și cugetărilor (o altă ipostază a criteriului logic decît aceea la care ne-am referit), dar, totodată, și la îndemnuri de prelucrare a textului literar sub aspect estetic, al vibrației sale afective etc. "Numirea de orator - se remarcă, în acest sens, într-o retorică de la mijlocul veacului trecut - nu se poate da aceluia care vorbesc numai duhului"; "Patima are o deosebită influență în meșteșugul de a îndupleca"¹⁹. Apelul la grai avea, deci, și o asemenea justificare. Pe măsură ce se apropia de practica lingvistică, teoria devenea, se poate spune, mai nuanțată, mai ferită de artificial: din acest punct de vedere, cultivarea limbii se deosebea în secolul trecut de cultivarea vorbirii. Aplicat vorbirii, punctul de vedere logic nu mai păstra aceeași funcție ordonatoare care i se atribuia în cultivarea limbii, în discuțiile abstracte referitoare la inventarul ei.

Recunoscînd însemnătatea criteriului logic în "reglementarea" raporturilor dintre varianta literară și cea populară a limbii noastre, în valorificarea tradiției dialectelor literare și fixarea bazei dialectale a româniei culte moderne²⁰, subliniem faptul că acest criteriu a acționat alături de altele, evoluția normelor - fenomen doar în parte dirijat - fiind determi-

nată de o teorie complexă și adesea contradictorie, ale cărei componente, amintite în parte mai sus, nu trebuie neglijate de cercetători.

NOTE

1 G.Ivănescu, Istoria limbii române, Iași, 1980, p.13-15, Pentru aplicarea acestei valoroase idei la studiul raporturilor existente între limba literară și graiurile populare românești, vezi Doina David, Probleme de limbă literară. Raporturile între limba literară și graiurile populare românești, Timișoara, Tipografia Universității, 1982, 50 p.

2 Vezi, mai ales, I.Gheție, Baza dialectală a românei literare, București, 1975, p.489-548; Flora Șuteu, Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești, București, 1976.

3 Cf. și acad. E.Petrovici, Forme absolute și forme conjuncte (în sandhi) ale cuvintelor în grafia obișnuită și în transcrierea fonetică, în Fonetica și dialectologie, vol.III, București, 1961, p.57-62.

4 Vezi Adrian Marino, Iluministii români și problema cultivării limbii, I, II, în LR, XIII, 1964, nr.5,6.

5 Cf. și Flora Șuteu, lucr.cit., p.62 ș.u.

6 Termenul apare la Eric Buyssens, Linguistique historique. Homonymie. Stylistique. Sémantique. Changements phonétiques, Bruxelles-Paris, 1965, p.39.

7 Vezi I.Gheție, Mirela Teodorescu, În legătură cu desinența -u a pers.3 pl.a imperfectului indicativ, în SCL, XVI, 1965, nr.1, p.87-101.

8 Ion Heliade Rădulescu, Scrieri lingvistice. Ediție, studiu introductiv, note și bibliografie de Ion Popescu-Sireteanu, București, 1973, p.105.

9 Vezi Doina David, Limbă și cultură. Româna literară între 1880 și 1920. Cu privire specială la Transilvania și Banat, Timișoara, 1980, p.142, 143.

10 G.Ivănescu, Cercetarea morfologiei, în Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea, vol.I, București, 1969, p.34.

11 Ibidem, p.36.

12 Ibidem, p.34,37.

13 Doina David, lucr.cit., p.56.

14 Ibidem, p.114 ș.u.

15 Vezi, mai ales, Paul Iorgovici, Observații de limba rumânească. Ediție critică, studiu introductiv, tabel cronologic, note, bibliografie de Doina Bogdan Dascălu și Crișu Dascălu, Timișoara, 1979, p.9-37, 75-271. Idei asemănătoare apar la Heliade, Aron Pumnul, A.Tr.Laurian și I.C.Massim.

16 Acad.Al.Graur, Aspecte ale luptei între nou și vechi în limbă, în Probleme de lingvistică generală, vol.II, București, 1960, p.27.

17 Doina David, lucr.cit., p.146.

18 Ibidem, p.105 ș.u.

19 Retică românească. Antologie. Ediție îngrijită, prefată și note de Mircea Frînculescu, București, 1980, p.71.

20 Punctul de vedere logic (cultul rațiunii, "la raison souveraine") a marcat și evoluția celorlalte limbi literare romanice. Pentru franceză vezi, de exemplu, W.v.Wartburg, Evolution et structure de la langue française. Dixième édition, Berne, 1971, p.174 ș.u.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОБЛАСТНЫХ СЛОВ В СОВРЕМЕННОМ РУМЫНСКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ. ЛОГИЧЕСКИЙ КРИТЕРИЙ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор работы рассматривает проникновение областных слов в современный румынский литературный язык как проявление лингвистического сознания, свойственного изученному периоду развития языка как результат применения некоторых критериев отбора областных слов "достойных" стать литературными словами.

Автор останавливается на логическом критерии, одном из важнейших критериев нормативной деятельности прошлого столетия, который используется как в работах по языку, так и в работах по развитию речи. Подчеркивается тот факт, что, по отношению к речи, этот критерий теряет определяющую функцию, которая присваивалась ему в дискуссиях о развитии языка.

NUME DE FAMILIE, SUPRANUME ȘI TOPONIME DE PE VALEA
INFERIOARĂ A TÎRNAVELOR PROVENITE DIN HIPOCORISTICE

de

V. FRĂȚILĂ

Un însemnat număr al numelor românești, nu numai al prenumelor, ci și al numelor de familie, al supranumelor și al toponimelor își au izvorul în hipocoristice slave sau românești formate după model slav. Faptul acesta a fost observat și recunoscut de majoritatea cercetătorilor care s-au ocupat cu studiul onomasticii românești.

Astfel, G. Weigand nota: "... ein nicht unbeträchtlicher Teil der rumänischen Familiennamen nichts weiter darstellt, als bulgarische Rufnamen"¹. Menționăm că pentru Weigand Rufname are sensul de "prenume" nu de "nume de familie", deoarece "Eigentliche Familiennamen hat es ja früher nicht gegeben und auch jetzt noch versteht der gewöhnliche Bulgare unter Namen den Rufnamen, nicht den Familiennamen"², iar forma cea mai uzuală și cea mai îndrăgită sub care apar prenumele este cea prescurtată sau cea diminutivală, așadar cea care are înțelesul termenului de hipocoristic.

La rîndul său, S. Pușcariu, în rubrica Pe marginea cărților³, dar și în alte studii remarcă același lucru. În Limba română, creatorul școlii lingvistice clujene afirma: "Numele de familie dacoromâne - cînd nu sînt supranume (porecle) - sînt în cea mai mare parte asemenea nume de botez slave"⁴. Formele hipocoristice sub care apar foarte multe din ele au de obicei aceleași scurtări și aceleași elemente derivative ca la slavii sudici, după cum ne putem convinge din studiile onomastice ale lui Miklosich, Weigand, Maretić, Pașca ș.a."⁵.

Printre cauzele care au determinat impunerea antroponimelor slave în dauna celor străvechi (romane și autohtone) Ștefan Pașca punea influența culturală slavă, care, după el, a copleșit viața spirituală românească o epocă îndelungată. Nu trebuie uitat apoi faptul că biserica și viața de stat pe care au avut-o strămoșii noștri aproape un mileniu sub înrîurire slavă au fost alți factori decisivi pentru transformarea radicală a listei numelor de

botez românești, în sensul înlocuirii lor cu nume slave⁶. Ponderea influenței slave în antroponimia românească este considerabilă, astfel încât, după constatările lui, aproximativ două treimi din numele de botez atestate pînă la sfîrșitul veacului trecut în Țara Oltului sînt de origine slavă⁷.

O revizuire a relațiilor lingvistice slavo-române, inclusiv în domeniul onomasticii, dar mai ales al antroponomasticii, a întreprins în ultimii ani I. Pătruț⁸. Recunoscînd că "un mare număr de hipocoristice românești sînt de proveniență slavă (mai ales bulgară, dar și sîrbească și slavă de est) sau formate după modele slave", I. Pătruț, ajunge la concluzia că o bună parte din numele noastre care au fost considerate slave sînt, de fapt, nume românești formate cu sufixe românești, întrebuițate doar în antroponimie și care mai apoi s-au învechit, s-au demodat și au ieșit din uz. Sufixecele acestea, uneori întreaga formă a hipocoristicelor, sînt identice cu cele slave, cu cele obișnuite la popoarele slave de sud, dar și la cele slave răsăritene, de unde ele au fost și împrumutate.

De aceea o importanță deosebită pentru antroponimia românească o prezintă cunoașterea hipocoristicelor slave⁹. Analizînd structura hipocoristicelor slave, lingvistul clujean stabilește că acestea au luat naștere prin două procedee mai importante: 1) cu sufixe vechi de la radicale vocalice (de la un radical Ba-: bg. Băjo, scr. Băjo; de la un radical Bo-: bg. Bóso, scr. Bósa și 2) prin "trunchiere": bg. Băl-o, scr. Bal-a < Balomir etc.; bg. Bór-o, scr. Bór-a < Borislav etc. După ce hipocoristicele din prima categorie au fost raportate la cele din a doua s-au detașat sufixele -l- și -r- și tot astfel o serie de alte sufixe cu care s-au format o mulțime de hipocoristice existente în limbile slave¹⁰. Menționînd ordinea alfabetului bulgar, aceste sufixe ar fi: -b-: (Dabo, Bibo etc.); -v-: (Devo, Vavo etc.); -g-: (Migo, Nigo etc.); -d-: (Bado, Nedo etc.); -ž-: (Bežo, Rožo etc.); -z-: (Buzo, Kuzo etc.); -k-: (Rako, Sako, Peko etc.); -l-: (Balo, Deo etc.); -m-: (Rimo, Zamo etc.); -n-: (Bano, Gano etc.); -p-: (Cipo, Tapo etc.); -r-: (Bero, Zero etc.); -s-: (Valaso, Laso etc.); -t-: (Bato, Lato etc.); -f-: (Rafo, Rufo etc.); -ch-: (Zacho, Techo, Micho etc.); -c- (= č): (Veco, Doco etc.); -č-: (Bačo, Vičo etc.); -š-: (Bašo, Dašo etc.).

De-a lungul timpului, o serie de hipocoristice, la origine foste prenume la slavi și la români, au devenit la români, după crearea sistemului de două nume, nume de familie sau supranume. Demn de reținut este că unele hipocoristice au primit funcțiune exclusiv de nume de familie sau supranume (moștenite). După cum arată I.Pătruț, procesul acesta nu a însemnat numai schimbarea funcțiunii numelor (din prenume nume de familie sau supranume), nu a însemnat numai demodarea lor, trecerea din fondul activ în cel istoric (deoarece numele de familie și supranumele se moștenesc doar, nu se și reactualizează), ci și o modificare esențială a antroponimiei, în special a numelor de botez, a prenumelor, modificare ce s-a accentuat îndeosebi începând din secolul trecut, prin impunerea numelor moderne, latine, dar și din alte limbi, mai ales romanice.

După I.Pătruț (OR, p.28) s-a ajuns la un proces de demodare nu numai a hipocoristicelor românești în discuție, ci a însuși sistemului de derivare care a generat apariția lor. Una dintre cele mai importante cauze care au dus la demodarea acestor hipocoristice o constituie faptul că aproape toate sufixele componente ale acestor nume funcționau numai în antroponimie nu și în lexicul comun. Rezultatul a fost frecvența lor din ce în ce mai limitată apoi ieșirea aproape completă din uz, sufixe cu valoare diminutivală rămânând doar cele vechi, care se atașau și numelor comune: -uț- (Ionuț), -ic- (Petrică), -ișor- (Petrișor), -el- (Ionel) etc.

Slavistul român consideră că foarte multe din aceste hipocoristice sînt creații românești, de aceea ele pot fi etichetate drept "corespondente" ale celor slave. Slave sînt sigur hipocoristicele formate dintr-un radical vocalic + sufix de tipul bg., scr. Ba-j-o, bg. Bu-š-o. Românești, dar și slave, pot fi numai hipocoristicele formate din teme consonantice, deoarece "toate temele substantivale sau adjectivale ale derivatelor românești sînt consonantice" (I.Pătruț, Studii, p.52; idem, OR, p.32). Avînd în vedere cele de mai sus, ponderea elementului slav în antroponimia românească, după I.Pătruț, trebuie reevaluată în sensul că procentul contribuției slave în acest domeniu este mai scăzut decît cel pe care l-au relevat predecesorii.

Demn de remarcat este faptul că românii au preluat hipocoristice formate de la radicale vocalice + sufix, tot timpul cît influența slavă a fost

activă. Chiar astăzi în zonele de contact slavo-român mai intens, ca de exemplu în Banat, românii întrebunțează astfel de hipocoristice:

Io-t-a < Iosif, Io-v-a < Ion, Iordan, Pe-r-a < Petre, Pa-l-a < Pavel, Mi-ș-u < Mitru, Mihal etc., după cum tot românii în zonele de contact româno-maghiar, în Transilvania și Banat, poartă hipocoristice formate după model maghiar: Ioji sau Ioșca < Iosif, Soași sau Șandor (chiar Șandorică) < Alexandru etc.

De altfel este știut că numele de persoane (în primul rând numele de botez, deci prenumele) sînt mai mobile, circulă mai ușor, fiind mai puțin legate de specificul național și în mai mare măsură decît toponimele supuse model. Ele călătoresc foarte ușor și se împrumută repede (vezi Horst Naumann, Ernst Eichler, Hans Walther, Namen als Geschichtsquelle, în Wegweiser zur Namenforschung, VEB Mak Niemeyer Verlag, Halle (Saale), 1962, p.82).

Pornind de la cele două modele (radicale vocalice, respectiv consonantice), ne propunem să inventariem și să analizăm în ordinea alfabetică a sufixelor o parte din numele de familie și supranumele de pe valea inferioară a Tîrnavelor¹² provenite de la hipocoristice românești formate după model slav. Aceasta ne va permite să stabilim care dintre sufixele respective au fost mai productive și de la ce fel de nume (laice sau calendaristice) s-au format cele mai multe derivate. Pentru majoritatea hipocoristicelor am încercat să stabilim și numele din care s-au putut detașa radicalele la care s-au atașat sufixele, indicînd și corespondentele bulgărești și sîrbocroate.

Sufixul -b-. I. Baba (Ba-b-a), Babu (Ba-b-u) (cf.scr.Babić, Babota, care presupun un radical Ba-, la care s-au adăugat sufixele -b-, apoi -i-ć, respectiv -ota, bg. nfm Babčev Ba-b-č-ev¹³; radicalul s-a putut detașa din: Balomir, Baislav .II. Bumbu (Bum-b-u) (cf.bg.Bùmbo, nfm. Bùmbov, Bumovski; radicalul s-a putut detașa din nume ca Budimir, Budislav etc.).

Sufixul -c/-č-. I. Boca, Boaca (cf.bg. Bòka, Bòko, scr. Boka, Boko, Bogosav, Bogomir etc.); Bica (cf.scr. Bika, bg. Biko); Buca (cf.bg. Bùko, nfm. Bùkov); Pecu (cf.rom.Petre, bg. Pèko, scr. Peko); Vicu (cf.bg. Vìko, scr. Vitomir); Dicoi < Dicu + -oi (cf. bg. Diko, scr. Diko); Bacea (cf.bg. Bàča,

scr. Bača); Baciu (cf. bg. Bàčo); Biciu (cf. bg. Bičo, nfm Bičev, Bičov); Crăcea (cf. bg. Kràčo, nfm Kračanov, scr. Krajča, Krajčo, Krajmir, Krajslav); Naciu (cf. bg. Nàčo, scr. Nače, Najmir, Nadislav). II. Boancăș (< Boncu + -ăș, variantă a lui -eș, cf. bg. Bònko, nfm Bònkov, Bònkovski); Cionca (cf. bg. Čònko, nfm Čònkov); Pascu (cf. rom. Pasa, Pasu, bg. Pàsko); Pinca (cf. rom. Pintilie, bg. Pinka); Prișcu (cf. scr. Priša, Primislav, Pribisav); Pușcă (cf. rom. Pușa, Pușe, scr. Puša, Puše, rus. Puškin); Raica (cf. bg. Ràjka, Ràjko, scr. Rajka, Radivoi, Ranimir); Staicu (cf. bg. Stàjko, scr. Stajko, Stanimir, Stanislav); Stoica (cf. bg. Stòjko, scr. Stojko, Stojislav); Țetcu (cf. scr. Celimir); Boscorea (Bos-c-or-ea, cf. bg. Bòso, Bòsko, Bosilko), Boscorici (Boscor-ici, vezi Boscorea); Zaicu (cf. bg. Zàjko); Banciu (cf. rom. Ban, bg. Bànčo, scr. Banče); Borcea (cf. bg. Bòrčo, scr. Borča, Borče, Borislav); Gorcea (cf. bg. Gòrčo, scr. Gorča); Hîrceagă (Hîr-c-e(a)g-ă, cf. rom. Hîru, Hîra¹⁴, Hîrja, Hîrșa, bg. nfm. Hărčev, Hăršev care presupun formele Hărčo, Hăršo, respectiv Hăr-č-o, Hăr-š-o); Cîrcea (cf. rom. Cîru, Cîra, bg. Kărčo, Kărčin, nfm Kărčev); Goncea (cf. bg. Gònča); Pancea (cf. bg. Pànča, scr. Pa.ča).

Sufixul -d-. I. Bedea (cf. rom. Beșa, Berea, Ben(e)a, bg. Bèda); Bodic (cf. rom. Bod, Bodea, scr. Boda, Bodin, bg. nfm Bòdičev); Dodu (cf. bg. Dòdo, Dòde); Doda (cf. bg. Dòda, scr. Doda); Dudi (cf. bg. Dùdi, scr. Dude); Duduleț (Du-d-ul-eț, cf. bg. nfm Dudùlev, Dudùlov); Idu (cf. bg. Ìdo, nfm Ìdov); Buda (cf. bg. Bùda, scr. Buda, Budimir, Budislav); Badea (cf. bg. Bàda, Bàde, Bàdo, scr. Bade); Budiu (cf. bg. Bùdjo). II. Manda (cf. bg. Mànda, Mànde); Mendiuc (cf. bg. Mèndjo, Mendo, rus. Mendelev); Pundrai (Pun-d-r-ai, cf. rom. Punda, bg. Pùnda, Punde față de Pùno, Pùnoș); Boldiș (cf. rom. Bol, Bole, Bold, Boldea, Boldor, Boldur, bg. nfm Bòldev față de Bòlo și nfm Boldișkov explicate de Ilčev greșit din rom. bold, îmboldi; cf. scr. Boljeslav, Boljerad, Boljedrug, Boljemir); Bardoș (cf. rom. Bar, Baru, Bara, Bart, Bartoș, bg. Bàrdo, nfm Bàrdov, scr. Barde, Baro care toate pot fi raportate la un radical Bar- extras din Bartolomei existent și la popoarele slave de sud).

Sufixul -g-. I. Goga (cf. bg. Gòga, scr. Goga); Juga (cf. bg. Jùgo, nfm Jùgov, scr. Juga, Jugomir); Moga (cf. bg. Mòga); Gaga (cf. bg. Gàga, scr. Gaga extrase din Gavril); Migu (cf. bg. Mìgo, nfm Mìgov, scr. Migo, Migoje extrase din Michail); Gugu (cf. bg. Gùgo, nfm Gùgov, scr. Guga, Gugota).

Sufixul -h-. I. Mihu (cf. bg. Mìcho, scr. Micho); II. Parhon (Par-h-on, cf. Par, Para, Paru bg. nfm Pàrchov, care presupune un Pàrcho față de Pàro, Pàrco, Pàrca etc.).

Sufixul -i-. I. Ioia (cf. scr. Joja, Jojo, bg. Jòjo); Prie (cf. scr. Prija, Prijo, Pribislav); Raica (cf. bg. Ràjka, Ràjko, Rajkin, scr. Rajka, Rajko față de Raja, Radoslav, Ranimir); Staicu (cf. bg. Stàjko, scr. Stajko, Stajmir); Stoica (cf. scr. Stojka, bg. nf Stojka); Boilă (cf. Boiu, Boici, bg. Boil < Bojo + -il, scr. Bojila, Bojomir); Ciia (cf. bg. nfm Čiev, care presupune un Čija sau Čijo < Čiril + -ov) Cioiu (cf. bg. Čòjo); Roiu (cf. bg. Ròjo, nfm Ròev, scr. Rojko, care presupune un Rojo); Zaicu (cf. bg. Zajko, nfm Zajkov); Gruia (cf. bg. Grùjo, scr. Grujo, Grubadin, Gruboje); Stroia (cf. scr. Stroja, bg. Strojmir).

Sufixul -j-. I. Mija (cf. Mihu, bg. Mìžo, nfm Mìžev, Mìžov); Beju (cf. bg. Bèžo, nfm Bèžev). II. Burj, Burja (cf. bg. Bùrdžo, nfm Bùrdžov, Bùrdžev); Horja (cf. Horu, Horea, Horăscu, bg. Hòro, Hòrjo, nfm Hòrev, Hòrov, scr. Horak, Chotimir).

Sufixul -l-. I. Ciulea (cf. bg. Čùle, scr. Čule, Čudomir); Ciulin (cf. bg. Čulin); Delu (cf. bg. Dèlo, nfm Dèlov); Gîla (cf. bg. Găla, Gălo, Gălăb "porumbel", nfm Gălăbov); Palea (cf. bg. Păle, nfm Pălev, scr. Pale, Palja, Paljo); Tilea (cf. bg. Tile, Tila, scr. Tile, Tichomir); II. Bîrla, Bîrlea (cf. bg. nfm Bărlev, care presupune un Bărla, Bărle, Bărlo); Bîrloncea (Bîr-l-on-č-ea, vezi Bîrla, Bîrlea); Corlea (cf. Cora, Coru, Cor-ob-ea, cf. Horu, Horea ca și Cristea/Hristea, cf. însă și scr. Kor-ač < Korislav); Pîrlea (cf. bg. nfm Părlev, Părļov, Părleev, care presupun un Părle, Părļo).

Sufixul -m-. I. Gramă (cf. bg. Grămo, nfm Grămov, Gramčo, Gramotin); Duma (cf. bg. Dùma, scr. Dumša, Dumča); Domșa (cf. bg. Dòmo, Dòmko, scr. Doma, Doman) Bumbu (vezi supra). II. Cosma (cf. Constantin, Costea, bg. nfm Kosmovski, Kozmirov).

Sufixul -n-. I. Banciu, Banta (cf. bg. Bančo, nfm Bančev, Bančov, scr. Banče), Ceanu (cf. bg. Čàno, nfm Čànov, Čànovski, scr. Časlav); Cionca (cf. bg. Čòno, Čonko, nfm Čònkov, scr. Čona); Țonu (cf. Toca, Tolea, Topa, bg. Còno, scr. Cona, Cone).

Sufixul -p-. I. Cepu (cf. bg. nfm Čepevov, care presupune un Čepev, iar acesta un Čepo, cf. scr. Čedomir); Jăpu < Jepu (cf. scr. Želimir, Želislav).

Sufixul -r-. I. Bura (cf. scr. Bura, Buro, bg. Buran), Borcea (cf. bg. Bòrčo, scr. Borče); Burja (vezi supra); Ciurea (cf. bg. Čùre, scr. Čura, Čudomir, Čiril); Codrea (cf. bg. Kodra, Kodre, Kodrat < Constantin); Horea (vezi supra Horja); Gorcea (cf. bg. Gòrčo, scr. Gorča < (Gri)gore). II. Măcrai (Ma-c-r-ai sau Mac-r-ai, cf. bg. Màkra, Màkre, Màkri, Makri; Pundrai (vezi supra).

Sufixul -ș-. I. Roșa (cf. bg. Ròșa); Roșu (cf. bg. Ròšo, scr. Rošo < Roman, Uroš); Poșa (cf. bg. Pòšo, nfm Pòšev); Droșcoi (< Droșc(u) + -oi, cf. bg. Dròšo, nfm Dròšev); Hașegan (Ha-ș-eg-an; cf. Ha-t-eg; radicalul Ha- s-a putut detașa din Haralambie, cf. Hașa, Haș, bg. nfm Hašalov, Hašanov). II. Comșa (cf. bg. nfm Kòmšov, care presupune un Kòmšo față de Kòmo, Kòmčo < Constantin); Domșa (vezi supra).

Sufixul -t-. I. Butu (cf. bg. Bùcu, nfm Bùcov, scr. Bùcko); Dițu (cf. bg. Dìco, nfm Dìcov, Dìcev); Gheți (cf. bg. Gèco, nfm Gècev, scr. Geca < Gerasim); Gota (cf. bg. Gòca, scr. Goca). II. Banța (cf. Ban, Banu, Banciu, bg. Bànčo); Bența (cf. Benea, Bentu); Herța (cf. Herlea, Herdelea, bg. Hèro, Hèrov); Hartulea (Har-t-ul-ea, cf. bg. Hàro, scr. Haro < Haralambije); Gînta (cf. bg. Găno, Gânde, Găngo, Găngo, rom. Gîngu, Gîncu).

Sufixul -z-. I. Groza (cf. bg. Groz, Gròza, scr. Grozdan); Streza (cf. bg. Strez, Strèzo, Strezimir, scr. Strez, Strezja, Strezimir). II. Borza (cf. rus. nfm Borzov); Mîrza (cf. bg. Mărze, nfm Mărzev); Murza (cf. bg. nfm Mùrzov, care presupune un Mùrzo).

Sufixele cu frecvența cea mai mare, deci și cu cea mai mare putere derivativă sînt -c-/-č-, -s-, -ș-, -l-, -d-, -t- și -i-. Mai slab reprezentate sînt sufixele -b-, -g-, -ch- (-h-), -j-, -m-, -p-, -r- și -z-. În ce privește originea radicalelor și temelor cărora li s-au adăugat diversele sufixe, mai numeroase și mai variate sînt cele de proveniență laică și nu cele calendaristice.

Numeroase antroponime, la origine foste hipocoristice, au pătruns și în toponimia regiunii, unele, devenite nume de localități, fiind atestate deja în secolul al XIV-lea. Printre acestea se numără Blajul, orașul de la confluența Tîrnavelor, atestat mai întîi în anul 1271 sub numele terra seu villa Herbordi, iar din 1313 terra Blasii filii Herbordi. Blaj este un hipocoristic format cu sufixul -j- atașat la o rădăcină Blă- extrasă din Blagoje, Blagomir, Blagoljub; cf. și bg. Blaz, Blaze, scr. Blaz. Alte oiconime provenite din hipocoris-

tice sînt: Bălcaci, menționat documentar mai întîi în 1319 (Balcu + -aci); Mihalt (Mihal + -t), atestat mai întîi în 1319 (cf. și bg. Mihal, scr. Mihal); Velt (Vel + -t), atestat pentru prima dată în 1359 (cf. Velea, Vela, sl. Veli-mir); Bors, localitate dispărută, dar atestată deja în 1314 sub forma Borsiyacobfolua, al cărei nume se păstrează în toponimul Valea Borșului din hotarul Sîncelului¹⁵.

Alte antroponime, foste hipocoristice, se mențin în componența unor toponime minore: Beca, teren arabil (Mihalt), Berea, deal; teren. arabil și fînaț (Glogoveț), Bîrsa, teren arabil (Iclod), Herta (Riturile lu ~) (Pănade), Meșcu (Dealul Meșcului) (Biia), Bîrcea (Fîntîna Bîrcii) (Bucerdea Grînoasă), Moga (Fîntîna Mogi) (Crăciunelu de Jos).

Concluzii:

Ca și în alte regiuni ale țării, o bună parte a numelor de familie și a supranumelor de pe valea inferioară a Tîrnavelor provin din hipocoristice slave sau românești formate după model slav. Multe dintre ele au pătruns în toponimie, unele fiind atestate începînd din secolul al XIV-lea (Blaj, Bălcaci, Velt, Mihalt, Bors) altele intrînd în componența unor toponime minore, prelungind în timp amintirea foștilor proprietari sau a întemeietorilor așezărilor respective. Toponimia devine astfel un important izvor pentru cunoașterea vechilor nume românești, astăzi, în bună măsură, ieșite din uz.

N O T E

1 Gustav Weigand, Die bulgarische Rufnamen, ihre Herkunft, Kürzungen und Neubildungen, în "XXV.-XXIX. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (rumänisches Seminar zu Leipzig)", 1921, p.104.

2 Idem, ibidem, p.108.

3 Vezi, de exemplu, DR, VIII, 1936, p.345.

4 Ceva mai sus, Pușcariu enumerase cîteva nume slave ca: Dan, Mircea, Stan, Dragomir, Vlaicu.

5 Sextil Pușcariu, Limba română, vol.I. Privire generală, București, 1940, p.310.

6 Ștefan Pașca, Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului, București, 1936, p.35.

7 Idem, ibidem, p.37.

8 Vezi I.Pătruț, Studii de limba română și slavistică, Cluj, Ed.Dacia, 1974 (în continuare abreviat I.Pătruț, Studii); idem, Despre structura și originea hipocoristicelor slave, CL, 1973, nr.1, p.75-84; idem, Probleme și metode în antroponimia românească, CL, 1973, nr.2, p.235-241; idem, Relații

onomastice slavo-române, CL, 1975, nr. 2, p. 147-151; idem, Relații slavo-române în antroponimie, în Studii de onomastică, Cluj-Napoca, 1976, p. 143-145 și în special I. Pătruț, Onomastică românească, București, EȘE, 1980 (în continuare abreviat I. Pătruț, OR), unde sînt reluate o parte din studiile menționate aici.

9 I. Pătruț, OR, p. 25.

10 Idem, ibidem, p. 23-24.

11 Op. cit., p. 27-28.

12 Localitățile anchetate sînt: Sîncel, Iclod, Pănade, Lunca Tîrnavei, Biia, Feisa, Jidvei, Cetatea de Baltă (de pe valea Tîrnavei Mici), Micăsa, Valea Lungă, Lodroman, Glogoveț (de pe valea Tîrnavei Mari), Cergău Mare, Cergău Mic (între valea Tîrnavei Mari și valea Secașului Tîrnavei), Crăciunelu de Jos, Bucerdea Grînoasă și Mihalț (de pe valea Tîrnavelor unite înainte de vărsarea acestora în Mureș). De obicei primele nume sînt nume de familie, iar ultimele supranume.

13 Trimiterile pentru numele bulgărești se fac după Ștefan Ilčev, Rečnik na ličnite i familni imena u bălgarije, Sofia, 1969, iar pentru cele sîrbocroate după Milica Grković, Rečnik ličnih imena kod srba, Beograd, 1977. Cele mai multe sînt prenume bărbătești, de aceea pentru ele nu am folosit nici o abreviere. Pentru cele feminine am folosit abrevierea nf, iar pentru numele de familie nfam.

14 Pentru Hîr- vezi I. Pătruț, OR, p. 56-57.

15 Pentru atestările documentare ale localităților menționate, vezi Coriolan Suciu, Dicționar istoric al localităților din Transilvania, vol. I-II, București, EA, 1968.

FAMILIENNAMEN, ÜBERNAMEN SOWIE ORTS- UND FLURNAMEN IM UNTEREN KOKELTAL, DIE AUS HYPOKORISTIKA ENTSTANDEN SIND (ZUSAMMENFASSUNG)

In vorliegendem Aufsatz geht der Verfasser auf rumänische Familien- und Übernamen ein, die aus nach slawischem Vorbild gebildeten Hypokoristika mit vokalischen oder konsonantischen Wurzeln hervorgegangen sind, denen eine Reihe von Suffixen angefügt wurden, wie: -c-(k) (Boca, Bica, Cionca), -č- (Biciu, Naciu, Borcea, Banciu), -i- (Bedea, Bodic, Idu, Boldis, Manda), -q- (Gaga, Goga, Migu), -i- (Ioia, Ciia, Roiu, Zaicu), -j- (Ž) (Mija, Beju, Burja, Horja), -l- (Gîla, Tilea, Bîrla, Burla), -ș- (Ș) (Roșa, Hășegan, Comșa, Domsa), -t- (Butu, Dițu, Gheți, Banța, Bența, Gînța, Herta), -z- (Groza, Streza, Borza, Mîrza, Murza) u.s.w.

Viele von diesen sind in den Bereich der Toponymie übergegangen. Dabei sind einige seit dem 14. Jh. als Siedlungsnamen bezeugt (Blaj, Bălcaci, Mihalt, Velt, Borș), während andere in Flurnamen eingegangen sind. Sie

bewahren so die Erinnerung an frühere Eigentümer oder an die Begründer der betreffenden Siedlungen. Die Toponymie wird auf diese Weise zu einer wichtigen Quelle für die Kenntnis der alten rumänischen Namen, die heute grossenteils ausser Gebrauch gekommen sind.

SCRIEREA LIMBII ROMÂNE CU LITERE LATINE
 ȘI ORTOGRAFIE "MAGHIARĂ" ÎN SECOLUL AL XVII-LEA
 cu privire specială la
DICTIONARIUM VALACHICO - LATINUM (III.GRAFEMELE, 2)
 de
 FR. KIRÁLY

Prin această a treia secțiune încheiem analiza manuscrisului bănățean sub raport ortografic (pentru partea I, vezi AUT, XX, 1982, iar pentru partea a II-a: Filologie XXV. 1. Lingvistică, Timișoara, 1982).

19. I

19.1. i = rom. i, i : Ikrě; Albiě; Decsi, Nicsi³⁹ etc.

19.2. i = rom. î : Aměrit, Rimě, Urit etc.

19.3. i = rom. i : Iarbă; Aiěr; Pui etc.

19.4. i = rom. e : Argish, Christin.

Folosirea cu valori multiple a literelor consacrate în latină vocalelor este obișnuită încă în ortografia epocii și izvorăște în primul rînd din "neajungerea" alfabetului preluat, cuplată cu necesitatea de a soluționa notarea fonemelor specifice limbilor în discuție. Adoptarea alfabetului latin a reclamat, prin forța lucrurilor (prin specificul sistemului fonetic al limbilor), și un firesc proces de adaptare la noile realități fonetice. Dacă în cazul exemplelor din ultima categorie (19.4.), ne gîndim la scrierea etimologică (vezi 16.1., 18.2.), atunci la notarea lui î cu i (alături de ě, e) căutarea unei soluții pentru fixarea în scris a unui fonem specific limbii române este evidentă (maghiara, neavînd î, nu poate intra în discuție nici ca model). Tot aici trebuie să arătăm că, alături de folosirea cu valori multiple a literelor, era cunoscută și întrebuițarea mai multor litere cu aceeași valoare: i, j, y = i, j (vezi pct. 20, 21).

20. J

20.1. j = rom. j : Amintě jěu, Parě jěrnateke⁴⁰; Destojnik,
Krajnik; Aj, Klej etc.

20.2. j = rom. j : Ajít, moljě; Ierj⁴¹ etc.

Alături de cele arătate în încheiere la prezentarea lui i, trebuie să precizăm că în ortografia maghiară i nu se diferențiază de i, y decât în partea a doua a secolului al XVII-lea⁴², când se specializează, pînă azi, pentru notarea lui i (vezi pct. 21.).

21. y

21.1. y = rom. i : Bukureshty, Zory etc.

21.2. y = rom. i : Femeye; Apoy, Noy etc.

Litera y, indiferent de valoarea sa, nu apare în poziție inițială. Este frecventă în poziție finală, iar în mijlocul cuvîntului este urmată, se pare, totdeauna de o vocală.

Am semnalat deja (vezi pct. 19, 20) că, pînă în partea a doua a secolului al XVII-lea, literele i, j, y se concureau absolut liber în ortografia maghiară, sînt doar variante de litere⁴³ și folosirea lor depindea de preferința autorilor, de modă. Cel mult în ceea ce privește apariția lor în diferitele poziții din cuvînt putem detecta anumite regularități, tendințe. Manuscrisul lui Halici oglindește fidel această situație existentă pînă pe la jumătatea secolului al XVII-lea.

22. k

22.1. k = rom. c : Këntar; Kikě; Fak etc.

Litera k, trecînd din greacă, prin franceză, în germană, iar de aici în maghiară⁴⁴, intră în concurență cu c (= k), pe care, cu această valoare, îl și înlătură pînă la urmă definitiv⁴⁵. Pe la mijlocul secolului al XVII-lea, k se generalizează cu valoare de k, iar c, perzîndu-și valoarea multiplă (vezi pct. 3), se va specializa pentru notarea lui t. După această perioadă, cazurile în care c = k sînt tot mai rare, reprezintă un ecou, care se pierde treptat.

23. k (+ i, j, y)

23.1. k (+ i, j, y) = rom. k : Kilie; Kjar; Kyuze; Ashkie; Okju;

Rokye; Spenaky etc.

Exemplul citat pentru poziție finală este singular în manuscris și prezintă corectări la ultimele litere. În toate celelalte cazuri care azi prezintă -k, Halici notează un -u : Kurekyu, Mushkyu, Vékyu etc.

24. L

24.1. l = rom. l : Lapte; Dulcsé; Gol etc.

Folosirea lui l în manuscrisul examinat nu impune precizări aparte (dealtfel, nici în modelul maghiar nu apar complicații legate de l).

25. L (+ y)

25.1. l (+ y) = rom. l' : Csaklyě, Shalyě, Gěrklyan etc.

Dacă în ceea ce privește l = rom. l, nu se impunea nici o observație, referitor la ly = rom. l', trebuie să reținem că nu apare decît în poziție medială (și că y nu e concurat, ca în alte combinații de litere, de i sau de j). Digraful ly apare în secolul al XVI-lea în ortografia maghiară⁴⁶ și se menține și azi cu valoare de l' (> i).

26. M

26.1. m = rom. m : Mik; Akuma, Adorm etc.

Notarea lui m s-a făcut constant prin m din latină.

27. N

27.1. n = rom. n : Nuntě; Brěnkě; Ban etc.

Folosirea literei n în notarea lui n din maghiară și română nu ridică probleme nici pe plan diacronic și nici pe cel sincron.

28. N (+ y)

28.1. n (+ y) = rom. n' : Banyě; Usturony etc.

Combinația de litere ny, apărută în ortografia maghiară pe la mijlocul secolului al XIII-lea⁴⁷, se folosește pînă azi pentru notarea fonemului n' în maghiară. Mihail Halici, care notează, în conformitate cu principiul general acceptat pînă pe la mijlocul secolului al XVII-lea⁴⁸, "foneticește" realitatea lingvistică, preia ny pentru rom. n'. Ca și în alte cazuri (ǧ : Gsoj, Gsok; cl' : Csaklyě, Gěrklyan; dz : Dzac, Dzamě etc.), autorul, fără să poată fi bănuț de o pregătire lingvistică anume, de idei preconcepate, notează ceea ce aude: forme atunci încă vii (azi arhaice și dialectale) cu n'. De aici se pot trage concluzii și în legătură cu istoricul transformărilor ĉ > ś, ǧ > ź din Banat⁴⁹. Dacă aceste schimbări fonetice ar fi existat deja în prima parte a secolului al XVII-lea, Halici, care nu avea cum să diferențieze schimbările fonetice diacronice de cele sincronice și consemna impresionist lanțul fonetic al cuvintelor (inclusi variantele, trepte de evoluție: dz / z, n', cl' etc.), ar fi înregistrat cu siguranță și articole cu fonetismele amintite.

Din moment ce cl', dz, ñ etc. sînt atestate, iar (č >) š, (đ >) ž nu, înseamnă că în perioada respectivă acestea din urmă încă nu existau sau nu erau încă evidente.

29. Q

29.1. o = rom. o : Om; Adorm; Akolo etc.

29.2. o = rom. oa: Ostè; Apētosē, Gonē etc.

În legătură cu o = rom. o, nimic vrednic de semnalat. Adoptarea lui o și pentru redarea rom. oa merge aproape paralel cu folosirea lui a atît pentru a, cît și pentru ea (vezi pct.1.). Paralelismul nu e deplin, pentru că o, cu valoare de oa (vezi pct.30) este mai insistent concurat de digraful oa (pe cînd digraful ea apare o singură dată, în rest ea se redă totdeauna prin a, ē etc.).

30. Oa

30.1. oa = rom. oa : Groasē, Koadē, Poalē etc.

Dacă soluția ea apare cu totul izolat pentru rom ea, digraful oa este folosit suficient de des pentru a nu constitui doar excepție de la mai frecventa notare a lui oa cu o. Și în acest caz, practica ortografică a găsit mai repede soluția pe care teoria ortografică o va susține mult mai tîrziu.

31. P

31.1. p = rom. p : Pacsē; Csapē; Kip etc.

Singura observație care se impune este aceea că în cazuri izolate apare notat, sub presiunea etimonului, un p geminat: Appropiedz (Appropio), Suppun (Suppono) etc.

32. R

32.1. r = rom. r : Rar; Iarnē; Brēczar etc.

Asemenea altor consoane "universale", nici r nu aduce nici o complicație în scrierea limbii române cu litere latinești.

33. S

33.1. s = rom. s : Sat; Askund; Frumos etc.

33.2. s = rom. s : Soricsel; Alensiq, Iesit etc.

Latinescul s, pe baza pronunțării nord-italiene, slave și germane⁵⁰, se rostește și în maghiară ca š. Drept consecință, lat. s se impune încă din 1055, data primului document scris în limba maghiară, pentru notarea consoanei echivalente cu s românesc (în maghiară, s se pronunță și azi ca s). Această valoare a lui s a fost preluată de Halici în cîteva dintre artico-

lele sale.

M. Halici nici în cazul acestei litere nu s-a oprit la imitarea modelului maghiar, ci a căutat soluții și în altă parte sau, mai rar, a inventat el însuși combinații noi. Astfel se explică faptul că el readuce litera s la valoarea sa din latină (s = rom. s în cele mai multe articole, iar s = rom. s apare în puține cazuri). El nu a preluat nici soluția mai veche din ortografia maghiară (z = rom. s), nici cea relativ mai nouă (sz = rom. s)⁵¹, ci a repus lat. s în drepturile sale (= rom. s), iar pentru s a impus, cu rare excepții, digraful sh.

34. Sh

34.1. sh = rom. s : Shancz, Shapté; Ashishderè, Binishor; Albush, Arkash etc.

34.2. sh = rom. j : Shder, Shitar; Bushor, Koshok; Prilesh, Vértèsh etc.

Folosind magh. s (= rom. s) pentru s românesc, Halici era obligat să caute o rezolvare și pentru notarea lui s românesc. S-a oprit la digraful sh, fără nici o tradiție în ortografia maghiară (dar existentă în cea săsească⁵²).

Dacă a renunțat la tradiția ortografică maghiară de a nota s prin s (facem abstracție de cele câteva excepții, vezi pct. 33.2), atunci în ceea ce privește notarea în același fel atât a consoanei s, cât și a lui j autorul nu se poate desprinde de presiunea tradiției. În maghiară, până pe la mijlocul secolului al XVII-lea (1655), s nota atât š, cât și ž⁵³ (numai după această dată se impune zs cu valoare de ž, iar s rămîne pînă azi numai cu valoare de š). Halici, deși schimbă litera s cu sh (pentru rom. š), menține însă valoarea dublă și la noua soluție. O dovadă excelentă în acest sens este perechea omografică: Shir. Ordo. Series. (sh = s) - Shir. Glans. (sh = j).

35. T

35.1. t = rom. t : Tipar; Creshtet; Abat etc.

Se impune doar precizarea că și aici apar forme cu t geminat: Guttè, Gutturar etc.

36. Tz36.1. tz = rom. ț : Klopotzěl, Lětzimé, Bratz etc.

Am arătat (pct.3.1.,6.1.) că în maghiară notarea consoanei echivalente cu ț românesc are un istoric destul de complicat și că semnele (c, cz, tz etc.) folosite simultan pentru scrierea sa în secolul al XVII-lea vin din straturi, din etape ortografice diferite. Grafemul compus tz, cu vechime în ortografia maghiară⁵⁴, nu apare decît în poziție medială și finală în manuscrisul lui Halici. În poziție medială, prezența sa se explică, de regulă, din perspectivă etimologică, din dorința de a pune în evidență forma internă a cuvîntului (Klopot - Klopotzěl, Lat - Lětzimé etc.).

37. Ts37.1. ts = rom. ț: Mintsinos, Mintsuně, Saltsě etc.

Notarea lui ț, cum am arătat (pct.4.1.,5.1.), nu a avut un istoric mai puțin complicat decît cel al scrierii lui ț. Dacă cs este aproape general, iar ch apare o singură dată în articolele autorului, atunci ts ocupă, în această privință, un loc de mijloc: apare de cîteva ori și numai în poziție medială. Combinația de litere ts pierde teren în fața lui cs încă în perioada lui Halici, lucru oglindit chiar de manuscrisul acestuia. Tradițional, ts se menține pînă azi în maghiară, dar numai în nume proprii și în unele apelative în care pune în evidență forma internă (költ + -ség költség, pronunțat kölčeg, rom. chelciug; Halici însuși, după cum arătam, își scria numele cu ts: Halits, tot așa cum Szűts se menține uneori și azi cu ts, față de szűcs "cojocar", din care vine și rom. suci și Suciu).

38. U38.1. u = rom. u : unt; Adus; Aflu etc.38.2. u = rom. v : Uenot; Ibounikě, Piunicser.

Strînsa legătură dintre u și v atît în ortografia diacronică maghiară, cît și în Dictionarium valachico - latinum impune comentarea lor la un loc (a se vedea, deci, punctul următor: 39).

39. V39.1. v = rom. v: Valé; Grozavě; Griv etc.39.2. v = rom. u : Dzivě, Nov, Nově etc.

Pînă în prima jumătate a secolului al XVII-lea, ortografia maghiară folosea nediferențiat literele u și v⁵⁵. Ambele litere puteau fi scrise atît pentru redarea lui u, cît și a lui v. Exista, cel mult, o oarecare regulă, respectată cu totul facultativ, privind utilizarea acestor litere în diferitele poziții din cuvînt: la început de cuvînt, v nota atît v, cît și u, iar în mijlocul cuvîntului, u nota și u și v⁵⁶. Mijlocul secolului al XVII-lea reprezintă și în acest caz un hotar: în perioada care urmează cele două litere se specializează: v = v și u = u în toate pozițiile⁵⁷.

40. Z

40.1. z = rom. z: Zob; Buză; Iaz etc.

Litera z apare de la 1055 în scrierea maghiară, cu valori multiple: z, t, s etc⁵⁸. În prima jumătate a secolului al XVII-lea, valorile secundare se pierd și z se impune doar pentru notarea consoanei z. La Halici z nu mai are decît valoarea de z. După cum am arătat la c (pct.3.1.), în două articole (Nemžeshtë și Nemzaskę czarę) apare un z care poate fi interpretat cu t. Credem însă că în aceste cazuri avem a face cu un lapsus calami. Din moment ce în cuvîntul Nemczesek, care precede aceste două articole, apare cz = t, credem că autorul a uitat pur și simplu să scrie litera c din grafemul compus cz.

După cum se știe, în manuscrisul lui Halici au făcut completări mai mulți anonimi. Pentru a lumina din toate unghiurile ortografia din Dictionarium valachico-latinum și pentru a curma tradiția greșită de a trata nediferențiat felul de a scrie al autorului și al celor care au intervenit în manuscris cu unele completări și nedorite corectări, vom prezenta, în cele ce urmează și ortografia articolelor care nu aparțin lui Halici. Aceste articole (abia dacă trec de 200), strecurate într-un răstimp mai îndelungat în manuscris, aparțin mai multor persoane care, fără excepție, cunoșteau cu totul superficial limba română. Felul lor de a scrie arată că sînt maghiari sau nemți, că sînt din zone diferite și că ortografia lor, în funcție de cultura și vîrsta lor, este rar mai veche, de cele mai multe ori însă mai nouă, mai "pestriță" și neadaptată la scrierea cuvintelor românești. De altfel, cuvintele izolate, trecute ici-colo, unele doar variante stîlcite, scrise "după ureche", nu reprezintă nici un cîștig deosebit.

Trecînd la ortografia folosită în articolele adăugate de alții, vom menționa doar deosebirile față de soluțiile aplicate de Halici:

1. a = rom. ă : Bajeszk, Fasureszk,⁵⁹ Pěstrav etc.
2. â = rom. î : de Szârg.
3. ch = rom. h : Chrana, Chirbintele⁶⁰.
4. cs = rom. ț : Csěrmurě, Fecsarnik.
5. cz = rom. s : Czimbria⁶¹.
6. e = rom. i : Czenut, Szareke, Szmentala.
7. e = rom. ea : Revenele, Umezele.
8. é = rom. î : Gréu, Oszérdie, Deszérg.
9. ë = rom. î : Mëndria, Vërful.
10. qcs = rom. ș : Aměgcseszk, Gcsumileszk (și Olocgs, cu cgs, în loc de qcs).
11. lj = rom. l' : Enkaljěk, Ljagěn, Teveljeszk.
12. o = rom. î : porrou, Vonet.
13. p = rom. r : Fenap⁶².
14. s = rom. j : Primesda, Vrasba.
15. ss = rom. ș : Koss, Rossě.
16. sz = rom. s : Aszupreszk, Foloszeszk, Mirosz etc.
17. tj = rom. ț : Endeletje, Povesztje, Szkutjek.
18. ü = rom. î : Müncz.
19. z = rom. j : Zefujeszk, Zeleszk.
20. z = rom. s : Fazol, Oztrov, Zfěrm.

Lăsînd la o parte formele stîlcite din cauza cunoașterii insuficiente a limbii române (de pildă: Geftin, Gěqumén, pentru ieftin și egumen, Koverszeszk = covîrșesc, pentru covîrșesc) sau altele explicabile prin particularități ale limbii lor materne⁶³ (ü în loc de dz: Müncz = mînt, în loc de mîndz, v în loc de b: Venujala, pentru bănuială etc.), putem reține din felul de a scrie al celor care intervin în manuscris și unele constatări de ordin pur ortografic. Scrierea vocalelor specifice românei (ă, î) cunoaște cele mai neașteptate soluții: a, â, é, ë, o, ü etc. În ansamblu, ortografia lor este mai nouă: scriu cu precădere sz (digraf mai recent) pentru ceea ce Halici trece, fără excepție, s (Glumeszk, Foloszul); prin ss (= ș: Koss, Rossě) se vede tendința mai nouă de a nu mai nota cu aceeași literă

atît š, cît și ž (vezi pentru ž: Zefujeszk, Zeleszk)⁶⁴. Se atestă faze noi de evoluție: i și nu h în baje (la Halici: Banye); palatalizări ale consoanelor: Povesztje, Szkuťjĕk (pentru poveste, scutec).

Această analiză detaliată a ortografiei aplicate în Dictionarium valachico - latinum dovedește, credem, fără drept de tăgadă, că manuscrisul s-a realizat în deceniile de mijloc ale secolului al XVII-lea. Cele mai multe inovații ortografice, care se vor consacra în scrierea maghiară și care apar deja în manuscrisul examinat de noi, se ivesc la începutul secolului și se impun pe la mijlocul secolului al XVII-lea. În aceste decenii, hotar între o fază veche și una nouă din ortografia maghiară, se găsesc alături soluții ortografice pe cale de a ieși din uz și altele care tind să se fixeze și să se generalizeze.

În acest fel, datele extralingvistice și cele lingvistice se completează fericit din perspectiva fixării în timp a elaborării manuscrisului. Mihail Halici-tatăl părăsește Banatul (zona lingvistică oglindită în dicționar, în anul 1658, iar hotarul dintre cele mai multe soluții ortografice vechi (aplicate rar de Halici) și cele noi (mai frecvente la Halici) se află tot la mijlocul secolului al XVII-lea.

Autorul, mai mult decît bun cunoscător al limbii maghiare și al ortografiei epocii, dominat, prin natura lucrurilor, de puterea oficială a primei și de tradiția celei de a doua, a găsit forța necesară să se sustragă constrîngerii modelului, să nu scrie ungurește limba română, ci să caute și, cu ezitări firești, să găsească soluții care, în ansamblu, să-i permită, conform ideii din epocă, punerea în lumină a limbii sale materne. Scriind fără idei preconcepute, doar din dorința de a așeza lîngă alte limbi și chipul scris cu litere latinești al limbii române, el "a fotografiat", cu un aparat încă în perfecționare, realitatea lingvistică bănățeană, fără care lingvistica românească de azi ar fi, indiscutabil, mai săracă, lipsită de informații extrem de prețioase pentru cunoașterea limbii române vechi, în general, și a sub-dialectului bănățean, în special.

NOTE

- 39 În legătură cu exemplele terminate în -csi și deosebirea dintre ĉ maghiar și č românesc, vezi cele arătate la cs = rom. č (pct.5.1.).
- 40 Am preferat aceste exemple pentru i- = rom. i- pentru că maniera de a scrie majuscula la început de articol permite interpretarea sem-nului atît ca I, cît și ca J.
- 41 Pentru i = rom. i în poziție inițială nu am dat exemple tot din motivele arătate în nota precedentă.
- 42 Kniezsa István, op.cit., p.35.
- 43 Ibidem, p.4,6,10,22,35; Tihanyi Gál, Helyesírásunk küzdelmei, Komárom, 1906, p.16; Marcsek Tibor, op.cit., p.8-10, 42, 46, 59.
- 44 Kniezsa István, op.cit., p.34-35.
- 45 Ibidem, p.4, 34-35; Marcsek Tibor, op.cit., p.25-26.
- 46 Kniezsa István, op.cit., p.34.
- 47 Ibidem, p.34.
- 48 Tihanyi Gál, lucr.cit., p.26; Marcsek Tibor, op.cit., p.55, 59; Kniezsa István, lucr.cit., p.21.
- 49 Vezi și Romulus Todoran, O problemă de dialectologie istorică: č > š și ġ > ž în graiurile moldovenesti, în CL, X(1965), nr.1, p.85-95; Ion Gheție, art.cit., p.35-39.
- 50 Kniezsa István, op.cit., p.8,34.
- 51 Marcsek Tibor, lucr.cit., p.34-35; Kniezsa István, op.cit., p.15, 34. Litera z apare în cele mai vechi scrieri maghiare, iar soluția mai nouă cu sz (pentru echivalentul sunetului românesc s) se ivește la începutul se-colului al XVI-lea. Halici, în opoziție cu tradiția ortografică maghiară, dar și cu practica ortografică a unora care scriau cu litere latine înaintea sa limba română (vezi N.Drăganu, art.cit., p.114-126), nu selectează sz, ci preferă soluția din latină: s.
- 52 N.Drăganu, art.cit., p.126-128.
- 53 Marcsek Tibor, lucr.cit., p.26, 34; Kniezsa István, op.cit., p.34.
- 54 Kniezsa István, op.cit., p.14.
- 55 Idem, Ibidem, p.35.
- 56 Ibidem, p.10.
- 57 Marcsek Tibor, lucr.cit., p.10, 32; Kniezsa István, op.cit., p.32.
- 58 Marcsek Tibor, lucr.cit., p.27, 34.
- 59 Forme care trădează imediat cunoașterea aproximativă a limbii române (vezi și Enseleszk, Kreszteszk, Kruczeszk etc.).
- 60 Fonetica articolelor adăugate de alții arată că autorii lor erau din zone diferite, dar nici unul bănățean. "Chirbintele. Aestus". poate fi o formă care atestă palatalizarea labiodentalei f (> h'). Aceasta cu atît mai mult cu cît alte articole cu forme hipercorecte dovedesc cu siguranță exis-tența fonetismului: la articolul "Kiké. Coma.", scris de Halici, o altă mînă trece: "vel pike". Fixarea datei cînd s-au făcut aceste adăugiri și, deci, și a atestării fonetismului e greu de făcut. Manuscrisul a rătăcit aproape un secol (între 1674, cînd Halici-fiul pleacă din țară și lasă biblioteca familiei la Sibiu, și 1742, cînd manuscrisul este descoperit și dus de un preot fran-ciscan la Budapesta).
- 61 Articolul Czimbría pare să fie o formă hibridă, rezultată din magh. cimbora (scris, în trecut, și czimbora) și rom. simbria. Autorul articolu-

lui Czimbria, slab cunoscător al românei (înregistrează forme articulate sau de plural extrase din context: Foloszul, Mirele, Stagur, Valur etc.), a combinat magh. cimbora (< sîmbră) cu rom. simbria (simbrie): Czimbria. Dacă renunțăm la această explicație posibilă, atunci forma Czimbria, deci cu cz- = t-, s-ar putea explica și direct din simbria, prin rom. s- > cz- (= t), schimbare cunoscută în unele graiuri maghiare și atestată de schimbările prezente în împrumuturile reciproce: rom. sîmbră > magh. cimbora; magh. szarka > rom. țarcă etc.

62 N.Drăganu nu are dreptate (art.cit., p.130) cînd crede că Halici este acela care "confundă cu litere latinești slovele chirilice".

63 Vezi N.Drăganu, art.cit., p.128 și urm.

64 Bárczi Géza, op.cit., p.234.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЛАТИНСКИХ БУКВ В РУМЫНСКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ И "ВЕНГЕРСКОЙ" ОРФОГРАФИИ В DICTIONARIUM VALACHICO- LATINUM (III. ГРАФЕМЫ 2) В XVII-ом ВЕКЕ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Настоящей третьей частью работ¹ заканчиваем разбор банатской рукописи с орфографической точки зрения (см. I-ую часть в АУТ, XX, 1982, а II-ую в Filologie XXV. I. Lingvistică, Timișoara, 1982.

Подробное исследование первого двуязычного румынского словаря, с опорой на румынский язык, позволяет не только отнести его к XVII-ому веку, но и выявить оригинальность рукописи в применении латинского алфавита и в знании старого румынского языка.

ANTONIMIA - STRUCTURĂ LINGVISTICĂ ȘI STRUCTURĂ STILISTICĂ ÎN MAXIMELE LUI LA ROCHEFOUCAULD

de

CONSTANȚA CIOCÂRLIE

Lucrarea reprezintă o ilustrare a următoarei idei generale: antonimia este o structură lingvistică și stilistică dominantă, generatoare de semnificații, în anumite curente și specii literare. Alături de poezia lirică romantică, de basm sau de comedia absurdă, maxima este una din creațiile care reorganizează opozițiile dicotomice lingvistice într-un sistem de structuri specific literare.

Întreaga poetică a clasicismului ne trimite la ideea de opțiune conștientă și voluntară pentru ceea ce este rațional, universal și ideal în ceea ce privește conținutul, decantat, elaborat și perfect în ceea ce privește forma artistică. Or, această opțiune se face între două idealuri, două atitudini, două situații sau sentimente aflate într-un conflict dramatic pentru care expresia lingvistică ideală este antonimia: fie că este vorba de exprimarea opțiunii procesuale specifice tragediei, fie că este vorba de cea a opțiunii prestabilite prin normă morală, așa cum se întâmplă în cazul maximei.

Pentru maximă, al cărei caracter didactic moralizator este evident, structura antonimică devine o structură "cheie" căci polaritatea termenilor permite disocierea și opțiunea, asigurând în același timp concentrarea și economia de mijloace lingvistice de care maxima, ca orice definiție ce trebuie ușor înțeleasă și reținută, are nevoie. Cum maxima este însă o definiție estetică și nu una științifică, ea are în plus nevoie de o formă artistică - formă pe care simetria și echilibrul cuplurilor de antonime i-o asigură și pe care artistul le transformă în ritm, muzicalitate și flux emoțional.

Vom încerca să demonstrăm acest lucru prin analiza maximelor lui La Rochefoucauld¹.

Primul fapt semnificativ se referă la ponderea cantitativă a cuplurilor de antonime și anume: din cele 562 maxime înregistrate ca definitive, o treime (165) sînt construite pe baza unor opoziții de tip antonimic. Dacă ținem seama de faptul că în multe maxime se întîlnesc două și chiar trei cupluri de antonime, atunci ponderea procedurii folosite crește, numărul total de cupluri ridicîndu-se la cifra de 230.

Rolul pe care și-l asumă cuplurile de antonime este complex și definitiv. Simpla lectură a termenilor antonimi, chiar izolați de context, este edificatoare pentru cunoașterea conținutului tematic al maximelor, natura și problematica exclusiv morală a cugetărilor sale precum și a pesimismului autorului ale cărui experiențe de viață au fost simțite ca tot atîtea înfrîngeri.

Iată cîteva cupluri semnificative, atît prin natura lor, cît și prin obședanta lor reluare:

le bien - le mal (14, 52, 64, 121, 185, 229, 238, 339, 454, 464, 470, 519, 258)

les défauts - les bonnes qualités (90, 365, 462, 498)

le vice - la vertu: (182, 186, 187, 219, 253, 380)

petit - grand (41, 142, 246, 272, 327, 357, 419, 429)

bon - mauvais (25, 44, 93, 215, 230, 255, 392)

heureux - malheureux (49, 58, 59, 485)

louer - blâmer (533, 544)

Pentru a susține ideea că antonimia este structura lingvistică pe care maxima o reclamă, propunem spre comparare cele două variante ale maximei nr.32.

În textul primei ediții maxima era astfel concepută: "La jalousie ne subsiste que dans les doutes: l'incertitude est sa matière; c'est une passion qui cherche tous les jours de nouveaux sujets d'inquiétude et de nouveaux tourments; on cesse d'être jaloux dès que l'on est éclairci de ce qui causait la jalousie". Textul definitiv al maximei este: "La jalousie se nourrit dans les doutes et elle devient fureur, ou elle finit sitôt qu'on passe du doute à la certitude". Prin folosirea cuplului antonimic le doute - la certitude în poziție finală, textul definitiv devine mai clar și mai persuasiv, mai economic și mai elegant. Contragerea primului text (aproximativ 22 de cuvinte

pline) în cel de al doilea (lo cuvinte pline) se face tocmai pe seama folosirii cuplului antonimic care preia și formal opoziția de conținut existentă în prima variantă. Prin folosirea cuplului antonimic le doute - la certitude se evită atât redundanța primului termen (le doute, l'incertitude), cât și dezechilibrul frazei ca urmare a folosirii unei parafraze lungi și greoaie ("... dès que l'on est éclairci de ce qui causait la jalousie") în locul celui de al doilea termen reclamat semantic. Vedem în plus, în textul definitiv și tendința autorului de a evita antonimia prefixală (certitude - incertitude) în folosul celei lexicale (doute - certitude). Preferința pentru modelul antonimiei lexicale reprezintă o trăsătură generală a autorului și, pentru a întări ideea notăm că din cele 165 de cupluri de antonime, 148 (92,5 %) sînt antonime lexicale și numai 12 (7,5 %) sînt antonime prefixale. Se știe că în sistemul limbii disproporția dintre cele două moduri de formare a antonimelor nu este atât de mare. Ar rezulta de aici o concluzie importantă și anume că în plan stilistic terenul de manifestare al antonimelor prefixale se reduce din cauza necesității de evitare a repetițiilor, dar mai ales, din cauza prea marii lor previzibilități².

Datorită gradului mare de sudură al antonimelor prefixale, libertatea de alegere este limitată, în timp ce în cazul antonimelor primare, alegerea nu este îngrădită. Posibilitatea de a diversifica asocierea termenilor antonimi lexicali poate fi ușor demonstrată de cîteva exemple: la mort este asociat prin contrast cu la vie (504), dar și cu la résurrection (510); diminuer cu augmenter (88, 276) dar și cu croître (546); la haine cu l'amitié (172) dar și cu l'envie; médiocre cu véritables (162) dar și cu grand (276, 308); l'esprit este asociat adesea cu le coeur (43, 98, 102, 103, 108), alături cu le corps (67, 88, 222, 257, 486, 535) dar și cu l'âme (80)³. La baza acestei libertăți de alegere a termenului antonim se află fie bogăția stocului sinonimic al limbii, fie polisemia cuvintelor care permite ierarhizarea sensurilor în primare și secundare, în concrete și figurate, precum și folosirea lor metaforică și simbolică. Structura antonimică este atât de puternic concentrată în unele maxime, încît ea iradiază opoziția și asupra altor cuvinte care devin antonime numai prin analogie și contaminare, așa cum se poate vedea din maxima următoare: "L'absence diminue les médiocres passions et augmente les grandes comme le vent éteint les bougies et

allume le feu" (276). Anturajul contextual, predominant antonimic (diminuer - augmenter; médiocre - grand; éteindre - allumer), determină și o relaționare inedit antonimică; bougie - feu. Asocierea celor două cuvinte se face pe baza unui sem comun: "flacăra" cu sensul propriu și figurat ("pasiune"), în timp ce opoziția lor antonimică este posibilă datorită scindării semului comun într-o opoziție antonimică: "intensitate mică (bougie) și "intensitate mare" (feu). Comparația folosită de autor este favorizată atât de posibilitatea utilizării figurate a termenilor, cât și de raportul de contiguitate în care aceștia se află: pasiune puternică (grandes) - pasiune slabă (médiocre) și flacăra puternică (feu) - flacăra slabă (bougie).

Subliniem în treacăt faptul că potențarea efectului maximelor se realizează prin folosirea frecventă a comparațiilor ("La fortune fait paraître nos vertus et nos vices comme la lumière fait paraître les objets" (380) sau, "Il faut gouverner la fortune comme la santé: en jouir quand elle est bonne, prendre patience quand elle est mauvaise, et ne faire jamais de grands remèdes sans un extrême besoin" (392) sau a paradoxului ("Il y a des gens dégoûtants avec du mérite, et d'autres qui plaisent avec des défauts" (155) sau, "Il y a de certains défauts qui, bien mis en oeuvre, brillent plus que la vertu même" (354) etc.)

Efectul stilistic al multor maxime este realizat prin antimetateze - procedeu ușor de mînuit și favorizat tocmai de prezența celor doi termeni antonimi în cadrul aceleiași maxime ca în exemplele: "La fin du bien est un mal, et la fin du mal est un bien" (519); "Un homme à qui personne ne plaît est bien plus malheureux que celui qui ne plaît à personne" (561). Folosirea antimetatezei prin repetare inversă a cuplului de antonime bien - mal, cu schimbarea funcției sintactice din atribut în nume predicativ și invers, face ca o maximă banală din punct de vedere al conținutului să fie salvată în planul expresivității prin frumusețea simetriei și a jocului de cuvinte.

Și mai pătrunzătoare este antimetateza din maxima nr.516 în care se procedează prin repetarea și inversarea complementului indirect (à qui - à personne) cu subiectul (qui - personne). Opoziția antonimică implicată este de natură gramaticală ce poate fi evidențiată prin opoziția formă afirmativă/formă negativă, așa cum rezultă din parafrizarea: "Un homme à qui personne ne plaît est malheureux; un homme qui ne plaît à personne n'est pas si malheureux".

Numeroase maxime sînt construite prin articularea a două părți ce își răspund armonios. Ex.:

"Nous promettons selon nos espérances // et nous tenons selon nos craintes" (38) sau, "La jeunesse change ses goûts par l'ardeur du sang //, et la vieillesse conserve les siens par l'accoutumance" (109).

Analizînd această ultimă maximă, descoperim următoarea suprapunere sintactică a celor două părți:

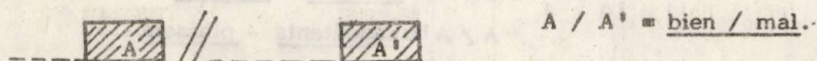
Subiect (cuplul antonimic jeunesse - vieillesse) + predicat nominal (cuplul antonimic changer - conserver) + complement direct + prepoz. par + complement circumstanțial.

În plan sintactic avem de-a face cu o reluare prin identitate aproape perfectă (prima parte conține și un atribut: du sang care lipsește în partea a doua a maximei), în timp ce în plan lexical se evidențiază o dublă reluare prin cupluri de antonime.

Un alt fapt care contribuie la sporirea expresivității este construcția realizată prin simetria dispunerii cuplurilor de antonime. Iată principalele formule de aranjare a cuplurilor de antonime:

"On fait souvent du bien pour pouvoir impunément faire du mal" (121).

Schema acestei opoziții este așezarea simetrică a termenilor antonimi în poziție finală a celor două articulații ale maximei, ceea ce poate fi re prezentat astfel:

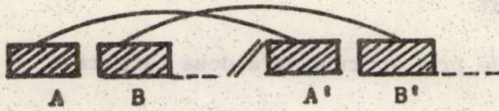

Alteori, primul termen al cuplului antonimic este așezat în poziție finală a primei părți a maximei, iar cel de al doilea în poziția inițială a părții a doua, în așa fel încît cuplul apare direct alăturat în centrul maximei. Iată un astfel de exemplu: "On n'est jamais si heureux ni si malheureux qu'on s' imagine".

(49) Schema fiind în acest caz următoarea:

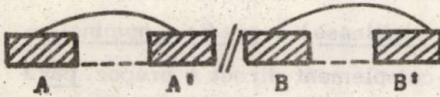
Pentru maximele cu două cupluri de termeni antonimi, întîlnim următoarele combinații: "La jeunesse change ses goûts par l'ardeur du sang, et la vieillesse conserve les siens par l'accoutumance" (109):

A - A' = la jeunesse - la vieillesse

B - B' = change - conserve

Sau: "Les vices entrent dans la composition des vertus comme les poisons entrent dans la composition des remèdes":

A / A' = vices - vertus

B / B' = poisons - remèdes

Cele mai interesante opoziții antonimice sînt cele aparent paradoxale, șocul fiind realizat pe baza inversării rolului termenilor antonimi: surprinderea unor elemente valorice pozitive în termenul considerat negativ și, invers, dezvăluirea elementelor negative din termenul considerat pozitiv. Un astfel de exemplu îl constituie maxima nr.155: "Il y a des gens dégoûtants avec du mérite et d'autres qui plaisent avec des défauts". Schema este următoarea:

A / B = dégoûtants - mérite

A' / B' = plaisent - défauts

A / A' = dégoûtants - plaisent

B / B' = mérites - défauts

Aceste opoziții principale și secundare, directe și indirecte, realizează efectul dezvăluirii contradicțiilor aparent paradoxale specifice naturii umane.

Nu scapă cititorului atent nici ritmul maximelor lui La Rochefoucauld, multe fiind adevărate modele de proză ritmată: cele două părți ale maximei se comportă ca două versuri. Numărul egal sau foarte apropiat de silabe, încununează construcția echilibrată și simetrică pe care La Rochefoucauld o cizelează cu grijă, ca toți contemporanii săi.

Ilustrăm afirmația prin transcrierea fonetică a maximei:

"Le bien que nous avons reçu de quelqu'un veut que nous respectons le mal qu'il nous fait". (229).

lə	bjẽ	ka	nu	za	võ	Rə	sy	da	kɛl	koẽ
vø	kə	nu	Rɛs	pek	tjõ	le	mal	Kil	nu	fɛ

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

Aşa stînd lucrurile, este evident faptul că cea mai mică modificare operată, inclusiv asupra cuplurilor de antonime, ar duce la pierderea acestui efect de ritm.

La capătul acestei analize precizăm că opozițiile antonimice "înva-dează" și structurează tematic, morfologic, semantic și stilistic maximele. Fie că este vorba de o antonimie explicită sau implicită, uzuală sau rară ce se manifestă în planul denotativ, sau în cel conotativ, ea reprezintă o structură dominantă ce nu poate fi trecută cu vederea atunci cînd se analizează lingvistic și stilistic specia discutată: maxima.

NOTE

1 La Rochefoucauld, Maximes et Réflexions, Ed. Gallimard et Librairie Générale Française, 1965.

2 Pentru un stilistician ca Riffaterre, contextul stilistic se definește tocmai prin prezența acestui element imprevizibil: "un pattern rompu par un élément imprévisible". M. Riffaterre, Essais de stylistique structurale, Flammarion, 1971, p. 65.

3 Opoziția le coeur - l'esprit reprezintă pentru moraliștii clasici una din teme favorite. (vezi Pascal sau Vauvenargues).

L'ANTONYMIE - STRUCTURE LINGUISTIQUE ET STRUCTURE STYLISTIQUE DANS LES MAXIMES DE LA ROCHEFOUCAULD (RÉSUMÉ)

L'auteur se propose de démontrer que l'antonymie est une structure linguistique et stylistique dominante et significative pour certaines espèces littéraires dont la maxime en est une. L'antonymie structure du point de vue thématique, morphologique, sémantique et stylistique les maximes. La démonstration est faite sur des exemples tirés des Maximes de la Rochefoucauld.

TEORIE ȘI ISTORIE LITERARĂ

ROMANUL VEACULUI AL XVIII-LEA - RECEPTARE

ȘI FUNCȚIONALITATE

de

CORNELIU NISTOR

Un avizat exeget al literaturii europene din secolul luminilor afirma cu câțiva ani în urmă că "din punct de vedere literar, secolul al XVIII-lea este un secol al romanului"¹, constatare cu atât mai uimitoare cu cât ea se referă la un fenomen literar lipsit aproape cu totul, pînă atunci, de ceea ce se înțelege prin tradiție ca fiind o artă poetică. Și chiar dacă romanul cunoscuse, pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea, numeroase experiențe tematice și de structură - în rîndul cărora se înscriu și două capodopere (Gargantua și Pantagruel al lui Rabelais, precum și Don Quijote al lui Cervantes) -, nu se manifestase încă o adevărată conștiință a romanului. Semnificativ este și faptul că doctrina clasică, atotputernică în veacul lui Corneille și Racine, eluda existența romanului sau îl situa la periferia literaturii. Existau doar cîteva semne care pledau în favoarea constituirii unei conștiințe a romanului, ele erau însă sporadice și lipsite de unitate. Putem menționa, în acest context, comentariile teoretice ale lui Cervantes însuși, integrate în textul lui Don Quijote, apoi unele observații emise în cuprinsul unor prefete sau în mici texte cu finalitate mai mult analitică decît teoretică, cum este Traité de l'Origine des Romans (1670) al lui Pierre Daniel Huet. Tot secolul al XVII-lea este cel care ne oferă și una dintre cele mai sugestive definiții ale romanului, așa cum se întîlnește aceasta în paginile cărții Il Cannocchiale aristotelico (1655) a italianului Emmanuele Tesauro. Pentru acesta, romanul este "acea mare metaforă în mișcare" ce se bazează pe "un echivoc fundamental" care, la rîndul lui, poate genera "multe alte echivocuri episodice și încurcate, ca și peripecii miraculoase și stranii care... se transformă, în final, într-o serie de neașteptate și plăcute întîmplări"². Structura definită de esteticianul italian se poate identifica atît în romanele picaresci, cît și în romanele galante

și aventuroase ale vremii, o viziune destul de limitată în comparație cu complexitatea structurală și tematică pe care o va cunoaște proza europeană în veacul următor. Evident, sub aspect n a r a t i v, atât Emmanuele Tesauro, cât și Pierre Daniel Huet nu înțelegeau prin roman decât prozele cu peripeții sau cele ce conțineau, după expresia lui Huet, "aventuri de dragoste imaginate, scrise cu multă artă în proză, spre desfătarea și instruirea cititorului"³.

Or, veacul luminilor este tocmai epoca ce pune romanul în adevărata sa lumină, acordându-i și din punct de vedere teoretic toate drepturile legitime, în pofida a încă destul de numeroase opinii minimalizatoare cu privire la finalitatea socială și estetică a speciei. Procesul de constituire a unei conștiințe unitare a romanului se dovedește strâns legat de toate experiențele de natură estetică ale secolului al XVIII-lea, ceea ce asigură un cadru propice de dezvoltare și fixare a unor structuri epice ce anticipează cu succes forme ale prozei europene din veacurile XIX și XX. Romul Munteanu remarcă în acest sens că "indiferent care a fost atitudinea față de literatură a esteticienilor și a unor scriitori din acest veac, romanul se impune ca un gen major ale cărui direcții de dezvoltare reprezintă adeseori strălucite anticipări ale prozei moderne"⁴.

Fenomenul de conștientizare a actului romanesc s-a produs însă treptat și cu relativă prudență, mai ales în prima jumătate a epocii luminilor. Procesul este, firește, strâns legat de însuși drumul atât de sinuos al diversificării și maturizării structurilor narrative românești. Astfel, dacă la începutul veacului, literatura europeană nu dispunea decât de proză picarescă, de proză satirică, de proză pastorală și de aventuri galante, precum și de proză de călătorie, la sfârșitul secolului XVIII gama tipologică a romanului este atât de bogată, încât explică schimbările fundamentale intervenite în optica despre roman. În același timp, fără să fi întâlnit vreo rezistență serioasă de tipul unei estetici normative, romanul s-a dovedit a fi și principala formă de literatură care corespundea deplin spiritului critic și filozofic al epocii, fiind totodată, spre mijlocul veacului, gata să ofere sugestii tematice și de structură primelor manifestări ale preromantismului. Ca rezultat, într-o etapă de mari frământări pe plan social și intelectual, romanul european înregistrează în pragul secolului al XIX-lea forme ca: roman picaresc, roman filozofic, roman de călătorie, roman utopic, roman realist de

moravuri, roman sentimental, Bildungsroman, roman gotic. Evoluția a fost radicală, ea implicând nu numai o diversificare și maturizare structurală, ci și o îmbogățire a tematicii printr-o mai mare apropiere de problemele lumii contemporane.

Paralel cu fenomenele consemnate mai sus, s-au concretizat și preocupări teoretice privitoare la roman, determinate atât de adâncirea și liberalizarea conștiinței estetice generale (în urma disputei dintre "antici" și "moderni"), cât și de evoluția gustului public înspre real și concret.

În acest context al unei evoluții, este firesc ca în primele decenii ale secolului să fie cultivate opinii, dacă nu ostile, totuși trunchiate și superficiale cu privire la locul și destinul romanului. Această viziune devenise aproape loc comun în numeroasele texte care se constituiau într-o critică a romanului, poziția lor fundamentală fiind vădit influențată de principiile clasicizante încă foarte puternice⁵. Fenomenul este vizibil la Gotthard Heidegger în Mythosopia Romantica oder Discours von den so benannten Romans (1698), J.G.Leibniz în Brief an den Herzog Anton Ulrich von Braunschweig (1713), Pierre-Nicolas Desmolets în Lettre a Mme D... sur les Romans (1728), Lenglet du Fresnoy în De l'Usage des Romans (1734), Jean-Baptiste de Boyer d'Argens în Lettres Juives (1738) și în Discours sur les Nouvelles (1739), Aubert de la Chesnaye des Bois în Lettres amusantes & critiques sur les romans (1743) ș.a. Alături de asemenea comentatori "specializați", se înscriu înșiși autorii de romane care, conform uzanțelor, își însoțeau opera de un cuvânt introductiv (un Vorwort sau un Avis au Lecteur), text care îi situează pe Lesage, Defoe, Marivaux, Fielding sau Wieland, mai mult sau mai puțin, printre comentatorii romanului.

Se pot remarca astfel mutațiile care s-au petrecut pe planul conștiinței romanești, dacă se compară, de pildă, poziția lui Montesquieu (el însuși autor al unui mare roman - Scrisori persane) sau cea a unui Pierre-Nicolas Desmolets cu observațiile și constatările sistematice întâlnite, spre finele veacului, la Friedrich von Blanckenburg în masivul său eseu Versuch über den Roman (1774). Deși romanul s-a bucurat de un loc preferențial în viața intelectuală a lui Montesquieu⁶, în momentele în care devine "comentator" (de pildă, al romanului Manon Lescaut al abatelui Prévost), el se dovedește interesat mai mult de succesul sau insuccesul de public decât de

text ca atare⁷. Sau, în același ani, un Pierre-Nicolas Desmolets definește romanul în termeni apropiați de cei ai lui Huet ca fiind "o operă poetică, scrisă mai ales pentru a plăce", interesul cititorului îndreptându-se spre "fecunditatea, inventivitatea, agilitatea spirituală și verosimilitatea"⁸ cu care a fost concepută ficțiunea.

O poziție cu totul deosebită, apropiată din multe puncte de vedere de opinii teoretice cultivate și în veacul nostru, se cristalizează în ampla lucrare Versuch über den Roman a lui Friedrich von Blanckenburg, pe care o despart nu mai mult de patru decenii de textele menționate anterior. Avem de-a face cu prima mare sinteză, atât sub aspectul evoluției opiniilor estetice ale veacului, cât și din punctul de vedere al încercării de a schița o istorie a romanului. Este o viziune modernă, afirmată astfel de un exeget: "Originalitatea lui Blanckenburg se manifestă în primul rând în viziunea sa sintetizatoare care îi permite să raporteze exemplele literare la idelle exprimate de filozofi și esteticieni ai vremii sale"⁹. Pentru Blanckenburg, romanul nu mai este doar un produs al imaginației destinat desfătării și moralizării, ci un produs literar strâns legat de problemele concrete ale contemporanilor, un produs ce are o utilitate de primă valoare. "Eu văd utilitatea unui bun roman în ceea ce a fost epopeea pentru greci în timpurile de demult ale Eladei"¹⁰ scria el, sesizând importanta înrudire dintre roman și epos, idee reluată mai apoi de Goethe și, în secolul nostru, de Georg Lukács. Romanul, în viziunea lui Blanckenburg, trebuie să aducă în prim plan omul cu trăirile sale interioare, cu pasiunile și sentimentele sale. Teoreticianul german se dovedește un adevărat novator atunci când solicită romancierilor respectarea a două cerințe: atenția să fie îndreptată înspre reflectarea vieții interioare a personajelor, iar aceasta, la rândul ei, să devină un principiu al formei, al construcției¹¹, idee îndrăznească ce anunță viitoarea structură a romanului psihologic. Este semnificativ faptul că printre modelele literare recomandate de Blanckenburg se numără creațiile lui Richardson, Fielding, Sterne, Wieland, Lessing. Poziția sa "sociocritică" în domeniul romanului se apropie mult de cea a teoreticienilor dramei burgheze de la mijlocul veacului, fapt legat de influența ideologiei luministe dar și de evoluția rapidă a întregii literaturi europene în perioada 1730-1770. Nu întâmplător, referindu-se la Versuch über den Roman, Fritz Martini constată: "În această scriere, romanul era recunoscut ca formă narativă a lumii burgheze, ca

reprezentare a lumii reale, a psihologiei și vieții lăuntrice a omului. El era în măsură să ofere ceea ce interesa publicul epocii: o observare realistă a forfotei pămîntești, o cunoaștere a omului întemeiată pe experiență și pe urmărirea dezvoltării lui interioare, o descriere psihologică a caracterelor individuale și a societății"¹².

Evident, saltul operat în conștiința și în teoria romanului în decurs de numai cinci decenii a fost uriaș, el fiind determinat atât de slăbirea doctrinei și prejudecăților clasicizante, cît și de rapida dezvoltare, maturizare și diversificare a structurilor narrative în aceeași perioadă a anilor 1730-1770. Un al treilea motiv, pe care îl considerăm la fel de important, îl constituie modificarea funcțiilor sociale și estetice ale speciei.

Într-o epocă în care-și spune cuvîntul, din ce în ce mai puternic, individualismul burghez, în care spiritul critic și filozofic dobîndește un tot mai pronunțat caracter de clasă, în care numeroase forme literare erau deja compromise, avînd un iz desuet (tragedia, satira, epopeea, idila, poemul bucolic, romanul pastoral, romanul galant), universul spiritual al burghezului de rînd identifică tocmai în roman modalitatea literară cea mai potrivită de autoreprezentare. Romanul nu mai este cultivat doar pentru a desfăta sau, eventual, pentru a moraliza, ci devine tot mai mult principalul instrument literar de exprimare a tendințelor și nevoilor lumii noi, care atunci se afirma pe scena istoriei europene. Henri Coulet surprinde fenomenul atunci cînd constată că romanul secolului al XVIII-lea "a fost investit cu o nouă obligație: de a înfățișa omul modern, de a-l ajuta să-și definească ambițiile, într-o lume unde barierele sociale și religioase și-au pierdut rigiditatea și unde toate credințele sînt supuse unui examen"¹³. Romanul poate exprima, începînd chiar din primele decenii ale veacului, o utopie umană de tip burghez (Robinson Crusoe), o meditație critică și amară asupra proastei orînduirii a lumii (Călătoriile lui Gulliver sau Candide), evoluția unor indivizi în raport cu societatea (Țăranul parvenit, Tom Jones, Agathon), drame omenești determinate de inumanitatea practicilor monahale (Călugărita), dorința de reabilitare a pasiunii și sentimentelor date omului de natură (Manon Lescaut, Noua Eloiză, Suferințele tînărului Werther), interesul pentru comportamentul omenesc în diverse situații existențiale (Pamela, Clarissa Harlowe).

Totodată, romanul - constrâns de noul profil tematic - renunță la baroca aglomerare de întâmplări și peripeții (structură atât de sugestiv definită în secolul anterior de Emmanuele Tesauro), scriitorii căutând să le înlocuiască prin structuri mai adecvate reflectării unui profil social, moral sau psihologic al unui individ sau al unui grup de indivizi: "Raportînd evoluția romanului din secolul al XVIII-lea la cel din veacul anterior, o primă observație care se impune vizează deplasarea accentului de pe intriga susținută de evenimente palpitante spre intriga în care suita de întâmplări este destinată să sublinieze în primul rînd un anumit comportament uman, o fizionomie spirituală, o conduită morală exemplificatoare"¹⁴. Trep-tat, aventurile, peripețiile, fabulația construită pentru sine, își pierde "autonomia", fiind reduse și subordonate unor finalități care, adesea, vin din afara literaturii (din filozofie, politică, istorie, morală, religie, științe, educație, justiție etc.) imprimînd textului românesc finalități cu adevărat enciclopedice. În centrul narațiunii este situat o m u l, care nu mai este un caracter abstract sau mitologic (ca în prozele pastorale), nici un simbol moral liniar și static (ca în multe romane picarești ale secolelor anterioare), ci un individ complex, al cărui destin își manifestă avatarurile în contextul social-istoric al lumii contemporane. Acest cadru imprimă legitimitate contemporană unor personaje devenite celebre: Moll Flanders, țără-nul Iacob, Tom Jones și Suzanne Simonin. Fenomenul menționat nu presupune, desigur, dispariția totală a narațiunii bazate pe întâmplări (aventuri, peripeții etc.), ci doar impunerea pe primul plan a unei formule ce va dovedi, de-aici încolo, o fecunditate structurală extraordinară.

De altfel, acțiunea, personajul și spațiul (la care se poate adăuga și timpul) sînt elementele de bază ale arhitecturii romanești, de raportul specific dintre ele depinzînd profilul romanului. Pornind de la acest criteriu, Wolfgang Kayser stabilește că "cele trei genuri ale romanului sînt romanul evenimental, romanul personajal și romanul spațial"¹⁵, toate trei categoriile, fapt semnificativ, fiind deja prezente în aria literaturii secolului luminilor. Romanul evenimental se concretizează prin romanele de aventuri și prin romanele gotice, cel personajal prin toate prozele care se ocupă de viața sentimentală și socială a unui individ, în timp ce romanul spațial începe să se afirme în încercările de "totalitate" romanească (în Gil Blas al lui Lesage, Tom Jones al lui Fielding, Wilhelm Meister al lui Goethe).

Fără îndoială însă că o asemenea clasificare (sau altele de felul ei ¹⁶) nu va putea niciodată cuprinde întreaga diversitate structurală și tematică a romanului european din secolul al XVIII-lea, mai ales că de cele mai multe ori este eludat tocmai procesul - tot lent, dar mult mai radical, ajungând de la minus la plus - de transformare socială și general-estetică a finalității structurii romanești. Or, cele mai multe romane de mare răsunet, de la Scrisori persane și Moll Flanders pînă la Suferințele tânărului Werther și Legăturile primejdioase, poartă în propriul text semnele acestei modificări, ale schimbării și maturizării actului de receptare dar și a receptorilor înșiși. Astfel, nu întîmplător, spre mijlocul veacului, termenul "roman" devenise atît de echivoc, încît Diderot, în cunoscutul său Elogiu lui Richardson (1762), ajunge să facă o neobișnuită propunere: "Prin roman s-a înțeles pînă azi o țesătură de evenimente himerice și ușuratică a căror lectură era periculoasă pentru gust și moravuri. Aș vrea să li se găsească un alt nume lucrărilor lui Richardson care înalță spiritul, emoționează sufletul, respiră peste tot dragostea binelui și căroră li se spun și romane" ¹⁷. De fapt, Diderot pune în opoziție nu două căi de a scrie romane în epoca luminilor, ci două modalități de a judeca romanul din punctul de vedere al utilității sale sociale și estetice. Antinomia ni se pare a aparține mai degrabă sferei de investigație a sociologiei lecturii decît istoriei formelor narative. Însuși actul lecturii își modifică dimensiunile, deoarece romanul, pe lîngă finalitatea de a informa și a educa, devine în sine prilej de dezbateri a propriei formule adresată unui cititor mai mult sau mai puțin avizat. În acest sens, cel mai concludent text ni se pare a fi Jacques Fatalistul, în care narațiunea picarescă nu este, pentru Diderot, decît un pretext în procesul de reconsiderare a actului lecturii, proces ce se înglobează în sfera mai largă a conștiinței romanului, așa cum a evoluat aceasta de la un Pierre Daniel Huet la un Friedrich von Blanckenburg.

O componentă fundamentală - cea care a modificat radical și actul lecturii - o asigură conștientizarea caracterului tezist al celor mai reprezentative romane ale epocii, fapt ce nu dăunează cu nimic semnificației propriu-zis literare. Supuse unui firesc proces de literaturizare, elementele demonstrative ce vin din afara literaturii (din istorie, morală,

filozofie, religie, științe juridice etc.) se topesc în substanța narativă, devin deci literatură, solicitând cititorului, pentru a fi identificate, o lectură de tip metatextual. Romane de felul Călătoriilor lui Gulliver, Candide sau Jacques Fatalistul rețin atenția oricărui cititor în primul rînd prin farmecul și ineditul imaginației scriitoricești, prin dinamismul intern al întîmplărilor și situațiilor (sînt romane pline de "mișcare"!), prin echilibrul perfect dintre elementele compoziționale. Este un prim model de lectură oferit de înseși textele menționate. Dincolo însă de bogăția fabulației, se deschide lumea "ideilor", a controverselor de natură socială, filozofică și etică - dimensiune ce solicită o lectură complementară, bineînțeleasă simultană cu cea propriu-zis "literară", respectiv "tradițională".

Fenomenul romanesc al veacului al XVIII-lea se dovedește astfel a fi, pe tărîmul literaturii europene, cadrul principal în care au apărut, s-au cristalizat și s-au răspîndit conștient acele dimensiuni caracteristice romanului modern în genere, dimensiuni ce stau sub semnul polivalenței receptării și funcționalității.

N O T E

1 Tudor Olteanu, Morfologia romanului european în secolul al XVIII-lea, București, Editura Univers, 1974, p.10.

2 Apud vol. Deutsche Romantheorien..., herausgegeben von Reinhold Grimm, Frankfurt/Main und Bonn, 1968, p.15.

3 Apud Karl Migner, Theorie des modernen Romans, Stuttgart, Alfred Kröner Verlag, 1970, p.23.

4 Romul Munteanu, Literatura europeană în epoca luminilor, București, Editura enciclopedică română, 1971, p.101-102.

5 Vezi Henri Coulet, Le roman jusqu'à la Révolution, tome II, Anthologie, Paris, Armand Colin, 1962; vol. Texte zur französischen Romantheorie des 18. Jahrhunderts, herausgegeben von Horst Wagner, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1974; Dieter Kimpel, Der Roman der Aufklärung, Stuttgart, Metzlersche Verlag, 1967, p.6-11, 54-62, 72-86.

6 Vezi Georges Benrekassa, Montesquieu et le roman comme genre littéraire, în vol. colectiv Roman et Lumières au XVIII-e siècle, Paris, Editions Sociales, 1970, p.27-37.

7 Ibidem, p.29.

8 Texte zur französischen Romantheorie des 18. Jahrhunderts, vol. cit., p.7.

9 Victor Hell, Considérations sur les rapports entre l'« Essai sur le roman » (1774) de Friedrich von Blanckenburg et les principales tendances de l'esthétique en Allemagne, în vol. Roman et Lumières..., ed. cit., p.404.

- 10 Friedrich von Blanckenburg, Versuch über den Roman, Faksimile der original Ausgabe von 1774, Stuttgart, Metzler - Verlag, 1965, p.54.
- 11 Cf. Karl Migner, lucr.cit., p.25-26.
- 12 Fritz Martini, Istoria literaturii germane, în românește de Eugen Filotti și Adriana Hass, București, Editura Univers, 1972, p.164.
- 13 Henri Coulet, lucr. cit., tome I, p.318.
- 14 Romul Munteanu, lucr.cit., p.103.
- 15 Wolfgang Kayser, Opera literară, traducere și note de H.R.Radian, București, Editura Univers, 1979, p.506.
- 16 Vezi Franz K.Stanzel, Typische Formen des Romans, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1970, p.18-52.
- 17 Apud Romul Munteanu, lucr. cit., p.107.

LE ROMAN DU XVIII-e SIÈCLE - RÉCEPTION ET FONCTIONNALITÉ (RÉSUMÉ)

À partir d'une constatation plus ancienne des recherches littéraires, notamment que le XVIII-e siècle est celui où le roman s'impose et gagne de la suprématie dans le contexte des genres et des formes littéraires, l'auteur de l'article explique le phénomène grâce à l'union de trois facteurs décisifs: le développement et la cristallisation des principales formes structurales du roman moderne; le changement radical de l'optique de la critique et de l'esthétique littéraire de l'époque, relativement à l'utilité des romans; la reconsidération progressive de l'acte de la lecture, tel qu'il se reflète dans les témoignages des commentateurs, ainsi que dans les textes proprement - dits de certains romans. En comparant, par exemple, l'opinion de Pierre Daniel Huet (1670) sur le roman à celle de Friedrich von Blanckenburg (1774), l'article situe entre les oeuvres des deux esthéticiens la première phase de constitution de la conscience du roman moderne.

PRELIMINARII LA O ISTORIE A PROZEI LITERARE

DIN BANAT

de

STELA MIREL

S-a acreditat, pe bună dreptate, ideea că în proza scriitorilor ardeleni se convertesc, prin obiectivare, date ale ethos-ului transilvan, ceea ce îi motivează o seamă de trăsături distincte în literatura română.

O problemă pe care o ridică alcătuirea unei eventuale istorii a literaturii din Banat, este, dacă în aria de specificitate transilvană își găsește justificare secțiunea separatoare produsă prin distanțarea ardelean - bănățean.

Deși scrierea unei atare istorii literare azi, după ce unitatea literaturii române a devenit un fapt indiscutabil, ar părea mai degrabă ca un tardiv act de narcisism local, i se poate găsi rațiunea de posibilă problemă. Se pot aduce astfel nuanțări la contribuțiile de istorie literară pe direcții și momente analizate în detalierea lor. Și apoi, în diversitatea comportamentului literaturii văzută prin caracterele ei provinciale, se găsește încorporată spectaculozitatea varietății literaturii naționale.

Plecînd de la certitudinea deci că îi este proprie literaturii noastre naționale unitatea întemeiată pe manifestarea fondului "compact al unei puteri latente și al unei cuminenii adînci și tăcute, care venea dintr-o experiență adunată cu economie din vremuri îndepărtate..."¹, în mod firesc, o eventuală selecție de texte literare ilustrative cere lămurirea dimensiunilor posibilului concept de literatură bănățeană. Coincident celui de literatură provincială, își motivează existența pe măsură ce, astfel delimitat, reflectă ethos-ul provinciei în forme semnificative.

Interesul pentru definirea ethos-ului transilvan ca spațiu mai general în care este încorporată cultura Banatului s-a manifestat constant la interpretării realităților culturale specifice, avînd drept rezultat însumarea cîtorva accente indiscutabile ale temeiului psiho-socio-cultural și etnografic întrepătruns cu formele culturii ardeleni moderne. Dintre acestea,

pot fi citate în primul rînd: situarea centrică a individului și a colectivității, sentimentul de integrare a ființei umane în mod armonic în ambianța cosmică, de unde și resimțirea panteistă a lumii, patosul descălecărilor, patosul iluminării și cel pedagogic².

Condițiile istoriei dramatice a Transilvaniei, au făcut să se recunoască atare date într-o literatură preferențial realistă, viguroasă, marcată, în tematica ei austeră, de nenumărate ori, de didacticism. Tenta etică nu lipsește aproape niciodată, de unde, gratuitul, jocul, arta frumoasă pur și simplu nefiind cultivată în Transilvania. Inocularea ideilor profetice, orientarea către militantismul asociat uneori nepotrivit evocărilor pe teme istorice sau chiar prozei descriptive, sentimentul de compasiune pentru omul mărunț și nedreptățit revin cu asiduitate³.

La prozatorii legați de provincia Banatului prin locul nașterii sau al unei activități îndelungate, motivînd astfel interesul lor pentru a ilustra specificul locului, datorită condițiilor istorice nu întotdeauna identice cu cele ale Transilvaniei⁴, sînt evidente cîteva particularități:

"Niciuna dintre provinciile românești nu are o cultură etnografică, anonimă, populară, atît de diferențiată ca Banatul", constata Lucian Blaga⁵. De aici și marca cea mai ușor de stabilit a literaturii bănățene, și cea mai evidentă la scriitorii în discuție, legată de plăcerea valorificării obiceiurilor, tradițiilor, comportamentului folcloric, așa cum apare la Atanasie M. Marienescu și Iulian Grozescu din a II-a jum. a sec. al XIX-lea, impuși de revista "Familia", la George Catană, Cassian R. Munteanu, Mihail Gașpar ș.a., din primele decenii ale sec. al XX-lea⁶ sau a lui Nicolae Velea și Sorin Titel din deceniile al VI-lea și al VII-lea a secolului nostru.

În mod firesc este motivată reluarea în prozele din Banat a sărbătoreșcului, cu o oarecare notă de senzualitate. Nimic mistic în proza de prezentare a sărbătorilor de iarnă sau primăvară ci doar plăcerea descrierii coloritului lor. La At. M. Marienescu sau George Catană evocarea, formă predilectă de structurare a povestirii transilvane și bănățene în secolul al XIX-lea, se ordonează tematic în legătură cu aspectele tipice ale lumii satului. Se verifică și în reflectarea literară o observație a lui Lucian Blaga: "Nunțile au un ritual profan neasemuit mai bogat decît cel

bisericesc. Sărbătorile mari ale anului nu se reduc numai la cele două ceasuri de ceremonie mecanică în fața altarului, ele trăiesc și în afară, amintind păgînatatea prin bucuria obiceiurilor exterioare dogmei"⁷. Este însă vorba de o răsfrîngere copleșită de idilic. Lipsește frazelor în discuție gravitatea și unda de percepere tragică a existenței, dominantă la ardeleni. Exaltarea datelor ethos-ului provinciei (cu asperități stilistice și cu abundență de detalii) marchează în primul rînd diferențierea dintre literatura din Banat și cea din Transilvania; reproducem spre argumentare fragmentul de mai jos:

"Căsiane io mis, sănătos care sănătace Țo, doresc și Ție numa am fost tarie beceag și niși, acuma nu mo trecut măi deparce Ți scriu că io m-am însurat și am luat de nievastă pră ana și prîntu carie niam sfăgit noi în școală dă nio bătut donȚitori (dascăru) și io am audzît că dumniata, ceai zuitat dă cine și vriei să ce duși în bătaie la turși..." (Cassian R. Munteanu, Carțe dîn deparče).

"Gasconia" acuzată de Lucian Bîlaga produce distincții, prozei transilvane neprisosindu-i umorul, în vreme ce personajele lui George Catană, Cassian R. Munteanu, Valeriu Braniște chiar (îl aliniem bănățenilor deși provine din Bucovina și o vreme trăiește în Brașov, întru cît a condus ziarul "Drapelul" din Lugoj între 1900-1921), profilează tipul bonomului, glumețului, a personajelor marcate de căutarea întîmplării hazlii, pe care apoi o povestesc cu mare plăcere.

Se disting, de asemenea, față de prozele ardelenilor, cele încărcate de umor gros, savuros, pînă la a motiva un comportament barochist, cu expresii locale și termeni transcriși fonetic din graiul popular plin de reliefări, asocierea aprecierii situației hazlii etc.

Cităm cîteva secvențe pentru savoare a limbajului:

"Soru-mea Ana era pe atunci de vreo 7 ani, iar eu de vreo 5, dar cu toate astea eu eram "voedoda" în casă, cum zicea mama, fiindcă băteam pe soru-mea de multe ori și o coltuiam și o scărmanam de era vai de ea, mai ales cînd eram numai noi singuri acasă" (Gh. Catană, Amintiri din copilărie). Mai adăugăm, extrase din texte ale lui George Catană, cîteva aspecte de exprimare care duc la evidența specificului bănățean: "ca de altă naibă", "vă voi spune acum de loc" (imediat, n.n.), "eu mi-s

vîlvaș", "pot aduce ploaia", "în vineția aerului", "ca ludaia aia", "de gîndei că piere lumea", "baș așa dacă nu și mai groaznic", "cum iai o ludaie", "frumoasă să-i sorbi apă din gură", "o făcut fleci-turtă". Apar, la același scriitor, termeni precum "lulă", "clăbăț", "cătane", "feștilă", "paore", "socăciță", "imală".

Prețiozitatea și rafinarea expresiei, făcînd inconfundabilă proza regională a lui Catană, provine uneori din abaterea formei fonetice a cuvîntului de la norma limbii literare: "aramă galbenă", "eu-s cu coadă, strigoni", "bălaoru", "ferestrele, adecă înlăuntru sînt largi", "ficiar de nădejde". Uneori neologismul este alăturat cuvintelor celor mai puțin frecvente în limba română uzuală a secolului nostru: "tutun, țigarete, aprinjoare", "nu mai servea ca gornic", "pun mîna la chipiu", "îi fac salutir și-i mulțamesc".

Interesant că în Banat preferința pentru sat, cu umanitatea lui frapantă, este ulterioară descoperirii, în proza literară, a lumii meseriașilor și negustorilor. Credem că explicația stă în vigoarea talentului lui Ion Popovici-Bănățeanul, acesta reușind să umbrească o seamă de prozatori din deceniile al VI-lea și al VII-lea din secolul trecut. De altfel lumea meseriașilor l-a interesat și pe Ioan Slavici, fiind ea, o categorie socială interesantă pentru scriitorii contextului în discuție. Dar Ion Popovici Bănățeanul rămîne cel mai cunoscut prozator realist care, deși este asimilat literaturii transilvane, a impus nuanța "bănățean", în comentariile despre literatura provinciei⁸.

Fiind adevărată, pînă la un punct, constatarea că "nici una din provinciile românești n-a dat relativ așa de puține personalități creatoare ca Banatul" un aspect de nuanțare a specificului prozelor bănățene, este probabil acela că aici a fost nespus de puternică "supremația comunității asupra individului"⁹. Asocierea aprecierii situației hazlii cu duiosia dau personalitate literaturii lui Catană: "Ajungînd la un șanț mare căzurăm toți folomoc în el și aci apoi tot ce avurăm în străiți sări afară, ne rămaseră goale și ușoare. Dar noi nu mai gîndirăm la ele, ci care de care mai iute ne scularăm și o luarăm iar la sănătoasa, că ne era frică de bătaie. Nu mai avurăm vreme să mai vorbim ceva, ci ortacii mei ținură ulița tot înainte, fugind ca o vielie. Iar eu de la un loc o cîrîi spre casa

noastră și mă băgai în voreț tot ud feștelit, cu straița goală și amărât ca vai de mine.

Cînd mă văzu mama roșu ca racul de frig, mîinile sloi de le țineam în gură și meciiofelit ca o găină ploiată zise:

- Au! puiul mamei, țuce-l mama că-i înghețat de frig..."

(George Catană, Amintiri din copilărie).

Acestor accente li se pot adăuga cîteva din proza lui Ioan Slavici, sirian, (putînd fi atribuit, fără pericol de eroare fundamentală literaturii citite de bănățeni), dar pe bună dreptate inclus aspectului transilvan al culturii. De altfel, scriitorii mari cum este Slavici, depășesc întotdeauna dimensiunea literaturii spațiului uman localizat într-o provincie sau într-un timp al ei, pătrunzînd în național (este, pentru alt spațiu, citabil binecunoscutului caz al operei lui Ion Creangă). Apariția, în 1881, a volumului Novele din popor ale lui Slavici, a dus, cum s-a constatat¹⁰, la impunerea unor criterii definitive de apreciere valorică, ținînd de sfera "realismului popular". Se impunea drept canon definitiv principiul originalității naționale, recunoscut pe măsură ce în literatură apărea mediul popular, etnic și social specific.

Simțul măsurii și echilibrul interior propriu textelor lui Ioan Slavici, eticismul care produce gravitatea tonului apar în prozele sale și au influențat gustul bănățenilor. Mai evidentă, la scriitorii nu prea mari, este o oarecare inflexibilitate a exprimării provenită din condiția lor de vorbitori ai germanei și maghiarei. Plurilingvismul aproape general este mai distinct decît în literatura din Transilvania.

În spiritul ideologiei sămănătoriste care se răspîndește prin intermediul revistelor literare de după 1900, sînt dominante în proza din Banat puritatea, garanție a coeziunii familiei, exaltarea candorii feminine, evocarea istoriei în spiritul veacului romantic prelungit aici pînă atît de tîrziu, încît se suprapune sadovenianismului degradat prin exagerare (Mihail Gașpar). Creațiile Emiliei Lungu-Puhallo, scriitoare din sec. al XIX-lea, stau sub semnul a două condiționări: acela de a fi legată de spiritul "familist", prin urmare de a fi receptacol al iluminismului peren al "romantismului mărunt", desuet, de la finele secolului trecut dar, și al realismului în liniile în care evoluează curentul românesc.

Inserarea sadovenismului degradat prin exagerare (Mihail Gașpar), înșeția fabulosului în proza de prezentare a temelor istorice (Cassian R. Munteanu, Mihail Gașpar), sau a unui sat colorat, festivist, cu țărani harnici, preoți bonomi, moralizatori fără convingere, iubitori de pahare și alte plăceri lumești, sau cu sate văzute sub filtrul ochiului fericit al copilului, trimit de asemeni la literatura sămănătoristă.

Fiind urmărite în legătură cu datele la care sînt publicate în suplimentele sau rubricile literare ale ziarelor din Banat, prozele, poeziile și traducерile reflectă un aspect interesant de istorie literară: nu numai evidenta tendință de sincronizare cu literatura "din principate", ci și mai mult, îngroșarea formelor proprii ei. Mai accentuat decît în Transilvania, unde revista "Luceafărul" a determinat o linie deosebită a "poporanismului", (sămănătorismul)¹¹, în Banat se manifestă procesul reflectării tendințelor literaturii "poporane" cu accente nebanuite în privința întoarcerii între sat. Încă în prozele Emiliei Lungu-Puhalló și ale lui Iulian Grozescu, deci de după 1860, se vedește faptul că fenomenul cultural din Banat, devine, uneori, receptacol de influențe și tendințe literare dintre cele mai neașteptate. Persistența în popular și anecdotic, preferința pentru povestirea drapată în rememorare (Ion Popovici Bănățeanul și G. Catană) pentru instantaneul epic (Cassian R. Munteanu, Damian Izverniceanu, Valeriu Braniște), preferința pentru idilă (Mihail Gașpar, Cassian R. Munteanu), caracterizează în mai mare măsură proza bănățenilor decît cea a transilvănenilor.

x

x

x

Este destul de hazardat să se constate pînă unde în literatura semnată de scriitori ai Banatului se procedează la convertirea unor date specifice profilului omului locurilor, și de unde ele provin din efortul autorilor de a sincroniza fenomenul literar local celui transilvan, celui european sau celui național. Tendințele comune scriitorilor pînă la a se opera aproape totdeauna cu puncte de vedere rezultate în conlucrarea tuturor acestor date, se datoresc procesului logic de constituire a unei culturi: acțiunea forței centripete de anulare a diferențierilor, în favoarea selecției aspectelor comune ilustrative realității de existență culturală în forme-

le ei moderne. În mod expres, la începutul secolului al XIX-lea, literatura bănăţenilor reflecta o uluitoare tendinţă de sincronizare cu cea naţională, ilustrând, mai ales între anii 1893-1906, un program sămănătorist de substituie a canoanelor estetice cu cele etice şi moralizatoare, realizându-se prin selecţii determinate de funcţia operei, nu de valoarea ei.

În mod evident, apare la scriitori ca Ion Popovici Bănăţeanul, Victor Vlad-Delamarina, Iulian Grozescu, Emilia Lungu-Puhalló, Damian Izverniceanu, Cassian R. Munteanu, Mihail Gaşpar, George Catană, Valeriu Branişte, strădania de a se ilustra literar datele unei lumi simţite diferentiat faţă de altele. Mobilul ilustrării ei rămîne însă acelaşi ca în întreaga "provincie de peste munţi": dezideratul de sorginte iluministă, devenit permanenţă, a impunerii prestigiului culturii româneşti în condiţiile istorice din statul multinaţional austro-maghiar; efortul sincronizării, suprapus celui de recuperare a etapelor literare naţionale.

De aici explicaţia faptului că, în secolul al XIX-lea, valuri - valuri, generaţiile de scriitori s-au îndreptat către redacţiile revistelor din Transilvania unde s-au contaminat întâi de ideologia întârziat iluministă, apoi de romantismul artificios al "daco-românismului", de subiectele istorice sau populare selectate de revista "Familia".

În secolul al XX-lea însă, ziare ca "Drapelul" (1901-1921) de la Lugoj, "Românul" din Arad, (1911-1921), au favorizat revenirea prozatorilor locului către Banat.

x

x x

Cum s-a arătat deja în studii substanţiale¹² structura literară dominantă în literatura începutului de secol al XX-lea, este povestirea. Tema acestei stări de fapt se află în puternica infuzie a modelului folcloric în proza cultă. Drapată, sub formă de evocare, nuvelă compozită, portret, povestirea se comportă ca o structură cu caracter de permanenţă şi cu nesfârşite posibilităţi de a-şi plia componentele pe scheletul narativ.

În general, povestirea în contextul discutat mai sus se prezintă sub aspectul evocării segmentate de tendinţe moralizatoare. Rar textul curge fluid şi atrage pentru izul de candoare pe care îl degajă. Rar prozele sînt

construite cu simțul legilor arhitecturii epice. De cele mai multe ori se împletesc inutil mai multe planuri narative, rod al interferării fragmentelor cu caracter sentențios cu cele din basme. Simptomatică este tot proza lui George Catană, unde linia povestirii este întreruptă de constatări: "așa sînt copiii, curioși din fire și e bine să fie așa", "plăcerile oamenilor mari nu pot fi nici pe departe așa simțite, așa dulci, așa din suflet izvorîte, ca plăcerile nevinovaților copii", "cine ucide paseri e copil rău", "nu e bine să judeci pe nime la moarte pînă nu-i cercetezi vina", ș.a.

Dar chiar dacă de cele mai multe ori se ratează subiecte generoase, întreg mersul acțiunii depinzînd de o schemă etică, se remarcă predilecția pentru structurarea materiei în forma povestirii.

Uneori naratorul înserează în planuri aflate la distanțe temporale diferite față de cel al timpului povestirii, suite de relatări, unele devenind adevărate nuvele cu existență independentă față de planul central al expunerii.

Față de proza ardelenilor, dominată evident de efortul scriitorilor pentru dispunerea materialului într-un tot artistic, se remarcă neputința celor din Banat de a stăpîni sigur materia epică sub autoritatea unei specii literare clare. La Mihail Gașpar evocarea se combină cu nuvela; la George Catană basmul dirijează nuvela, segmentată de descrieri și portrete; la Cassian R. Munteanu nuvela, raportajul și schița se află într-o competiție dominată de predilecția prozatorului-ziarist pentru tabletă, reportaj. Caracterul compozit al prozelor relevă însă, mai degrabă aspectul de ansamblu al literaturii publicate în Banat, și anume, tendința de a se alinia etapelor literaturii naționale, decît aceea de a-și structura, în interiorul unei mișcări cu orientare de independență, faze ale evoluției rupte de ansamblu.

Topindu-se ansamblului ca entitate independentă, proza bănățenilor apare ca o variantă demnă de luat în seamă a literaturii transilvane și a celei naționale.

NOTE

- 1 Ion Chinez, Pagini de critică, Ediție îngrijită și prefată de I. Negoitescu, București, E.L., 1969.
- 2 O reluare în sinteză a problemei cu punctări valoroase, în Nicolae Balotă, seria de articole Creanța ruptă (Peregrinul transilvan), în "Tribuna", numerele 7, 10, 11, 24, an XV, seria 1971.
- 3 Ion Breazu, Literatura Transilvaniei, Studii .Articole. Conferințe. București, Casa școalelor, 1944.
- 4 Vezi sinteza cu privire la specificul prozei din Transilvania, în Mircea Popa, Prefată, la Povestitori ardeleni, Antologie, Note bio-bibliografice și Glosar de Ion Buzăși, Cluj, Editura Dacia, 1974.
- 5 I.D. Suci, Revoluția de la 1848 din Banat, București, Editura Academiei, 1968.
- 6 Lucian Blaga, Barocul etnografiei românești, în "Banatul", an I, no. I, 1926, ianuarie, p. 3.
- 7 I.D. Suci, Literatura bănățeană de la început pînă la Unire, 1582-1918, Timișoara, Editura Regionalei Bănățene "Astra", 1940.
- 8 Lucian Blaga, art. cit., p. 4.
- 9 Cf. D. Vatamaniuc, Ion Popovici-Bănățeanul, București, ESPLA, 1959.
- 10 George Călinescu, Opinii fugare și libere despre Banat, în "Banatul", an. III, noiembrie-decembrie, 1928, p. 4.
- 11 Idem, ibidem.
- 12 G.C. Nicolescu, Ideologia literară poporanistă. Contribuțiunea lui G. Ibrăileanu și bibliografia problemei, București, Institutul de istorie literară și folclor, 1937.
- 13 Vasile Șerban, George Cătană folclorist, prefată la, G. Cătană, Rozu-na, doamna florilor. Povești și povestiri. Ediție prefată și îngrijită de V. Șerban, Editura Facia, 1974.

ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ К ИСТОРИИ ЛИТЕРАТУРНОЙ
ПРОЗЫ В БАНАТЕ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В статье сделана попытка установить основные различия между явлениями трансильванской и банатской литературы. Эти различия помогут создать более полную картину состояния румынской прозы в конце XIX начале XX в. Сходства и различия в соотношении с прозой из Трансильвании обнаруживают чрезвычайно разнообразные формы проявления "народного реализма", как отличительной черты европейского литературного течения. Изучение литературы Баната пополняет также и картину румынского саманаторизма.

Во второй части работы автор останавливается на преимущественном развитии в эпической литературе Баната жанра рассказа,

что объяснялось целенаправленным обращением писателей к фольклорным источникам.

PENTRU O DEFINIȚIE A TRADUCTEMULUI (II)

de

ELENA GHÎȚĂ

Rimbaud a renunțat în ultima parte a creației sale poetice la versul tradițional pentru că în "proza" sa a putut crea mai mult ritm sau mai multe ritmuri decât în vers, folosind nu coincidența dintre structurile sintactice și organizarea metrică (ca în poezia anterioară), ci întâlnirea unor iterații grafo-fonematice cu ritmul¹. În poezia Larme, rimele sînt înlocuite cu asonanțe. Așa cum se prezintă aceste asonanțe le putem numi, după Shapiro, rime în sens larg. Repartiția sunetelor în grupuri de rime sau asonanțe ne apare cu claritate în schema finalelor de vers:

a	1	villageoises	
b	2		bruyère
c	3	noise-	noisetiers
b	4		vert
a	5	Oise	
b	6		couvert
a	7	colocase	
c	8		suer

În primele două strofe din poezia amintită, două rime din seria a (villageoises - Oise) îmbrățișează două cuvinte în asonanță (bruyère - vert) din seria b care încrucișează față de un cuvînt din seria c. Două cuvinte în asonanță din seria c (noisetiers - suer) îmbrățișează patru versuri aparținînd unor strofe diferite. Strofele se leagă și prin încrucișări: villageoises - Oise - colocase și bruyère - vert - couvert. Aceste lanțuri împletite de "rime", decanonizează procedeul și sugerează alt decupaj posibil al textului. Rimele interioare, rimele duble și cuvintele marcînd valorile fonice precedente sau care urmează, subminează separarea tradițională a strofelor și a versurilor. Astfel versurile:

Que pouvais-je boire dans cette jeune Oise

Ormeaux sans voix, gazon sans fleurs, ciel couvert

ar fi putut fi scrise:

Que pouvais-je boire

Dans cette jeune Oise

Ormeaux sans voix, gazon sans fleurs

Ciel couvert

Dacă ținem seama de ritmul accentual și de recurențele grafo-fonematice, o asemenea structură ne apare cu totul justificată. Acest decupaj, l-a realizat Rimbaud însuși în poemele în proză ritmată și anagramată sau în vers liber din Illuminations. Dar dispunerea în proză e o capcană, libertatea versului, aparentă. O nouă organizare a unui material poetic polivalent din punct de vedere ritmic, nu înseamnă haos, după cum Rimbaud însuși ne previne într-un fragment explicit: "Înțelepciunea mea este la fel de disprețuită ca și haosul"². Organizarea grafică în limba țintă va trebui să țină seama de recurențele fonice și ortografice generatoare de ritm. Ele scad simțitor în versiunea românească a lui Leonid Dimov³.

Pentru cine mai contestă azi regularitățile în repartizarea materialului constituit din foneme, reamintim cercetarea lui Saussure în privința anagramelor, admirabil prezentată de Starobinski în cartea Les Mots sous les mots⁴, cercetare ce a produs a doua revoluție saussuriană și în urma căreia nu mai este cazul că ne întrebăm, cu voce tare sau, ca Saussure, în secret, dacă poetul este conștient sau nu de repartizarea "muzicală" a sunetelor limbii pe care o înfăptuiește. Starobinski, publicînd experiența lui Saussure, a arătat clar că singura greșeală a marelui lingvist a fost de a despărți prea sever două idei: aceea de întîmplare și aceea de procedeu conștient. Fără a fi o regulă conștientă, anagrama poate fi considerată o regularitate, o lege prin care arbitrarul cuvîntului-temă se subordonează necesității unui proces, precizează profesorul genevez, amintindu-ne că în orice discurs putem izola subansamblu ce sînt în același timp infrastructuri ale ansamblului și antecedente ale acestuia.

Reperarea textemelor este condiționată de o asemenea concepție despre textul poetic.

III. TRADUCTIEMUL. Textul b, raportat la sistemul limbii B, trebuie să prezinte aceeași selecție a unei sfere lexicale și grafo-fonematice ca și textul a față de ansamblul vocabularului și sunetelor limbii A, aceeași prevalență a unor sensuri, același mod de combinare în sintagme specifice. Dar

nu simpla comparare a textelor a și b din punct de vedere al organizării textematice face obiectul traductologiei.

După cum fonologia, de pildă, studiază sunetele din punct de vedere al funcțiilor lor în sistemul comunicării lingvistice, traductologia ar trebui să studieze acele unități structurate în texteme care asigură o echivalență prin corespundere. Unitățile de traducere au fost mai întâi definite de J.-P. Vinay și J. Darbelnet⁵. Ulterior, J.-R. Ladmiral va constata că deși autorii Stilisticii comparate... au propus o definiție semantică, unitățile identificate de ei sînt, de fapt, de natură lexicală. Pornind de la concepția hjelmsleviană despre conotație și subliniind importanța distingerii, în traductologie, a actelor vorbirii de faptele de limbă, Ladmiral va accepta, ca unități de traducere, conotatorii⁶.

Dacă însă ne raportăm la un nivel conceptual de corespundere, unitățile de traducere pretind a fi identificate ca atare și nu ca elemente extra-traducționale. Echivalarea funcțională a elementelor structuratoare presupune existența, la nivel conceptual, a unui traductem. Acesta nu are conținut concret, nu există decît în măsura în care există două texteme echivalente.

Traductemul s-ar defini așadar ca o totalitate de reprezentări formate prin contactul cu textul a și susceptibile de a genera textul b. Relația de dependență textem-traductem este reciprocă. Traductemul este corelatul dublului textem. Această relație poate fi studiată prin analogie cu relațiile semnat/semnificat, referent/simbol, noemă/noesă, sau cu relația triadică bază/obiect/interpretant, dar nu poate fi descrisă prin intermediul acestor raporturi, ci numai urmărindu-se specificitatea mecanismului de alcătuire a textemelor din b. Acest demers teoretic este sugerat și în studiul lui Henri Vernay⁷ care atrage atenția asupra necesității de a schimba orientarea, în teoria traducerii, de la compararea unei versiuni cu originalul, la stabilirea unor elemente conceptuale apte să furnizeze un tertium comparationis, elemente supralingvistice formînd un cadru de referință independent de limba dată. Sistemul acesta de referință este, în studiul onomasiologic al lui Vernay, spațiul și organizarea lui, demersul fiind orientat dinspre conceptele abstracte de organizare spațială, supralingvistice, către semnele lingvistice care le corespund în franceză și germană. Indiferent însă dacă studiul este semasiologic (de la semn la concept) sau onomasiologic (de la concept la semn), sistemul semiotic luat în considerare rămîne și la Vernay limba. Dacă însă

acceptăm ca sistem de semne, nu limba A sau B, ci textul a sau b în limbaj A' sau B', situăm cercetarea la nivelul vorbirii, al actelor particulare și individuale de limbaj și scriitură. Dată fiind multitudinea de realizări textuale și infinitele structuri textematice individuale, receptarea specifică prin traducere este supusă legilor de organizare a limbajelor corespunzătoare variatelor domenii de activitate productivă și spirituală. După cum în cercetarea scriiturii a fost nevoie de cunoașterea regulilor de producere a textului, în cercetarea traductologică este nevoie de cunoașterea mecanismului textematic. Numai în condițiile recunoașterii coerenței textematice din a este posibilă recuperarea valențelor poetice în b; și numai prin cunoașterea trăsăturilor specifice ale limbajului funcționând în a este posibilă alcătuirea și receptarea unui nou semnificant, echivalent cu forma-sens originală.

Într-adevăr, nu simpla comparare a originalului cu traducerea trebuie să constituie obiectul traductologiei, ci procesul însuși de traducere, examinat nu doar prin a și b, A' și B', ci prin intermediul unui cadru de referință. Dar cum sistemele sînt nu numai lingvistice, ci și textematice, acest cadru de referință este pentru noi traductemul, punte de reprezentări comune emițătorului în a și traducătorului în b.

La capătul unui efort de traducere în limba franceză a Bucolicelor lui Vergiliu, Paul Valéry a formulat o foarte interesantă opinie despre asemeneaa dintre actul scriptural și actul traducțional: "A scrie indiferent ce, de îndată ce actul de a scrie pretinde reflexivitate și nu este înscrisura mașinală și fără oprire a unei vorbiri interioare, înseamnă o muncă de traducere comparabilă exact cu aceea care operează transmutarea unei limbi în alta"⁸.

Pe baza acestei analogii între actul creator al poetului și efortul, de asemenea cerebral, al "transmutării", putem înțelege cum obiectele receptate traversează gîndirea ca ansambluri semnificante și se transformă în noi ansambluri semnificante. Elementele conceptuale, apte să furnizeze un tertium comparationis corespund unui nou semnificat, nou numai în măsura în care intră în relație cu un nou semnificant. În sonetul L'Idéal, Baudelaire își exprimă aderența la o estetică, refuzînd pictura lui Gavarni și aspirînd la o artă ca cea a "titanilor" Shakespeare și Michelangelo. Statuia Noaptea, pe care o evocă, apare ca obiect de receptare pentru poetul francez, creator al

metaforei nopții: Ce qu'il faut à ce coeur profond comme un abîme/
C'est.../... toi, grande Nuit, fille de Michel-Ange. Dar în procesul de
 receptare, nu toate elementele sînt pertinente în același grad.

Noaptea lui Michelangelo este preferată pentru ceea ce corespunde în ea
 abisului baudelairian. Statuia lui Michelangelo și personajul Lady Macbeth
 sînt evocate aici pentru că sînt "flori ale răului". În versiunea românească
 a poeziei, Izvodul, Ion Bardu⁹ învederează că aceste referiri, prin metafo-
 ră, la creații artistice sînt expresia poetică propriu-zisă a concepției este-
 tice baudelairiene. Ca rezultat al transfigurării răului prin artă, Noaptea,
 nu mai este statuia lui Michelangelo, ci text baudelairian. Printr-un proces
 de conceptualizare analog cu cel înfăptuit de Baudelaire în momentul identi-
 ficării Florilor răului cu Lady Macbeth și cu Noaptea, Ion Barbu transpune
 imaginea statuii receptate în L'Idéal prin buonarotiană, tu îmbîlînzită Noapte;
 epitetul buonarotiană face parte dintr-o unitate tematică ce corespunde unui
 traductem echivalînd două metafore poetice ale nopții; după cum modelul ab-
 stract al esteticii baudelairiene a echivalat o imagine sculpturală cu una poe-
 tică.

Traductibilitatea este așadar dată de capacitatea de reprezentare traduc-
 tematică. De aceea echivalența este reperată mai degrabă la nivelul struc-
 turii de profunzime a textului. Această reprezentare presupune, după cum
 s-a putut observa, și o lărgire sau îmbogățire a referentului. Diferite texte
 me sînt preluate din textul a și restituite în textul b prin trecerea dintr-un
 sistem conceptual în alt sistem conceptual unde o serie de elemente nu-și
 găsesc referentul; de aceea, fie prin compensații lingvistice, fie prin imixtiu-
 nea unor noi reprezentări într-un sistem lingvistic B se ajunge la echivalări.

Pe motiv că în poezia amintită, Ion Barbu a înlocuit, aparent neadecvat,
 epitetul "roșu" în sintagma aprinsu-mi ideal (pentru mon rouge idéal), corul
 adeptilor fidelității riscă o eroare. De fapt trei, metafore intră, în sonetul
L'Idéal, într-o relație de dependență și reciprocitate: a florii (idealul meu
 roșu), a crimei (Lady Macbeth, vis nordic al lui Eschil) și a nopții (fiică a
 lui Michelangelo). Structura poeziei, cu toate semnele ei, se regăsește în
 lanțul redundant de metafore din textul de sosire, unde "roșu" nu colorează,
 ce-i drept, idealul subiectului liric, ci visul lui Eschil, care însă apare ca
 o expresie a aceluiași ideal estetic. Elementele componente ale celor trei ima-
 gini, se regăsesc în altă organizare în versiunea românească, dar își justifi-

fică prezența, deoarece corespund unei reprezentări conceptuale a lumii și a artei conforme esteticii baudelairiene¹⁰.

Renunțând la conceptul învechit și inoperant de "fidelitate", dar beneficiind, în schimb, de analize textematice și de o cercetare a traductemelor, studiul traductibilității poate și trebuie să se dezvolte ca o disciplină de sine stătătoare.

NOTE

- 1 Cf. Funcții ale rimei în poezia lui Rimbaud, în Filologie XX, II, Literatură, Timișoara, 1977, p.169-175.
- 2 Illuminations, Vies (trad.n.)
- 3 "Luceafărul", nr.50, 1971, p.8.
- 4 Jean Starobinski, Les Mots sous les mots. Les anagrammes de Ferdinand de Saussure, Paris, Gallimard, 1971.
- 5 Jean-Paul Vinay și Jean Darbelnet, Stylistique du français et de l'anglais. Méthode de traduction, Paris, Didier, 1958.
- 6 Jean-René Ladmiral, Traduire: théorèmes pour la traduction, Paris, 1979.
- 7 Henri Vernay, Essai sur l'organisation de l'espace par divers systèmes linguistiques, München, Wilhelm Fink Verlag, 1974.
- 8 Paul Valéry, Variations sur les "Bucoliques", în OEuvres, I, Pléiade, p.207 (trad.n.).
- 9 Ion Barbu, Poezii, București, Editura Albatros, 1970.
- 10 Analiza completă a celor două texte se intitulează Despre ideal și model în poezie și figurează în Cunoaștere. Creativitate. Comunicare, vol.2, Universitatea "Al.I.Cuza", Iași, 1981, p.101-104.

POUR UNE DÉFINITION DU TRADUCTÈME (RÉSUMÉ)

Après avoir montré, dans le numéro précédent, le fonctionnement textématique des procédés poétiques chez Nerval (la disjonction), Baudelaire (la discordance sémantique), Mallarmé (l'inversion sémantique), l'auteur utilise un dernier exemple: c'est l'occurrence grapho-phonématique et rythmique dans la poésie de Rimbaud. Servant à compléter la définition du textème comme ensemble de traits stylistiquement pertinents par itération dans un texte donné, cet exemple débouche sur la définition du traductème. C'est l'ensemble des représentations formées par le contact du texte a et susceptible d'engendrer le texte b. Etant dû à des représentations communes à l'émetteur et au traducteur, le traductème est un cadre de référence, un tertium comparationis situé à un niveau conceptuel. Il suppose un élargis-

sement du référent et se trouve en relation de réciprocité avec le textème.

L'étude des textèmes et des traductèmes est de nature à assurer l'autonomie de la recherche en matière de traductibilité.

NOTE ȘI DISCUȚII

ABATERI ÎN FOLOSIREA MĂRCII PRONOMINALE, DIN
 STRUCTURA DIATEZELOR, ÎN ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

Verbele pronominale pot fi clasificate pe baza prezenței obligatorii sau facultative a mărcii pronominale, precizându-se astfel mai clar modul de organizare a diatezelor și a sensurilor lor în limba noastră. Potrivit posibilității de ocurență a morfemului pronominal pe lângă un verb, se pot distinge mai multe clase de verbe:

1. Verbe care, la nivelul structurii de suprafață sînt întotdeauna marcate prin se

Acest tip de flexiune verbală pronominală este sprijinit de un număr mic de verbe, care aparțin diatezei active pronominale, cu valoare dinamică, impersonală, eventivă, subiectivă² reciprocă și diatezei reflexive: a se căi, a se strădui, a se teme, a se zbate; a se cuveni, a se întîmpla, a se năzui; a se încrede, a se odihni, a se preta; a se îmbujora; a se ciorovăi, a se ciondrăni, a se înhăita; a se autoapăra, a se autoînsela, a se sinucide etc.

Aceste verbe nu cunosc forme paralele nemarcate și constituie, în sistemul morfologic al limbii noastre, un caz aparte, cu tendință de a intra în îmbinări rigide, sudate, neschimbătoare. Între cei doi constituenți ai micro-structurii se realizează un raport foarte strîns, apropiat de raportul de inerență, căci se presupune radicalul verbal, iar prezența acestuia condiționează ocurența lui se.

Intrînd într-o astfel de categorie, unele verbe cu valoare reciprocă, înțarite uneori și de un complement cu aceeași valență³, nu pot fi lipsite de marca reciprocității, se fără a realiza forme verbale necorecte⁴.

"... n-am găsit vreme de o jumătate de ceas să sfătuim ca doi prieteni". (Mihail Sadoveanu, Opere, 8, București, ESPLA, 1957, p.56).

"Muierea și bărbatul, un trup fiind amîndoi, cînd unul pe altul bate, se bate el însuși pe el". (Dictionar al bunei cuvințe. Maxime și proverbe, selectate și ordonate de Gh.Paschia, București, Ed.Albatros, 1972, p.41).

Alteori, morfemul pronominal în dativ este substituit greșit cu cel în acuzativ, și invers:

"Le uiți un timp, dar ele se adună

Și se șoptesc alături împreună". (T Arghezi, Litanii, București, EPL, 1967, p.45) (în locul structurii pronumele cu dativul, pe care forma verbală o cere).

"Fraged hotar

De oră

Intre două lumi care se devoră

Smulgîndu-se una alteia". (Ana Blandiana, Poeme, Colecția Cele mai frumoase poezii, București, Ed.Albatros, 1978, p.178). (în loc de forma

în acuzativ: una pe alta, în acord cu morfemul se, aflat în același caz).

Alteori, complementul, care întărește valoarea reciprocă a verbului pronominal, apare greșit pe lângă un verb pronominal impersonal, incompatibil cu ocurența unei mărci a reciprocității:

"Dacă oamenii ar ști ce se vorbește unul despre altul, n-ar mai fi patru prieteni în lume". (Dicționar al bunei cuviințe, p.348).

Tot greșită este și microstructura pronominală reciprocă, când aceeași valență este evidențiată de prefixul reciproc con-: "arborii și animalele cu care atîta mă conversasem, vorbirea lor nu are transcriere în semn." (Nichita Stănescu, Respirări, Ed.Sport-Turism, București, 1982,p.19).

Nu este posibilă descompunerea acestor construcții verbale pronominale nici în cazul unor microstructuri cu valoare de activ pronominal subiectiv sau dinamic, fără riscul de a distruge unitatea lor și de a obține un enunț nereperat în limbă, cum nejustificat apar în următoarele exemple:

"... vor ivi

din ghețuri geologice, stelor,

o floare într-o bună zi". (Tiberiu Utan, Versuri, Colecția Cele mai frumoase poezii, București, Ed.Albatros, 1975, p.165).

"... trezi un țîțar ce odihnea pe pielea lui". (M.Eminescu, Geniu pustiu, București, EPL, 1966, p.236).

"Patru

Bat

Opt

Opintesc." (Bulgăre de aur în piele de taur.Ghicitori, București, Ed.Minerva, 1975, p.157).

"... întreg Stambulul tace

Precum un mut gigantic, pierdut în umbră zace,

Temînd să nu deștepte şahinul p+nă-n zi". (Vasile Alecsandri, Poezii, București, Ed.Minerva, 1974, p.556).

"Trec frunzele, grăbind, pe drum". (Virgil Corianopol, Viorile vîrstei, Ed.Albatros, București, 1978, p.64).

"Simt duhul său cum îmi sfiște pasul". ("Almanah Flacăra", București, 1982, p.170).

"... apa năpustea la abatajul 83". ("Flacăra", Anul XXXI, nr.7 (1393), 19 februarie, 1982, p.6.).

Printre verbele cu ocurență pronominală obligatorie se numără și acelea a căror valență impersonală este impusă tocmai de secvența se, care le anulează posibilitățile combinatorii cu un subiect:⁵ a se înnopta, a se înnora, a se întuneca etc. De aceea, acele construcții impersonale, care re-dau fenomene ale naturii, folosite fără se, imitînd construcții străine, sînt condamnabile, precum dovedesc și exemplele selectate de noi:

"... nimeri iar lângă Toader și în urmăre iar înnoptase cînd au apucat amîndoi drumul spre sat". (V.Alecsandri, Proză, București, 1966, EPL, p.143).

"Apoi, cînd înseră, baba se culcă pe pat". (Ion Creangă, Opere, Ed.Minerva, București, 1972, p.11.).

"Pînă să nu crape de ziuă poate vom fi chemați să facem cea mai mare jertfă." (I.L.Caragiale, Opere I, București, Ed.Minerva, 1971, p.799).

Substituția cu zero a mărcii impersonalității, se, în structura acestor verbe, constituie o abatere de la normele limbii noastre, chiar dacă au avan-

tajul de a fi mai scurte, motiv pentru care apar astăzi, destul de frecvent, mai ales în vorbirea oamenilor instruiți.

II. A doua categorie de verbe este aceea care nu admite niciodată ocurența lui se.

Se încadrează aici verbe cu valoare impersonală (a ninge, a trosni, a tuna), verbe cu rădăcină onomatopeică (a măcăi, a scheuna) și unele verbe copulative și semicopulative, care nu pot fi puse în relație cu un acuzativ. Atașarea lui se, pe lângă astfel de verbe, reprezintă o curiozitate lingvistică, care trebuie evitată:

"Ne suntem dar pentru dar

și nu ne mai spunem nicicum". (Lucian Blaga, Poezii, București, Ed.Minerva, 1974, p.300).

În afară de verbele a se face și a se părea, celelalte verbe copulative și semicopulative sînt incompatibile cu ocurența lui se. Celui din urmă verb semnalat, prezența morfemului pronominal îi impune valoare impersonală. Se ivesc însă și abateri în folosirea mărcii diatezei pe lângă acest verb pronominal impersonal, cînd intră în relație de interdependență cu un subiect:

"Anii tăi se par ca clipe,

Clipe dulci se par ca veacuri." (Eminescu, Poezii, București, ESPLA, 1958, p.85).

"Cînd orice așteptare s-ar părea

deșartă, cu putîntă-i draga mea,

un zîmbet planetar, de stupi, în vară". (Blaga, Poezii, p.319).

Nu pot fi însoțite de se nici verbele intransitive, neconvertibile în reflexiv sau pasiv: a avea, a adormi, a merge, a muri, a urma, a avea etc. Prezența morfemului pronomine, în situații de acest fel, este rezultatul unor intervenții izolate, ca în exemplele:

"Un șant se-naintează spre groaznica redută". (Alecsandri, Poezii, p.748).

"Văzduhul se răsună de strigăte de ură". (*ibidem*, p.741).

"muzică și poezie fără eroare,

în iubire

nu se încap". (Volumul 9 pentru eternitate, Asociația scriitorilor din București, București, 1977, p.170).

"Totul e fatalitate, totul se moare". (Adrian Păunescu, Pămîntul deocamdată, București, Ed.Eminescu, 1976, p.28).

"Cînd mă desepărasem... iată-l pe omul meu". (Caragiale, Opere I, p.497).

"Chiar o polemică... s-a urmat cu privire la aceasta". (*ibidem*, p.427-428).

Nu au niciodată posibilitatea de a îmbrăca formă pronominală verbele la participiu și supin, ele excluzînd relațiile combinatorii cu un morfem de acuzativ. Incadrarea acestora printre modurile reflexive este nepotrivită, iar exemplele sînt nefirești, de aici și caracterul lor de excepție:

"Acuma mi-i bine de te scăldat"⁷.

Toate aceste exemple nu sînt decît folosiri accidentale, extrem de rare sau chiar unice și de aceea par incomode.

III În a III-a grupă de verbe intră cele cu ocurență pronominală facultativă. În această situație, cele două forme verbale reprezintă două unități lexicale distincte, iar suprimarea mărcii pronominale atrage după sine modificări în planul conținutului, realizînd opoziții lexicale, care devin perti-

nente numai în contextul în care apar. Sînt sesizabile astfel de opoziții în cazul perechilor de verbe:⁸

a trage ("a tîrî după sine") / a se trage (1) "a descinde din", 2) "a se retrage").

a pleca ("a porni", "a părăsi un loc") / a se pleca ("a se înclina")
a căuta ("a încerca să găsească") / a se căuta ("a se îngriji").

a uita ("a pierde din memorie", "a nu-și aminti", "a nu ține minte") /
a se uita ("a privi").

Deoarece folosirea uneia dintre forme este asociată cu un anumit conținut, nu ne este îngăduit să-i adăugăm sau să-i suprimăm morfemul pronominal, fără a perturba acest sistem de opoziții, ca în următorul exemplu:

"Iar eu s-auscult de gînduri și să mă uit de lume". (Eminescu, Poezii, p.243).

Ocurența pronumelui impune verbului sensul de "a privi" or, în exemplul citat, el corespunde valorii pe care forma nepronominală a acestui verb o posedă, aceea de "a pierde din memorie", "a nu-și aminti".

Atestarea acestor nereguli în vorbirea și scrierea noastră poate fi motivată prin fenomenul analogiei, care acționează în limbă, prin neînțelegerea clară a sistemului de opoziții, pe care ocurența lui se le generează, prin lipsa unor norme gramaticale unice sau prin nesiguranța în privința încadrării verbelor neologice la una din categoriile diatezei românești, nesiguranță datorată și multiplelor influențe, care au acționat, concomitent, asupra limbii române, mai ales în ultima vreme⁹. Neîfiind proprii sistemului verbal românesc de marcare a diatezelor, ele sînt condamnate de dicționarele normative, de gramaticile și studiile de cultivare a limbii, iar semnalarea lor aci este menită să atenționeze, încă o dată, asupra tendințelor și preferențelor care vin în contradicție cu firea limbii, care nu aduc nici o înăvui-tire structurii ei gramaticale și deci nu au șansa de a reforma norma literară curentă. De aceea considerăm oportune sesizările noastre, în acțiunea de cultivare a limbii și de consolidare a normelor ei.

N O T E

1 O listă de astfel de verbe cu ocurență pronominală obligatorie și greșeli privind întrebuintarea lor găsim la Iorgu Iordan, Limba română actuală. O gramatică a "greșelilor", Iași, 1943, p.331-348, Gabriela Pană Dindelegan, Sintaxa transformatională a grupului verbal în limba română, București, EARSR, 1974, p.15-16 și aceeași autoare, Analiza reflexivului românesc din perspectiva unei gramatici transformationale (I), SCL, 1972, nr.4, p.344-345.

2 Theodor Hristea, Probleme de etimologie, București, EȘ, 1968, p.180 dă cîteva locuțiuni verbale pronominale cu valoare subiectivă, după model francez: a se da în spectacol, a se pune în grevă.

3 Pentru acest tip de complement vezi D.Crașoveanu, Cu privire la construcțiile care exprimă reciprocitatea, LR, 1974, nr.3.

4 În limba secolului al XVI-lea multe dintre aceste verbe marcate astăzi prin se apăreau fără morfemul pronominal, după cum constată Ovid Densusianu, Istoria limbii române, vol.al II-lea. Secolul al XVI-lea, București, EȘ, 1961, p.128-130, Gabriela Pană Dindelegan, Regimul sintactic al verbelor în limba română veche, SCL, XIX, 1968, nr.3, p.292-294.

5 Despre se, care înlătură referința la o persoană, vezi Iorgu Iordan, Vladimir Robu, Limba română contemporană, București, EDP, 1978, p.458-459.

6 Acest verb, deși tranzitiv, nu se folosește pronominal, decât în locuțiuni.

7 Exemplul este selectat din studiul lui M.Gabinski, Elemente de diateză la infinitivul secundar, LLM, 1962, nr.4, p.28, care încearcă să încadreze și aceste moduri în structura reflexivului.

8 O listă de verbe în care prezența lui se schimbă semnificația semantică a verbului, întâlnim în cartea Gabrielei Pană Dindelegan, Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română, p.117-119. Idem, Analiza reflexivului românesc din perspectiva unei gramatici transformaționale (I), p.345-347.

9 Vezi, în acest scop, Despina Ursu, Încadrarea morfologică a verbelor neologice în limba română din perioada 1760-1860, LR, 1965, nr.3.

KODICA POPESCU

UNELE CONSIDERAȚII ASUPRA STUDIULUI CONFRUNTATIV AL LIMBILOR

Din ce în ce mai mult cercetarea sincronică a diferitelor compartimente, sisteme și subsisteme ale limbii, văzută ca tip semiotic special, se efectuează prin atragerea în discuție a compartimentelor, sistemelor sau subsistemelor corespondente dintr-o altă limbă sau din mai multe limbi, căci "nu odată considerente teoretice de ordin general, precum și numeroase lucrări dedicate specificului unor limbi, au dus la convingerea că descrierea detaliată și completă a unei limbi nu se poate realiza cu succes în cazul când cercetarea se face numai din interiorul ei"¹. Acest adevăr ne apare și mai clar în momentul în care intervine necesitatea punerii în evidență a specificului și a gradului de specificitate a fiecărei limbi. "Or, conceptul de specificitate a unei limbi și mai cu seamă determinarea gradului ei de specificitate presupune corelarea elementelor acestei limbi cu un sistem din afara sa, luat ca bază de referință"².

Așadar, alături de lingvistica descriptivă, există și lingvistica comparativă, care confruntă, compară limbile descrise deja de lingvistica descriptivă. Comparația, ca procedeu metodologic, este actuală înainte de toate la nivelul unei mulțimi de limbi, în timp ce metoda descriptivă identifică și cercetează elementele și relațiile dintre ele în cadrul sistemului unei singure limbi. În planul acestei deosebiri, trebuie să înțelegem observația lui T.Milewski referitoare la faptul că confruntarea tipologică începe acolo, unde se termină cercetarea descriptivă, tipologia fiind o continuare firească a acesteia din urmă³.

În prezent, comparația este metoda cea mai larg răspândită nu numai în lingvistică, unde ea este principiul universal de cercetare și studiere a faptelor de limbă⁴, ci și în alte domenii de investigație științifică. Comparația și confruntarea limbilor este posibilă, deoarece "orice limbă există în

două ipostaze: pe de o parte, ca variantă de tip special a sistemelor semiotice și, în acest sens, putem vorbi de unele principii de structurare comune, de "un tipar comun" al tuturor limbilor naturale, iar pe de altă parte, ca sistem specific în mulțimea de sisteme semiotice identice, în acest sens, ea fiind idiomatică per se⁵. Comparatia pornește deci, de la constatarea că "fiecare limbă reprezintă unitatea trăsăturilor generale, proprii tuturor limbilor și a celor particulare, specifice numai ei, care o deosebesc de toate celelalte"⁶. În funcție de obiectul și scopul cercetării pot fi delimitate mai multe ramuri ale lingvisticii care folosesc metoda comparării limbilor⁷. Acestea sînt: a) lingvistica comparativ-istorică⁸, b) lingvistica areală și c) lingvistica comparativ (contrastiv, confruntativ)-tipologică⁹.

Lingvistica comparativ-istorică își propune ca scop stabilirea gradului de înrudire a limbilor, comunitatea originii lor. Scopul final al lingvisticii comparativ-istorice este reconstituirea limbii-bază din care s-au dezvoltat limbile cercetate, și stabilirea legilor de dezvoltare. Obiectul lingvisticii comparativ-istorice îl constituie numai limbile înrudite.

Lingvistica areală compară limbile, indiferent de gradul lor de înrudire, și are drept scop stabilirea elementelor comune, formate ca rezultat al influențelor dintre ele sau al unei influențe din afară. Obiectul unei astfel de cercetări îl constituie elementele împrumutate, contactele lingvistice sau bilingvismul. Dacă lingvistica comparativ-istorică cercetează înrudirea primară a limbilor, lingvistica areală studiază înrudirea lor secundară, formată ca urmare a influenței unor factori extralingvistici.

Lingvistica comparativ-tipologică (contrastivă, confruntativă, diferențială, interlingvistica)¹⁰ condensează două direcții în studierea limbii: studierea confruntativă și tipologică. Lingvistica confruntativă compară, de regulă, două limbi indiferent de gradul lor de înrudire, cu scopul de a reliefa asemănările și deosebirile dintre ele. Lingvistica tipologică își propune sarcini de ordin mai general. Ea studiază specificul limbilor pe fondul acelor trăsături generale care sînt proprii limbilor naturale. Aceste trăsături proprii tuturor limbilor se numesc universalii. (De exemplu, existența vocalelor și consoanelor, elementelor pronominale, numelor proprii, substantivelor, verbelor precum și a categoriilor semantice).

În funcție de scopul pe care și-l propun, cercetările confruntativ-tipologice se pot clasifica în două tipuri: cercetări clasificatorii sau sistematologice și cercetări caracterologice. "Scopul clasificărilor tipologice îl constituie stabilirea sistemului de tipuri lingvistice și repartizarea tuturor limbilor pe clase corespunzătoare acestor tipuri. Această direcție în lingvistica tipologică a primit denumirea de sistematologie. În acest caz, dominantă este trăsătura de izomorfism (asemănare) a limbilor. Dar asemănarea în structură sau asemănarea homologică nu exclude allomorfismul (deosebirea). Astfel, uniformitatea tipologică nu exclude diversitatea individuală a limbilor ce intră în aceeași clasă. Această direcție în topologie poartă denumirea de caracterologie"¹¹.

În funcție de nivelul analizei, cercetările confruntativ-tipologice pot fi structurale și funcționale. Cercetările structurale studiază tipurile de expresie lingvistică, iar cele funcționale - legitățile de folosire a acestor tipuri în vorbire.

Avînd în vedere faptul că unitățile lingvistice pot fi monoplane (fonemele) sau biplane (morfemele, cuvintele, propozițiile), se pot stabili trei ni-

vele de analiză tipologică: a) structurală (care studiază particularitățile formale ale limbilor date); b) contensivă (care studiază tipurile de sensuri exprimate prin posibilitățile formale ale limbilor date) și c) funcțională (care studiază frecvența semnelor lingvistice și legitățile folosirii lor în vorbire).

Metodica cercetărilor confruntativ-tipologice include, în general, două etape. Prima etapă presupune delimitarea tipurilor formale sau de conținut ale elementelor, unităților limbilor cercetate, iar etapa a doua - confruntarea acestora fie în planul limbii, fie în cel al vorbirii.

Ca domeniu de cercetare, analiza confruntativ-tipologică aparține lingvisticii aplicate, fiind una din formele de aplicare a teoriei și având o finalitate în primul rând practică, aplicativă. Dar, deși este "principal pragmatică...", ea nu exclude evidențierea aspectului teoretic al problematicii¹².

Importanța teoretică a analizei confruntative a fost subliniată în repetate rânduri de lingviști ca Ch.Bally, fondatorii școlii lingvistice pragheze, A.V.Isačenko, H.R.Robins ș.a. Confruntând două limbi neînrudite, în plan sincron, avem posibilitatea de a pune mai bine în lumină și a înțelege mai profund structurile ambelor limbi, de a reliefa acele trăsături care constituie specificul fiecăreia dintre ele, adică de a stabili în ultimă instanță originalitatea lor și tipul general căruia îi aparțin¹³. A.V.Isačenko arată că acest tip de analiză "dă rezultate în privința tratării teoretice mai profunde a limbii materne"¹⁴ și permite remarcarea acelor particularități care au rămas neobservate de cercetarea tradițională. Importantă ca metodă auxiliară în cercetarea lingvistică teoretică¹⁵, ea este considerată de reprezentanții școlii lingvistice pragheze drept "un element esențial al analizei complete a unei limbi"¹⁶.

Analiza confruntativ-tipologică are o importanță practică deosebită, deoarece reprezintă instrumentul indispensabil de lucru al profesorilor de limbi străine, servind drept bază pentru metodologia predării acestor limbi, precum și pentru alte câteva domenii și discipline cu caracter aplicativ.

În principiu, nu este posibilă însușirea conștientă a limbii străine fără o permanentă raportare la limba maternă, fără a se crea o strînsă și permanentă legătură între gîndirea celui care învață și materialul lingvistic concret oferit de limba studiată, dar acest lucru nu poate fi realizat decît printr-o permanentă confruntare. "Nu încape nici o îndoială - spune L.S. Barchudarov - că predarea cu succes a unei limbi străine este de neconceput fără elucidarea asemănărilor și deosebiriilor ei comparativ cu limba maternă a elevilor"¹⁷. Fenomenele și obiectele se pot imagina mai clar atunci cînd ele sînt comparate cu altele, cînd cele mai puțin cunoscute sînt puse în relație cu cele deja cunoscute și cînd între ele se stabilesc asemănări și deosebiri, căci "legarea noului de vechi, de ceea ce este adînc înrădăcinat, reprezintă acea regulă pedagogică de care depinde în principal reușita oricărei învățări"¹⁸.

Folosită în scopuri didactice, analiza confruntativă contribuie la raționalizarea și optimizarea întregului proces de predare a limbilor străine, înlesnind programarea didactică și metodologică, elaborarea manualelor școlare și a altor materiale de predare¹⁹. Prin scoaterea în evidență a asemănărilor și diferențelor dintre limbile aflate în contact (limba străină studiată și limba maternă), analiza confruntativ-tipologică oferă profesorului posibilitatea de a preîntîmpina interferența, de a înlătura posibilitatea de transfer

a unor fenomene specifice limbii materne în limba-țintă. "Se formulează ipoteza că structurile izomorfe vor fi ușor accesibile studentului care învață limba străină, iar cele nonizomorfe greu accesibile, căci în cazul acestora din urmă se produc interferențele atunci când studentul transferă structuri corespunzătoare din limba bază în limba țintă. Analiza contrastivă poate să prezică erorile a căror sursă este interferența"²⁰.

Se poate vorbi de două tipuri de interferențe: interstructurale și intrastructurale. Interferențele interstructurale își au cauzele în analogiile greșite, în insuficienta cunoaștere a datelor și particularităților limbii străine, ceea ce favorizează influența negativă a limbii materne. Interferențele intrastructurale nu sînt influențate de limba maternă, ci de faptul că cunoștințele de limbă străină nu sînt bine consolidate, ceea ce are drept rezultat confundarea noțiunilor și datelor din limba străină respectivă.

Contribuții însemnate aduce analiza confruntativ-tipologică și în elaborarea diferitelor materiale de predare, a manualelor școlare de limbi străine, a gramaticilor confruntative, ba chiar a unor dicționare confruntative²¹ care prezintă interes nu numai practic, ci și teoretic, deoarece "cele mai eficiente materiale de predare a unei limbi străine sînt cele bazate pe descrierea științifică a limbii de învățat, comparată cu descrierea paralelă a limbii materne"²².

De pe urma rezultatelor analizei confruntative a limbilor beneficiază nu numai metodică predării limbii străine, ci și o serie de alte domenii, cum sînt: lexicologia bilingvă (alcătuirea dicționarelor), teoria și practica traducerilor etc.

Deși cercetările confruntativ-tipologice au luat un avînt deosebit în ultimele decenii, ele se referă mai mult la acele subsisteme ale limbii care conțin un număr limitat de elemente, elemente ale căror relații sînt mai evidente și a căror studiere din punct de vedere descriptiv a fost mai complet făcută. De aceea majoritatea cercetărilor confruntativ-tipologice se referă la sistemele fonetico-fonologic, gramatical sau stilistic, sistemului lexico-semantic fiindu-i consacrate mult mai puține lucrări. Aceste lucrări pot fi încadrate în trei direcții principale: a) care studiază la modul general, diferitele categorii semantice, fără a se opri cu precădere asupra niciuneia dintre ele; b) care studiază o anumită categorie semantică (sinonimia, antonimia, polisemia, omonimia) la nivelul întregului vocabular sau al unui anumit grup lexico-semantic de cuvinte și c) care studiază semantica unei anumite părți de vorbire într-o singură limbă cu comparații largi din alte limbi²³.

După cum se poate observa, sînt puține lucrări care abordează semantica părților de vorbire într-o singură limbă și, după cîte cunoaștem, nu sînt lucrări care să cerceteze exhaustiv această problemă în două sau mai multe limbi.

N O T E

1 Andrei Mișan, Studiul confruntativ al limbilor (I), în "Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Philologia", 1977, nr.1, p.34.

2 Edith Tauberg, S.Vaimberg, Analiza contrastivă în lingvistică, în "Forum", 1972, nr.4, p.39.

3 Milewski T., Językoznawstwo, Varșovia, 1967, p.204.

4 Vezi M.I.Burlakova, T.I.Nikolaeva, B.I.Segal, V.N.Toporov, Strukturnaja tipologija i slavjanskoe jazykoznanie, în "Strukturno-tipologičeskie issledovanija", Moscova, 1962, p.3-18; V.N.Jarceva, Princip tipologičeskogo issledovanija rodstvennyh jazykov, în "Problemy jazykoznanija. Doklady i soobščeniya sovetских učennyh na X - om Meždunarodnom Kongresse lingvistov", Moscova, 1967, p.203-207.

5 Cf. V.A.Vinogradov, Metody tipologii, în "Obščee jazykoznanie (Metody lingvističeskich issledovanij)", Moscova, 1973, p.229.

6 K.G.Krušel'nickaja, Očerki po sopostavitel'noj grammatike nemeckogo i russkogo jazkov, Moscova, 1961, p.3.

7 Vezi M.Z.Gadzieva, T.V.Gamkrelitze, G.A.Klimov, Sravnitel'no-istoričeskie, tipologičeskie i areal'nye metody v sovetskom jazykoznanii, în "Izvestija AN SSSR, Serija literatury i jazyka", 1978, nr.2; P.N.Denisov, Leksika russkogo jazyka i princiny eë opisaniya, Moscova, 1980, p.5-7.

8 Despre starea actuală a cercetărilor comparativ-istorice a limbilor vezi Sravnitel'no-istoričeskoe izučenie jazykov, Sovremennoe sostojanie i problemy, Moscova, 1981.

9 Vezi V.D.Arakin, O sopostavitel' om izučenii jazykov în "Inostrannye jazyki v škole", 1946, nr.3; B.A.Uspenskiy, Strukturnaja tipologija jazykov, Moscova, 1965; V.G.Gak, Besedy o francuzskom slove, Moscova, 1966; Idem, Ruskij jazyk v sopostavlenii s francuzskin, Moscova, 1965; Ibidem, Sravnitel'naja tipologija francuzskogo i russkogo jazykov, Leningrad, 1977; Ju.V.Roždestvenskiy, Tipologija slova, Moscova, 1969; Princiny tipologičeskogo analiza jazykov različnogo stroja, Moscova, 1972; Metody lingvističeskich issledovanij, Moscova, 1973; Andrei Mișan, Studiul confruntativ al limbilor (I,II), în "Studia Univ.Babeș-Bolyai. Philologia", 1977, nr.1,2; I.G.Koševaja, Ju.A.Dubovskij, Sravnitel'naja tipologija anglijskogo i russkogo jazykov, Minsk, 1980; R.A.Budagov, K.sopostavitel'nomu izučeniju rodstvennyh jazykov în "Filologija i kul'tura", Moscova, 1980, p.262, 271.

10 Despre discuțiile în legătură cu termenii contrastivă, confruntativă, diferențială, interlingvistică vezi Dicționar rus-român de termeni lingvistici și filologici (de un colectiv sub conducerea conf.dr.V.Vascenco), București, 1972, p.246; V.Vascenco, Dificultăți ale lexicului rus. Elemente de semantică contrastivă, București, 1975, p.15; L.Zabrocki, Grundfragen der Konfrontativen Grammatik, în "Probleme der kontrastiven Grammatik, Jahrbuch 1969. Pädagogischer Verlag Schwann, Düsseldorf, 1970, p.32; A.Mișan, Op.cit. (I), p.39-40. Noi considerăm, ca și A.Mișan, că cel mai corespunzător din toate punctele de vedere este termenul confruntativă propus de L.Zabrocki, deoarece el corespunde atât scopurilor analizei, cât și modului de înfăptuire a ei; simpla confruntare, punerea față în față a două limbi în vederea stabilirii atât a asemănarilor cât și a deosebirilor, a echivalențelor și nonechivalențelor lor într-un plan sau altul. Un alt avantaj al acestui termen îl constituie posibilitatea creării de derivate și a flexionării lor: confruntare, a confrunta etc.

11 Ecaterina Fodor, Probleme de semiasiologie rusă, București, 1978, p.12.

12 A.A.Reformackij, O sopostavitel'nom metode, în "Russkij jazyk v nacional'noj škole", 1965, rr.5, p.24.

13 Cf. Charles Bally, Linguistique générale et linguistique, française, Berna, 1950, p.29.

- 14 A.V.Isačenko, Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim, Morfologia, I, Bratislava, 1960, p.46.
- 15 Vezi H.R.Robins, General Linguistics, An Introductory Survey, Londra, 1960.
- 16 V.Mathesius, On some problems of the systematic analysis of grammar, în A.Prague School Reader în Linguistics V.Jachek, Ed. Bloomington, 1964, p.309.
- 17 L.S.Barchudarov, Russkogo-anglijskie paralleli (I), în "Russkij jazyk za rubežom", 1972, nr.2, p.66.
- 18 K.D.Ušinskij, Čelovek kak predmet vospitaniia, vol.I, 1890, p.236.
- 19 Vezi D.Chitoran, Analiza contrastivă în procesul de predare și învățare a limbilor străine, în "Studii și cercetări lingvistice", nr.2, p.243, 246.
- 20 Mariana Popa, O nouă metodă de lucru în analiza contrastivă a limbilor, în Filologie XX. Lingvistică, Timișoara, 1977, p.113.
- 21 Vezi în acest sens Edith Iarovici, Rodica Mihăilă-Cova, Lexicul de bază al limbii engleze. Dicționar contrastiv, Ed.științifică și enciclopedică, București, 1979.
- 22 Charles Fries, Teaching and Learning English as a Foreign Language, Ann Arbor, Michigan, 1945, p.9.
- 23 Vezi, de exemplu, I.V.Arnol'd, Semantičeskaja struktura slova v sovremennom anglijskom jazyke i metodika ee issledovaniia (Na materiale imeni suščestvitel'nogo), Leningrad, 1966; Ivan Evseev, Semantica verbului, Timișoara, 1974; L.M.Vasil'ev, Semantika russkogo glagola, Moscova, 1981.

BUJOREL ISPAS

OBSERVAȚII ASUPRA UNOR ÎMPRUMUTURI MAI NOI DIN LIMBA ENGLEZĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Existența în limba română a unui număr relativ mare de cuvinte de origine engleză, precum și procesul continuu de introducere de cuvinte noi în limbă, în special prin intermediul presei, au mai fost semnalate în câteva articole de specialitate¹.

Lucrarea de față cuprinde unele observații asupra etapelor întâlnite în procesul de introducere și adaptare a neologismelor la limba română. Ele se bazează pe studierea unui număr de aproximativ 110 substantive de origine engleză, extrase de-a lungul anilor din diferite articole din presă și din câteva opere literare și, cu foarte puține excepții, neînregistrate în DN₃ sau în DEX². Menționăm însă că, între timp, o parte dintre ele au fost incluse în Dicționarul de cuvinte recente al Floricăi Dimitrescu³. Atunci când cuvintele din corpusul nostru figurează în acest dicționar, am preferat să recurgem la exemplele oferite de acesta din urmă.

În general, adaptarea morfologică a neologismelor este considerată a fi un proces rapid, mai rapid decât adaptarea fonetică; se știe că asupra cuvântului străin se exercită presiunea sistemului limbii care îl împrumută: cuvintele împrumutate tind să capete anumite caracteristici formale datorită integrării lor într-o clasă flexionară existentă. Cu toate acestea, mai

mult de jumătate din împrumuturile analizate de noi sînt folosite fără a fi "dotate" cu desinențele de gen și număr specifice limbii române.

Unele din cuvintele utilizate fără a se încerca adaptarea lor la sistemul limbii noastre sînt însoțite de traducerea lor în limba română sau de o explicație. De exemplu: "lozul cel mare, jack-pot, le va surîde" (S.T., 8/X/1976, p.4); "heroină brună, cunoscută sub numele de brown sugar" (S.T., 20/IX/1976, p.6); "societatea drogurilor, addict society" (C., 28/I/1977, p.2); "fidelitate lingvistică (language fidelity)" (R.L., 17/II/1977, p.8).

Multe dintre aceste substantive sînt folosite fără nici o traducere sau explicație, ca și cînd ar face parte din vocabularul de fiecare zi al cititorului; de ex.: "touring club pentru educație patriotică" (Săpt., 24/IX/1976, p.4); "Nu există în Italia sandwich courses" (V.S., 2/XI/1976, p.9); "sînt poftit în cottage", (V.M., p.126); "a consacrat trei coverstories acestei saga" (R.L., 28/II/1977, p.22).

Funcția acestor cuvinte nemarcate morfologic este frecvent aceea de atribut apozitiv. De exemplu: "mesaje walkie-talkie" ("Amfiteatru", nr.2/II/1976, p.12); "genul slap-stick" ("Cinema", nr.1/I/1977, p.13); "benzile low noise" (F.S., nr.6/1976, p.8); "fenomenul de brain-drain" (F.D., p.94).

Este interesant de observat că cele mai multe dintre cuvintele astfel întrebuințate sînt substantive compuse sau apar ca grupuri nominale.

Un prim pas înspre integrarea morfologică a cuvintelor împrumutate îl constituie determinarea lor de către un adjectiv, a cărui formă sugerează numărul și genul substantivului împrumutat și, uneori, și cazul. Adjectivul se acordă de fapt, în cele mai multe cazuri, cu echivalentul românesc al cuvîntului englezesc. Determinanții nominali sînt, în ordinea descrescîndă a frecvenței lor, următorii:

a) Un adjectiv demonstrativ de apropiere sau depărtare. De exemplu: "acea crazy story" (R.L., 17/II/1977, p.17): acea se acordă cu echivalentul românesc al substantivului story, "poveste", care are trăsătura [+ feminin]; "această no man's land" (J.P.C., p.57): această se acordă cu traducerea românească a cuvîntului land, "țară"; "acele high-schools" (P.C., p.68): acele se acordă în număr și gen cu "școli" (schools); "acestui self-made man" (F.D., p.430): acestui se acordă cu "om, bărbat" (man).

b) Locuțiunea adjectivală așa-numit, care, prin sensul său, sugerează o oarecare distanțare față de cuvîntul străin care urmează; acesta, de altfel, este folosit în ghilimele. Așezat în fața substantivului pe care îl determină, adjectivul este articulat cu articolul hotărît, enclitic, a cărui formă se acordă în număr cu substantivul care urmează și indică genul acestuia. În cele mai multe cazuri, acordul în număr între adjectivul românesc și substantivul englezesc este respectat. De exemplu: "așa-numitul krill" (F.D., p.272): autorul folosește forma de singular masculin/neutru a adjectivului, cunoscînd traducerea cuvîntului krill în românește: "crustaceu", cuvînt clasificat, după cum se știe, ca aparținînd genului masculin sau neutru (singular - crustaceu, plural - crustacei, crustacee); "în favoarea așa-numitului flop" (F.D., p.215): adjectivul ia forma cazului genitiv, singular, masculin/neutru. Cuvîntul românesc echivalent cu flop, "salt", aparține genului neutru. Alte exemple sînt "așa-numitul « wind surfing »" (F.D., 530) sau "așa-numiții « pushers »" (F.D., p.393); în exemplul din urmă, forma de masculin, plural a adjectivului se acordă cu sensul românesc al cuvîntului pushers, "traficanti de droguri".

c) Un adjectiv calitativ, care se comportă în același mod ca și adjectivul din locuțiunea așa-numit, cu deosebirea că acordul său cu substantivul are loc indiferent dacă precedă sau urmează acestuia. De exemplu: "aceste one-man-show dramatice" (F.D., p.344): adjectivul demonstrativ și cel calitativ au forma de neutru/feminin, plural; acordul în număr nu este respectat, căci show este folosit la singular. În "cunoscuta action-painting" (C., 12/II/1971, p.7), adjectivul este articulat cu articolul hotărît, feminin, singular, acordul logic cu românescul "pictură" (painting). Articolul hotărît, masculin, plural al adjectivului în "tradițio-nații hot-dogs" (F.D., p.252) presupune includerea substantivului englez printre substantivele masculine din limba română. Genul substantivului building rămîne incert prin asocierea sa cu forma de plural, feminin/neutru a adjectivului în "buildings incendiate" (F.D., p.97).

Un pas înainte înspre adaptarea morfologică a împrumuturilor este realizat prin folosirea lor cu articol nehotărît. Nu am întîlnit nici un termen englezesc precedat de forma de singular, feminin, o, a articolului. Articolul un este, în schimb, foarte frecvent; totuși, întrucît el poate însoți atît substantive masculine, cît și neutre, genul cuvintelor englezești cu care este asociat rămîne neclar: de ex.: "un display" (F.D., p.172); "un thriller" (F.D., p.498); "îmi face un thumbs-up" (P.C., p.52); "un sweep foarte important" (P.C., p.26); "am comandat... un bloody Mary" (N.P.C., p.85); "la un birthday party" (N.P.C., p.227). Toate aceste substantive sînt însă simțite de vorbitorii români ca aparținînd genului neutru; un plural ipotetic cu desinența -uri poate fi cu ușurință construit și acceptat pentru fiecare din ele⁴ (de ex.: "display-uri", "thriller-uri", "thumbs-up-uri", "sweep-uri" etc.).

Încadrarea morfologică devine evidentă atunci cînd împrumuturile sînt marcate morfologic prin desinențe specifice limbii române sau prin articolul hotărît. Cîta vreme elementele împrumutate sînt privite cu o oarecare rezervă de către cei care le folosesc, ele sînt despărțite prin linioară de articolul hotărît sau de desinențe.

După cum se vede din exemplele date pînă acum, majoritatea împrumuturilor de origine engleză sînt substantive care aparțin categoriei [- animat]. Deși se consideră că astăzi în limba română neutru "este mai puțin activ decît masculinul sau femininul"⁵, aceste cuvinte sînt asimilate în primul rînd la genul neutru. Substantivele neutre marcate morfologic pot fi grupate astfel:

a) Substantive folosite cu articolul hotărît -ul, care poate fi atașat atît substantivelor masculine, cît și celor neutre; presupunem totuși că substantivele sînt neutre, deoarece sînt neanimate. De exemplu: "smile-ul fotogenic" (A.C., 1977, p.138); "dognapping-ul este un fenomen" (F., 17/VII/1976, p.16); "thrillerul are legile lui" (F.D., p.498).

b) Substantive folosite cu desinența de plural -uri, caracteristică genului neutru. De exemplu: "homelanduri" (C., 18/II/1977, p.12); "tot felul de hello-uri" (V.S., 5/X/1976, p.7); "remake-uri după opere" (F.D., p.409).

c) Substantive folosite cu desinența de plural și articolul hotărît plural. De exemplu: "ragtime-urile sincopate" (F.D., p.401); "defectele panty-urilor" (F.D., p.353); "showurile lui R.C." (F.D., p.437).

În corpusul nostru, blue-jeans este singurul substantiv neanimat asimilat la genul masculin: "blue-jeans-ii cumpărați" (F.D., p.92); la forma

de plural englez se adaugă desinența de masculin caracteristică limbii române și articolul hotărît, masculin, plural. Din blue-jeans, au apărut alte două substantive cu formă de plural în limba română: blugi, rezultat al apocopei, și gînși, o adaptare morfologică și ortografică a lui jeans. Cele două substantive sînt disociate semantic, după cum se vede din folosirea lor în "28 perechi de pantaloni blugi și 17 perechi gînși" (D.R., I/IV/1982, p.3).

Toate celelalte substantive asimilate la genul masculin sînt caracterizate prin trăsătura [+ animat]; de exemplu, "groom-ul de la recepție, boy-ul de la lift" (F.D., p.464; de fapt, genul lui groom rămîne nespecificat în dicționar); "epopee a frontiermanului" (A.C., 1977, p.102). Alte exemple sînt oferite de substantivele nume de agent, formate în engleză cu sufixul -er: "folk-singeri" (C., I/I/1971, p.6); "designerii D.I. și C.M." (F.D., p.164); de substantivele derivate din cuvinte englezești cu sufixul românesc -ist: "clienții lui sînt kidnapisti" (C., 16/IX/1970, p.10); "folkiștii" (F.D., p.217). După cum se vede din exemplele date, aceste substantive pot fi utilizate cu desinența de plural, masculin și sînt uneori folosite și cu articolul hotărît, plural, masculin.

Folosirea la plural a altor două substantive masculine, adaptate morfologic, fonetic și ortografic, bos și acvanaut (< engl. boss, aquanaut), impune și o alternanță consonantică tipică pentru pluralul substantivelor masculine ([t/ts], [s/ʃ]): "G.G., bosul boșilor" (F.D., p.93); "acvanauți britanici" (F.D., p.33). Există cazuri cînd desinența de plural engleză, -s, alternează cu [ʃ], atunci cînd se adaugă desinența de plural românească, de parcă ar face parte din forma de singular a cuvîntului (cf. pas - pași, urs - urși): "lupta diggersilor" ("Cinema", nr.12, 1976, p.17) (Digger = membru al unui trib indian din vestul Statelor Unite).

În corpusul nostru sînt foarte puține împrumuturi asimilate la genul feminin și le vom discuta pe fiecare în parte în cele ce urmează.

În exemplul "outsiderele vor avea misiuni" ("Sportul", 23/X/1976, p.5), substantivul este folosit cu desinența de plural, feminin/neutru -e, urmată de articolul hotărît, plural, feminin/neutru; sîntem înclinați să interpretăm substantivul ca fiind feminin în contextul în care apare, deoarece se referă la cuvîntul [+ feminin] echipă⁶. Substantivul miss, marcat ca [+ feminin] și în engleză, este folosit cu articolul hotărît, feminin, singular: "miss-a cu margarete-n plete" ("Cinema", nr.1, 1977, p.20). Întîlnim și un substantiv derivat cu sufixul feminin -istă: "folkistă" (F.D., p.217). Substantivul cover-girl, deși, logic, aparține genului feminin, sensul său fiind acela de "fată/femeie frumoasă, a cărei fotografie apare des în reviste/ pe copertile lor, în ziare", este folosit cu desinența caracteristică unui substantiv masculin sau neutru: "fotografia făcută...cover-girlului" (F.D., p.145). În sfîrșit, în exemplul "contribuția mass-mediei" (D.R., 21/V/1982, p.1), substantivul neanimat mass-media apare cu articolul hotărît, feminin, cazul genitiv, singular, probabil datorită terminației sale în -a, caracteristică, în limba română, substantivelor de genul feminin.

În concluzie, putem afirma că puține dintre substantivele discutate de noi sînt adaptate la specificul limbii române; ele sînt preluate în forma lor originală, fără nici o modificare la nivel ortografic sau morfologic. Atunci cînd se încearcă o încadrare a substantivelor engleze în sistemul limbii române, cele mai multe sînt asimilate la genul neutru.

NOTE

1 A.Trofin, Observații cu privire la adaptarea terminologiei sportive de origine engleză în limba română, în "Studia Universitatis Babeș-Bolyai", XII, 1967, 2, p.125-130.

M.Bogdan, English Loan Words in Romanian, în Actes du Xe Congrès International des Linguistes, Bucarest, 28 Aout - 2 Septembre 1967. București, Editura Academiei, vol.IV, 1970, p.741 - 745.

H.Pârlog, Termeni de origine engleză în publicistica română contemporană, în "Analele Universității Timișoara", Seria Științe filologice, IX, 1971, p.55-68.

F.Băncilă, D.Chițoran, Remarks on the Morphological Adaptation of English Loan Words in Romanian, în "Analele Universității București", XXV, 1976, p.35-44.

2 F.Marcu, C.Maneca, Dicționar de neologisme, ediția a 3-a, București, Editura Academiei, 1978; x x x Dicționarul explicativ al limbii române, București, Editura Academiei, 1975.

3 Florica Dimitrescu, Dicționar de cuvinte recente, București, Editura Albatros, 1982.

4 Cf.I.Coteanu, în "Limbă și Literatură", 1, 1955, p.103-117, apud Al.Graur, Tendințele actuale ale limbii române, București, Editura Științifică, 1968, p.127.

5. Al.Rosetti, Pour le "neutre" en roumain, în Mélanges linguistique, București, Editura Univers, 1977, p.78: "En général le neutre, de nos jours, est moins actif que le masculin et le féminin". Vezi și Gramatica limbii române, București, Editura Academiei, 1963, p.57.

6 De menționat că substantivul outsider figurează în DEX, unde genul său nu este specificat, și în DN₃ și în Dicționarul de cuvinte recente, unde genul său este considerat a fi masculin.

LISTA ABREVIERILOR

- A.C. Almanahul Cinema
- C. Contemporanul
- D.R. Drapelul roșu
- F. Flacăra
- F.S. Forum studentesc
- R.L. România literară
- S. Scînteia
- Săpt. Săptămîna
- S.T. Scînteia tineretului
- V.S. Viața studentască
- F.D. Florica Dimitrescu, Dicționar de cuvinte recente, București, Editura Albatros, 1982.
- J.P.C. J.P.Crespelle, Modigliani, București, Editura Meridiane, 1976.
- N.P.C. x x x Banchetul. Nuvele polone contemporane, București, Editura Minerva, 1976.
- P.C. P.Clostermann, Marele circ, București, Editura Militară, 1973.
- V.M. V.Mușatescu, De-a baba oarba, București, Editura Albatros, 1976.

HORTENSIA PÂRLOG

UNELE ERORI ÎN ACHIZIȚIA LIMBII ROMÂNE DE CĂTRE VORBITORII DE LIMBĂ ARABĂ

1. Limba română ca limbă străină este studiată de un număr din ce în ce mai mare de vorbitori de diferite limbi materne (arabă, greacă, spaniolă, chineză, vietnameză etc.) care aparțin unor variate familii de limbi.

Procesul de însușire a limbii române de către vorbitorii de limbă arabă ridică probleme deosebite, explicabile parțial prin diferențele de structură dintre limba arabă (aparținând familiei hamito-semitice) și limba română (aparținând limbilor indo-europene).

În timpul cursului practic intensiv de limba română din Anul pregăti-tor, un vorbitor de limbă arabă parcurge mai multe etape în însușirea lim-bii-țintă, ajungând la un anumit grad de cunoaștere a acesteia, adică la o competență tranzitorie¹. Achiziția limbii române în etape succesive se ma-nifestă prin producerea unor enunțuri corecte și eronate, care conturează "sisteme intermediare"².

2.o. Sistemele intermediare de limbă trebuie studiate de către cei care predau limba română ca limbă străină în scopul cunoașterii caracteristicilor procesului de achiziție a L₂, al explicării acestora și al optimizării proce-sului de predare-însușire.

În acest sens, s-a apelat la analiza contrastivă a posteriori care con-ștă în "a căuta în influența limbii L₁ cauza erorilor efectiv observate în procesul de învățare"³, urmărindu-se detectarea corespondențelor stabilite de vorbitori între limba-bază și sistemele lor intermediare.

2.1. În analiza erorilor a fost cercetat un corpus de achiziție⁴ repre-zentat de 300 de texte (compuneri dirijate și libere), realizate în diferite etape ale cursului intensiv, de indivizi diferiți, pe parcursul a 5 ani⁵.

2.2. Au fost identificate atât erori proactive, datorate deosebirilor dintre limba-bază și limba-țintă, cât și erori retroactive⁶ determinate de tendința de regularizare⁷.

2.3. S-a stabilit un corpus aberant, însumând erori sistematice⁸ care aparțin tuturor compartimentelor limbii. Dintre acestea, în articolul de față, vor fi luate în discuție numai erorile care afectează nivelul morfologic al limbajului (cu unele implicații lexicale și sintactice).

3.o. Primul grup de erori se referă la stab lirea inadecvată a apar-tenenței unor cuvinte din aceeași familie la o anumită parte de vorbire și anume, se confundă:

a) adjectivul cu substantivul:

i)... pentru că economic în România depinde de industrial...

b) adjectivul cu adverbul:

i)... economia a devenit mai bine decât în trecut...

c) verbul cu substantivul, cel mai adesea infinitiv lung:

i)... inginerul constructor hotărîre dimensiunile...

d) substantivul cu adverbul (care apare în mod frecvent determinat pro-nominal):

i)... au dormit acasă lui

Explicația apariției acestor erori proactive constă în diferența mare dintre sistemul de formare a cuvintelor în cele două limbi. În arabă⁹, ma-joritatea cuvintelor au o rădăcină formată din trei consoane numite radical, care sînt purtătoarele sensului lexical. Vocalele introduse între acestea au

rolul de a imprima sens gramatical, realizând, implicit, diferențierea dintre anumite părți de vorbire, respectiv dintre categorii gramaticale diferite. De asemenea, unele părți de vorbire, de exemplu, verbul - la infinitiv - prin caracteristicile structurale și funcționale este asimilat substantivului. Un astfel de fenomen poate furniza explicația în cazul producerii erorii:

i)... o transforma caracteristică a dezvoltării economiei...

3.1. În ceea ce privește domeniul propriu-zis al morfologiei, erorile diagnosticate se referă la: flexiunea verbală, nominală și pronominală, numeral, gradele de comparație ale adjectivului și adverbului și părțile de vorbire neflexibile. În articolul de față ne vor reține atenția doar câteva aspecte ale flexiunii verbale și nominale, flexiune care stă la baza formării automatismelor, deprinderilor de folosire corectă a structurilor fundamentale ale limbii, în prima etapă de însușire a acesteia.

3.1.1. În cadrul flexiunii verbale au fost întâlnite atât erori proactice, cât și retroactive. Aparține primului tip eroarea constând în elipsa auxiliarului la perfectul compus al indicativului:

i)... el mers și văzut...

Acest fenomen poate fi pus pe seama diferențelor mari dintre realizarea sintetică a timpului în discuție în limba arabă¹⁰, în raport cu cea analitică în limba română. Astfel, în arabă, forma verbală care corespunde perfectului compus românesc este simplă, fiind marcată cu desinente pronominale (aspectul îndeplinit al verbului)¹¹.

O altă eroare proactivă constă în asimilarea verbelor reflexive și pronominale cu cele active:

i)... am ieșit să plimbăm și jucăm...

ii)... el imaginează această față tot timpul...

Cauza acestei reduceri formale poate fi căutată în maniera de formare a sensului reflexiv¹² în arabă. Acesta se realizează sintetic, fie prin geminarea unor consoane sau vocale, fie prin prefixarea sau infixarea unor elemente la radicalul verbal, în funcție de sensul reflexivului respectiv.

Erorile retroactive apar datorită încadrării necorespunzătoare a verbelor în anumite tipuri și subtipuri de conjugare:

i)... el măsoarează zgomotul...

ii)... eu aranj obiectele...

Confuzia dintre indicativ viitor și conjunctiv prezent generează o eroare mixtă¹³ explicabilă prin valoarea de viitor a conjunctivului în arabă¹⁴ și prin sensul gramatical al conjunctivului prezent și formarea viitorului popular în română:

i)... această experiență să fie un avantaj pentru că dă beneficii,

3.3. La nivelul flexiunii nominale au fost detectate erori referitoare, în primul rând, la articularea definită și nedefinită. Aceste distorsiuni au ca punct de plecare funcția diferită a articolului în limba română, unde el este "un simplu instrument gramatical"¹⁵, în raport cu limba arabă, în care îndeplinește o funcție semantică de definire, iar prezența lui nu atrage după sine modificări de ordin gramatical. Spre deosebire de limba română, unde există articol hotărât și nehotărât, în limba arabă există numai articol hotărât, care este formal invariabil¹⁶ (în gen, număr, caz), iar flexiunea nominală definită (determinată) se realizează cu ajutorul a trei vocale scurte adăugate la sfârșitul cuvântului. În plus, în cele două limbi distribuția articolului este diferită.

O eroare proactivă constă în dubla articulare a substantivului:

i)... au discutat niște probleme...

ii)... au nevoie de niște cărțile...

Marcarea, în limba arabă, a substantivelor nedeterminate la acuzativ printr-un semn atașat la sfârșitul cuvântului (*ʔ* alif), lipsit de valoare fonetică, poate explica producerea acestui fenomen în sistemul intermediar de limbă al celui ce învață limba română¹⁷.

Prezența articolului hotărât în sintagma nominală bi- sau trimembră heterofuncțională¹⁸ și în situațiile în care acesta nu se folosește, constituie o eroare retroactivă frecventă:

i)... au spus lucrurile interesante...

ii)... au cumpărat multe hainele groase...

Eroarea își găsește explicația în faptul că vorbitorul începător cunoaște regula generală potrivit căreia în sintagma de tipul amintit prezența determinantului adnominal postpus implică articularea, dar în câmpul său de cunoștințe nu s-au considerat excepțiile de la această regulă.

3.3.1. Deși sensul cazului genitiv în arabă, în raport cu cel din română, prezintă asemănări, indicând posesia, apartenența, exprimând însușiri, caracteristici, realizarea gramaticală a acestuia este diferită. Astfel, în arabă, cazul în discuție este un caz, prin excelență prepozițional¹⁹, fapt care poate justifica apariția unor erori proactive de tipul:

i)... aceasta este problema de secolul XX...

ii)... am făcut o experiență foarte simplă în laborator de fabrică...

Sintagmele nominale românești de tipul: carte de geografie, deoarece în arabă sînt transcodate scindat ca substantiv + substantiv în genitiv, vor constitui aria apariției unor distorsiuni:

i)... am citit în cartea geografiei că...

ii)... în institute învățămîntului superior...

O altă eroare proactivă este cea referitoare la concatenarea substantivelor în genitiv care alcătuiesc o sintagmă plurimembrană centrată pe un pivot. O asemenea construcție nominală în arabă se realizează prin elemente nominale dintre care numai ultimul poartă marca genitivului²⁰, spre deosebire de limba română în care toți termenii care intră în relație genitivă trebuie să fie marcați:

i)... problema de poluare de aer...

Asimilarea greșită de către vorbitorul bilingv începător a formării cazului genitiv al numelor proprii geografice masculine cu formarea genitivului numelor proprii de persoană la genul masculin oferă explicația unor erori retroactive cum ar fi:

i)... capitala lui Irak se dezvoltă...

Erorile consemnate în articolul de față au cel mai ridicat grad de frecvență în corpusul inventariat și sînt specifice vorbitorilor aflați la nivelul întîi de însușire a limbii române ca limbă străină.

4. Analiza erorilor are rolul de a ajuta pe profesor să găsească metodele cele mai adecvate de predare și de exersare a materialului lingvistic, astfel încît să preîntîmpine, într-o măsură cît mai mare, posibilele erori.

Pe baza sistemului ierarhic al erorilor, stabilit în urma analizei, profesorul își poate alege prioritățile de predare în funcție de care va acorda ponderea cuvenită exercițiilor referitoare la o anumită problemă.

Pentru preîntâmpinarea erorilor proactice profesorul va elabora exerciții structurale destinate "neutralizării acțiunii factorilor care produc interferențele și /.../ întăririi acțiunii factorilor care produc un transfer pozitiv"²¹. Erorile retroactive, datorate tendinței de regularizare, pot fi "recuperate" prin exerciții structurale de aprofundare și sistematizare a indicilor gramaticali și semantici ai categoriilor lingvistice respective. Profesorul trebuie să aibă în vedere că așa-numitele "excepții" fac parte din sistemul limbii și, prin urmare, să le încadreze în materialul de predat, acordându-le importanța cuvenită.

Considerăm că o utilitate imediată pentru un cursant adult ar avea-o și un dicționar explicativ român-arab, care în partea românească să indice atît paradigma cuvîntului-titlu, cît și vecinătățile sale frecvente pe axa sintagmatică. Un astfel de dicționar l-ar ajuta pe vorbitorul arab să-și clarifice și să folosească în mod activ structurile limbii române.

N O T E

1 Clive Perdue, L'analyse des erreurs: un bilan pratique, în "Languages", nr.57, martie 1980, p.87.

2 Referitor la existența acestui fenomen lingvistic vezi articolele lui S.Pit Corder în "Languages", nr.57, martie 1980, p.9-42, Rémy Porquier, Uli Frauenfelder, Enseignants et apprenants face à l'erreur, în "Le français dans le monde", nr.154, iulie 1980, p.29-37.

3 Rémy Porquier, Uli Frauenfelder, op.cit., p.34.

4 Tatiana Slama-Cazacu, Corpusuri de achiziție, corpusuri aberante și sisteme ierarhice de erori în diverse situații contrastive, în SCL, XXV, 1973, nr.2, p.155.

5 Articolul de față valorifică doar o parte din materialul rezultat în urma analizei erorilor la diferite grupuri de vorbitori pe baza unui corpus de achiziție mult mai cuprinzător. Autoarele sînt preocupate de această problemă, avînd în vedere elaborarea colectivă a unor materiale didactice menite să îmbunătățească calitatea și ritmul procesului de predare-însușire a limbii române ca limbă străină: dicționar explicativ român-arab, dicționar de valență și distribuție a substantivelor, culegere de exerciții structurale etc.

6 Cf.Ch.P.Bonton, Les mécanismes d'acquisition du française langue étrangère chez l'adulte, Paris, 1969.

7 Cf. Tatiana Slama-Cazacu, Regularizarea: una dintre universalile însușirii limbii de către copii și adulți, în Învățarea limbii, București, 1973, p.51.

8 Clive Perdue, op.cit., p.87.

9 Günter Krahl, Wolfgang Reushel, Lehrbuch des Modernen Arabisch, Teil I, Leipzig, 1977, p.70.

10 Ibidem, p.85, 117, 131.

11 Yves Goldenberg, Manual de limba arabă, I, București, 1978, p.48-49.

12 Ibidem, p.163-172.

13 Domnița Alexandru, Analiza unor erori frecvente de sintaxă și de lexic în învățarea limbii române de către vorbitori cu altă limbă maternă, în LL, vol.III, 1980, p.485.

14 Yves Goldenberg, op.cit., p.73.

- 15 x x x Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. I, Buc., 1963, p. 97.
- 16 Henri Girard, L'arabe en mosaïque, Le Caire, 1960, p. 33; Günter Krahel, Wolfgang Reushel, op. cit., p. 42.
- 17 Günter Krahel, Wolfgang Reushel, op. cit., p. 73.
- 18 V. Șerban, Teoria și topica propoziției în româna contemporană, Buc., 1974, p. 182.
- 19 Günter Krahel, Wolfgang Reushel, op. cit., p. 74.
- 20 Ibidem, p. 102.
- 21 Gheorghe Doca, Analyse psycholinguistique des erreurs faites lors l'apprentissage d'une langue étrangère, Editura Academiei Române, C.I.R.E.R., Publications de la Sorbonne, 1981, p. 128.

D. ALEXANDRU, A. BALEA, I. COSTE, F. FRĂȚILĂ

STEFAN MILOW ALS LYRIKER

Stefan Milow, eigentlich Millenkovich, also serbischer Abstammung, ist ein Vertreter der deutschen Literatur im Banat. Er ist 1836 in Orschowa geboren und 1915 in Wien gestorben.

Milow verdankt sein dichterisches Schaffen dem Einfluss des österreichischen Dichters Ferdinand von Saar, mit dem er eng befreundet war. Entscheidend haben auf den Dichter auch die Persönlichkeit seiner Frau und seines Sohnes gewirkt, denen viele seiner Gedichte gewidmet sind.

Obwohl er von der Zeitkritik als ein namhafter Vertreter der deutschen Banater Lyrik betrachtet wird (z.B. von Wurzbach)¹, bleibt Milow im Grunde genommen dem breiten Publikumskreis bis heute fest unbekannt, denn mit einigen Ausnahmen, d.h. Veröffentlichungen in einheimischen Periodika, wie z.B. in der Zeitschrift "Von der Heide", sind seine Werke im Ausland erschienen. Daher ergeben sich auch die Schwierigkeiten beim Herangehen an sein Werk, denn sowohl ein Teil der Primärliteratur wie auch die von Anton Scherer² verzeichnete, allerdings wenig umfassende Sekundärliteratur, ist uns nicht zugänglich gewesen.

Milow ist in erster Linie als Lyriker repräsentativ. Romantische Stimmungen, die Suche nach dem Geheimnis in der Natur, nach dem Tode, "die Müdigkeit eines überfeinen Dichters"³, wie auch Klarheit im Ausdruck prägen seine Gedanken und Naturlyrik: Deutsche Elegien, 1885, urspr. Auf der Scholle, 1866; die Hymne Ein Lied von der Menschheit, 1869; Neue Gedichte, 1870; Aus dem Süden, 1889 und Fallende Blätter. Neue Gedichte, 1903.

Der Epiker Stefan Milow ist als Verfasser von Erzählungen (Verlorenes Glück, 1866), von Novellen (Wie Herzen lieben, 1883, Frauenliebe, 1893, Höhen und Tiefen, 1896) und sogar eines Romans (Lebensmächte, 1890) bekannt. Der Dichter hat auch Dramen geschrieben: König Erich, 1879, Getilgte Schuld und Bedrängte Herzen, 1888.

Vorliegende Arbeit verfolgt den Themen- und Problemkreis des umfangreichen Bandes Fallende Blätter - Neue Gedichte (1903). Sie untersucht 53 Gedichte aus den Zyklen Leben, Kampf, Schmerz und Natur. Der Band umfasst noch die Zyklen: Liebe, Aus Zeit und Welt und Sprüche und Distichen.

Die jeweiligen Titel der angeführten Kapitel deuten direkt auf die im Zeichen der Romantik stehenden Thematik des Dichters hin. Man kann Milow eigentlich als einen Spätromantiker betrachten. Es sei vor allem auf seine Naturdichtungen, auf die suggestive Verzauberung seiner Beschreibungen, auf die Idealität der Landschaftsschilderungen hingewiesen. Das dichterische Werk dieses Spätromantikers stellt die romantische Welt noch einmal in all ihrem Zauber dar mit ihrem fast hochmütigen Hinwegsehen über die harten Bedingungen und Beschränktheiten dieser Welt.

Die Sehnsucht - als entschlossenes Bekenntnis zur Entgrenzung - wird schon im programmatischen Gedicht Fallende Blätter (S.64) ausgedrückt: "Ich suche voll Sehnen" und kehrt leitmotivisch in vielen Gedichten zurück:

"Genug, auch ich bin mitgeladen

Auch meine Sehnsucht wird 'gestillt'.

("Im Frühling", S.57)

"Oh rührendes Hoffen und Sehnen,

Wenn alles treibt und blüht!"

("Frühling und Herbst", S.66)

"Nur ich, ich stehe...

.....

Mit ewig pochendem Herzen da

Und sehrend ausgebreiteten Armen".

("Zur Jahresneige, S.73)

Das Präsenspartizip "sehrend" hat einen bestimmt stärkeren Effekt als die einfache Verwendung des Substantivs "Sehnsucht" oder des substantivierten Infinitivs "Sehnen", wobei durch den Bezug auf die "ausgebreiteten Arme" der Ausdruck des Verlangens, des Herausforderns betont wird. Ein ähnliches Bild ist:

"Ausbreitend meine Arme voll Verlangen"

("Traumessglück", S.19)

Der Gedanke der Vergänglichkeit verfolgt immer wieder den Dichter und kommt vor allem dort vor, wo Milow die Zeit des Zwiellichts beschreibt. Wenn nämlich die Zeit des Zwiellichts auch nicht gänzlich frei ist von dem Leide der Vergangenheit, so ist doch das Ich durch das unbestimmt Schwebende der Naturstimmung weitgehend allem Ablauf entrückt:

"Angstvoll zwischen Traum und Wachen

Wälz' ich mich, nach Atem ringend,

Bis mir wie erlösend leuchtet

Mild das Frührot in das Zimmer,

Und mein Auge, schmerzbefeuchtet,

Trocknet heller Sonnenschimmer".

("Am Morgen", S.11)

Wirklich bewusst ist zunächst nur die gelöste Stimmung der noch unberührten, in fast heimlichem Dunkel liegenden Natur. An der Scheide zwischen Nacht und Tag nimmt die Elementarnatur den Träumenden in sich auf und lässt ihn selber wie den noch ungeborenen Morgen erglühn. Das "Milde", "Helle" verwandelt alles in eine zeitenthobene Ruhe. Das Heile des Daseins in der dunklen Frühe entfernt sich von allem Taghaften. Wo die Dauer der Ruhe in das Vergehen des Augenblicklichen übergeht, versucht der Betrachter in einer transzendenten Realität zu verharren; angesichts des nuancereichen Wechsels in der Natur versenkt sich der Dichter in das eigene Innere, dessen Sein noch fern dem herandämmernden Wandel zu liegen scheint. Er schaut hinab in den "Traum", also in den Schlaf, um sich dann, neugestärkt, dem Schau-

spiel des erwachenden Morgens ("des hellen Sonnenschimmers") hinzugeben, genau sowie Joseph von Eichendorff im Gedicht "Zwielicht":

"Was heut müde gehet unter,
Hebt sich morgen neugeboren.
Manches bleibt in Nacht verloren -
Hüte dich, bleib wach und munter!"⁴

Es gibt bei Milow zahlreiche ähnliche Gedichte: Der verwüstete Baum (S.61), Im Herbst (S.62), Fallende Blätter (S.64).

Der unvermittelte und doch unabweisbare Gedanke an Abschied, Tod, Vergessen prägen viele Gedichte: Zur Jahresneige (S.72-73), Norden und Süden (S.74-75), Vor einer Bergesspitze (S.78-79). Immer wieder beschwört der Dichter das Bild einer schönen Welt, aber nur um es desto gründlicher zu desillusionieren. Dies allerdings im Zeichen des romantischen Modegeistes und in Anlehnung an den österreichischen Dichter Ferdinand von Saar, sein grosses Vorbild. Milow verzaubert, um zu entzaubern. Er strebt nach dem Wesentlichen hin und zeigt zugleich die Gefahren, die Bedrohungen durch die gefestigte Wirklichkeit. Das schöne Leben ist schöner Schein:

"Wer macht sich was aus diesem Schattenspiel,
Genannt die Welt? und beugt sich keiner Last?"

("Zwiespalt", S.20)

Wenn der Leser am tiefsten in die schöne Welt eingesponnen ist, zeigt Milow in der Regel den Untergrund, auf dem sie existiert:

"Eng ist die Grenze, die die Lebenslust
Von Todessehnsucht trennt: hier gleisst und lockt
Die Erde noch, und knapp daneben dräut,
Was in das stille Friedensreich uns scheucht".

("Der Tod", S.44-45)

Hier spiegelt sich das persönliche Verhältnis des Autors zu seiner Frau, der auch die Elegien gewidmet sind, nur zu deutlich. Er hat es verherrlicht, indem er seine Brüchigkeit und seinen Verlust mitbeschreibt. Das persönliche Erlebnis wirkt sich unmittelbar auf die Struktur der Dichtung aus. Sein Lebenslauf bestimmt sein Dichten, sein Leben wird auch in diesem Sinne zum Gedicht wie bei anderen Romantikern, z.B. bei Joseph von Eichendorff und Eduard Mörike. Wie ein Leitfaden durchstrahlt das Thema der Liebe zu seiner Frau sehr viele Gedichte. In seinem Streben nach Halt in der Bodenlosigkeit des Vergehens macht der Dichter den Versuch, die Erlebniszeit der Liebe als ein Ineins von Vergangenheit und Gegenwart, als ein Ineinander von Anfang und Ende darzustellen.

Milows Lyrik lebt von der romantischen Spannung zwischen Traum und Wirklichkeit, Verzauberung und Ernüchterung, freudigem Überschwang und melancholisch-düsterer Betrübnis. Die Mehrzahl seiner Gedichte reisst die phantastisch-schöne Welt wieder ein, die sie aufbaut: Mein Frühling (S.53), Im Frühling (S.55-57), In der Sommerfühe (S.58), Im Herbst (S.62). Das entspricht auch seiner zwiespältigen Natur:

"Zwei Wesen streiten sich in mir mit Macht.
Das eine preist das Sein und jubelt laut;
Das andre hat, in sich gekehrt bedacht,
Als leer und nichtig es im Kern durchschaut".

("Zwiespalt", S.20)

"Und willst du einen Gott in dir erwecken,
Steht leicht ein Dämon auf, dir selbst zum Schrecken".

("Das Menschenherz", S.33)

Die 15 Gedichte, die zum losen und doch streng komponierten Zyklus Natur gehören, haben als gemeinsames Thema den Lebensprozess in der Natur, vor allem im Wald. Er wird allerdings subjektiviert, in bezug auf den Menschen, lyrisch erfasst und gestaltet: im Mittelpunkt stehen Stimmungen und Gedanken eines lyrischen Ich, das dieses Leben der Natur wahrnimmt, reflektiert, verarbeitet und auch kommentiert:

"Oh welcher Segen, da ich schreite,
Den Fuss zum grünen Wald gelenkt!"

("Im Frühling", S.57)

"Ich ruh' auf weichem Moos im Wald,
Die Blicke nur nach oben frei".

("Im Walde", S.60)

Obwohl die Atmosphäre und die Wortwahl an Nikolaus Lenau erinnern:

"Nicht verloren hier im Moose,
Herz, dein heimlich Weinen geht".

(Nikolaus Lenau "Einsamkeit")⁵

sind die Haltung des Dichters und die Stimmung des Gedichtes Im Walde (S.60) identisch mit jenen Eichendorffs:

"Ich stehe im Waldesschatten
Wie an des Lebens Rand".

("Nachts")⁶

oder

"Wär's dunkel, ich läg im Walde".

("Wär's dunkel...")⁷

Überhaupt ist die Beeinflussung durch Joseph von Eichendorff erwähnenswert. Beide Autoren stehen im Zeichen der romantischen Sehnsucht, besingen das Zwielficht, den Traum und haben einen wahren Kultus für die Natur des Waldes. Wir finden bei diesen Dichtern dasselbe Bemühen, eine sich im Einzelnen nie erschöpfende Gefühlswirklichkeit bleibend festzuhalten, um dadurch jenseits des einzelnen Bildes die geheimnisvolle Realität des Waldes und dessen Einsamkeit zu gestalten. Was die Beschreibung der Waldnatur betrifft, kann Stefan Milow eigentlich als ein Eichendorff der deutschen Literatur im Banat betrachtet werden. Milow ist bestrebt jene "romantische" Stimmung zu realisieren, die Th. Storm bei Eichendorff "mit der Stimmung der Vergänglichkeit, der Einsamkeit, wo die Dinge eine stumme Sprache führen"⁸ assoziiert.

Was Milows Naturpoesie betrifft, muss auf Lenaus Pantheismus-Begriff hingewiesen werden, denn dieser wird vom Banater Autor übernommen. Die Materialisierung des Lenauschen Pantheismus, vor allem im Spätwerk, spiegelt sich darin wider, dass in der Natur Gesetze ausdrücklich anerkannt und dass an deren Wirken ethisch-moralische Normen (Bejahung des Diesseits) als logische Folgerungen angeknüpft werden. "Religion" ist ganz und gar weltlich verstanden, und zwar unter der Feuerbachschen Voraussetzung, dass die Natur unabhängig vom menschlichen Bewusstsein existiere, unabhängig von aller Philosophie. Genauso wie bei Lenau setzt der Begriff des Pantheismus bei Milow folgendes voraus: Welt und Natur werden als sinnlich-konkrete Realität gefasst, in der ein allseitiger, alles umschliessender Gesamtzusammenhang die entscheidende Grundstruktur bildet.

Die Grundposition unseres Dichters ist die einer tiefen, wohltuend empfundenen Harmonie und Übereinstimmung mit allem naturhaften Geschehen, dessen wesentliche Seinseigenschaften - das Gesetz allseitigen Zusammenhangs und das Gesetz fortwährender Verwandlung - nicht nur erkannt, sondern

auch anerkannt werden. Milow erfasst den Prozess des ewigen Werdens und Vergehens ungemein stark und findet im lyrischen Ich den Ausdruck seiner geistigen und gefühlsmässigen Heimat. Sogar der Tod symbolisiert die Sehnsucht des Ich, sich der Natur ans Herz zu legen:

"Ihr fallenden Blätter

Mich selbst deckt zu !"

("Fallende Blätter", S.64)

Im Gedicht Norden und Süden (S.74) vollzieht sich das Wüten einzelner Naturkräfte und führt zur heiteren Ruhe des lyrischen Ich im tiefsten Hintergrunde. Auch andere Gedichte aus diesem Zyklus erweitern das Verständnis der Natur als Quelle der Trauer, des Schmerzes, der Jugend und der Freude. Sie sind, wie im Spätwerk Lenaus, ein Preislied der Liebe in der Natur und im Leben des Menschen und abschliessend, eine Wertung des Strebens und Vergehens als Teil des Naturprozesses:

"Ist das ein Sterben ? Menschen regen

Sich munter auf dem Ackerland;

Hier führt der Eine heim den Segen,

Dort streut das Korn des Andern Hand".

("Im Herbst", S.62-63)

Wie die echten Romantiker findet sich der Banater Lyriker in seinen Anfängen im schmerzlichen Verlust angesichts der Vergänglichkeit des eigenen Daseins wieder. Wo aber der romantische Typus sich zunehmend verinnerlicht und sich schon in der Gegenwart auf die zukünftigen Freuden eines geglaubten substantielleren Lebens im Jenseits vorbereitet, werden Milow gerade umgekehrt die ständig entgleitenden Freuden des Diesseitigen immer wertvoller, und zwar wegen ihrer Unwiederbringlichkeit.

Schlussfolgerungen

Die untersuchten Gedichte behandeln in verschiedenen Formen eine Vielzahl von Themen, die in der Vorstellung des Dichters und des Lesers durch die Konzentration auf einen festgelegten Raum und durch die Einheitlichkeit der in ihnen ausgesprochenen Lebens - und Naturanschauung eng miteinander verbunden sind.

Stefan Milow wurde von seiner Zeit, nämlich von den modernen Strömungen der Jahrhundertwende nicht beeinflusst; er gehört nicht zur "Moderne", obwohl sein Leben in diese Epoche fällt (zweite Hälfte des 19. Jahrhunderts). Er schreibt noch immer im Geiste der Romantik, der er stets verpflichtet bleibt. Es wird vor allem auf die Verwandtschaft zu Joseph von Eichendorff und Nikolaus Lenau hingedeutet.

Unwiderrufflich stellt Stefan Milow einen Spätromantiker dar, dessen dichterisches Werk im Zeichen der grossen Schlagwörter der deutschen Romantik steht: Sehnsucht, Schmerz, Traum, Natur, Liebe und Zwiespalt.

ANMERKUNGEN

1 Constant von Wurzbach, Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich, Wien, 1868, S.320-322.

2 Anton Scherer, Donauschwäbische Bibliographie 1935-55, München, 1966.

3 Karl Kurt Klein, Literaturgeschichte des Deutschtums im Ausland, Bibliographisches Institut A.G. Leipzig, 1939, S.251.

4 Joseph von Eichendorff, Aus dem Leben eines Taugenichts, Bukarest 1967, S.37.

5 Nikolaus Lenau, Gedichte, Lyrisch-epische Dichtungen, Bukarest 1971, S.55.

6 Joseph von Eichendorff, Aus dem Leben eines Taugenichts, Bukarest 1967, S.32-33.

7 a.a.O. S.37-38.

8 Theodor Storm, Jugenderinnerungen und Bekenntnisse, zitiert nach den Stimmen der Kritik in Joseph von Eichendorff, Aus dem Leben eines Taugenichts, Bukarest 1967, S.255.

BEMERKUNGEN

Die Seitenangabe der angeführten Gedichte von Stefan Milow bezieht sich auf den Band Fallende Blätter - Neue Gedichte, Georg Weiss-Verlag, Kassel, 1903.

Bei den erwähnten Bänden von Stefan Milow fehlt die Angabe des jeweiligen Erscheinungsortes, weil er in der uns zur Verfügung stehenden Primär - und Sekundärliteratur nicht angeführt ist.

ROXANA ROMÎȚAN

DESPRE NARARE: UNELE MUTAȚII CONTEMPORANE

1. În Dicționarul de termeni literari Mioara Apolzan definește narațiunea ca fiind "o relatare a unor întâmplări, într-o succesiune de momente, semnul distinctiv al epicului"¹. Se impune să zăbovim puțin asupra acestei definiții, să-i circumscriem unele elemente.

a. Întâmplările ce fac subiectul relatării pot aparține domeniului experienței directe, empirice, sau pot fi fictive, rodul plăsmuirii imaginației scriitorului. În primul caz se poate vorbi de istorie sau de imitații realiste - trăsătura lor comună fiind concordanța, asemănarea cu lumea reală. În al doilea caz avem de a face cu un univers existent în imaginația scriitorului, construit din elementele ce își pot afla corespondente în realitate, întreaga construcție avînd valoarea unei reflecții, a unei interpretări a lumii reale, o metaforă a acesteia. Privindu-l din perspectiva evoluției sale istorice, putem observa că romanul a parcurs drumul dintre aceste două extreme. Majoritatea romanelor create în secolul al XVIII-lea erau intitulate "istorii", autorii lor concentrîndu-și toate eforturile și mijloacele pentru a conferi atributul verosimilitudinii scriiturii lor. Dar realismul acesta, începînd cu sfîrșitul secolului al XIX-lea, cedează locul primelor înregistrări ale lumii subiective. Începe să fie explorat nu numai macrocosmosul percepțului exterior, ci și lumea interioară, cea a subconștientului și a înconștientului. Ne sînt dezvăluite substraturile arhetipale, mitice, onirice ale gândirii umane. Redarea lor impune alegerea de către scriitor a unor instrumente specifice care țin de domeniul ficțiunii, al invenției epice. Tranziția de la obiectiv la subiectiv, de la biografie la autobiografie comportă și o modificare de optică: scriitorul însuși devine centrul atenției epice, el se supune unui proces voluntar de transfocare. Descătușat de constrîngerile impuse de lumea exterioară, scriitorul "e liber să schimbe, să rearanjeze și să întregască faptele; iar această libertate se exercită nu numai pentru a-și

ocroti secretele, ci și în interesul unor valori literare, ca semnificația reprezentativă și coerența formală².

b. Această posibilitate de a se situa în câmpul determinat de cele două extreme, adevărul și ficțiunea, oferă romancierilor o gamă largă de variante narative, în strînsă concordanță cu materialul care constituie substanța narațiunii lor. După cum remarcă B.S. Johnson, între roman și ficțiune nu poate fi o relație de sinonimie, deoarece romanul este o formă care poate deservi deopotrivă adevărul cît și ficțiunea³. Narațiunea introduce în fluxul evenimentelor segmentarea, fragmentarea, izolarea unor secvențe. Modul în care se succed aceste momente este determinat de relațiile specifice universului abordat de scriitor. Dacă relatarea se vrea obiectivă, vor predomina între elemente relații de cauză și efect corelate cu cele temporale; dacă realitatea tinde să fie subiectivă, atunci relațiile vor depinde în mare măsură de eul investigat, elementele fiind dispuse și ordonate de voința scriitorului, care nu mai trebuie să se conformeze unor legități exterioare, ca în cazul relatărilor obiective, ci își făurește singur sistemul de interdependențe.

c. Relatarea evenimentelor este caracteristică și istoriei. Deosebirea dintre istoric și epic rezidă în faptul că nu există o identitate între evenimentele acțiunii istorice și evenimentele acțiunii epice. Conținutul evenimentelor istorice este însuși evenimentul real, petrecut în coordonate spațio-temporale precise. Pe de altă parte, conținutul evenimentului epic, narativ, poate fi, practic, infinit: orice poate deveni substanța narațiunii. Dar deosebirea esențială rămîne alta: în timp ce istoria se dovedește, cel puțin sub raport anecdotic, faptic, irepetabilă, narațiunea poate fi repetată, chiar în interiorul narațiunii însăși: "o narațiune povestește o altă narațiune, povestea unei alte povești. Istoria se povestește singură, o dată pentru totdeauna. Narațiunea trebuie povestită și poate fi repovestită"⁴.

2, Investigarea mecanismelor ce stau la baza narațiunii constituie și preocuparea grupării de sociopoetică americană, reprezentînd stadiul cel mai recent al cercetărilor asupra textului literar⁵. Eforturile acestor cercetători se concentrează asupra unei abordări sistematice a textului literar pe bazele sociolingvisticii. Abordarea propusă de William Labov, întemeietorul acestei grupări, poate fi privită drept o replică la adresa analizei pur formale, care urmărește să reducă textul narațiunii la o simplă algebră combinatorie, bazată pe distribuția unor secvențe considerate ca variabile independente de orice intenție comunicativă, concretă. Labov și Waletzky⁶ resping postularea că "discursul narativ va fi considerat drept o tehnică verbală pentru recapitularea experienței, particular vorbind, o tehnică de construire a unor unități narative care corespund secvenței temporale a acelei experiențe" și subliniază că structura narațiunilor poate fi deschisă numai pornind de la "situația comunicativă" în care se găsește autorul. Ei demonstrează că structurile narative nu primesc "semnificație" decît prin integrarea în ele, ca un component esențial al lor, a "evaluării" sau "atitudinii vorbitorului în fața narațiunii", trăsătură definitorie care este impusă de funcția pe care o îndeplinesc textele în "situația comunicativă" concretă. Acest factor evaluativ situațional este implicat în orice structură narativă, indiferent de gradul și de forma în care va fi "incorporată" evaluarea în cadrul narațiunii⁷.

Ann Banfield, într-o carte recent publicată⁸, combate teoria lui Tzvetan Todorov potrivit căreia literatura este esențialmente un proces de comunicare între autor sau narator și public. Ca și sociopoeticienii americani, autoa-

rea găsește că această relație e insuficientă. După ce a analizat studiul indirect liber, Banfield deosebește în cadrul narațiunii propoziții narative și propoziții care sînt expresia conștiinței. Narațiunea și conștiința nu au nici o legătură cu comunicarea. Funcțiile comunicative ale limbii sînt îndeplinite de discurs, care e definit ca fiind alcătuit din expresii care conțin un vorbitor și un destinatar/ascultător real și care e prezent, și un timp prezent care descrie momentul rostirii. Această definiție, remarcă E.L.Epstein⁹, "exclue în mod evident propozițiile narative care pot sau nu pot conține un vorbitor, dar care nu au un destinatar/ascultător, un timp prezent, un "aici" și un "acum". Neexistînd un "acum", nu poate exista nici un "eu" în propozițiile narative, "acum" reprezintă momentul conștiinței individuale, fără de care "eu" nu poate exista. Din propozițiile narative lipsesc toate semnele distinctive ale comunicării, astfel că propozițiile reprezintă "adevărul de netăgăduit al ficțiunii"¹⁰. Constatînd acestea, Ann Banfield face deosebirea și între narațiunea istorică și cea literară, ficțională. Ficțiunea narativă nu se limitează la propoziții narative, adică la propoziții care pot fi adevărate doar din punct de vedere imaginativ, fictiv. Propoziția care reprezintă conștiința nu poate fi înțîlnită în narațiunea istorică, sau atunci cînd, totuși, acest tip de propoziție apare, ea introduce elementul fictiv într-un text istoric. Ele semnalizează faptul că am pătruns în domeniul ficțiunii, sau, cel puțin, locul unde ceea ce poate fi dovedit documentar se substituie elementului speculativ.

3. În lumea anglo-saxonă de după cel de-al doilea război mondial, negarea romanului tradițional n-a luat o formă atît de categorică și de extremă ca în Franța (în cazul "noului roman") în aceeași perioadă. Nu există o unanimitate în privința adoptării unei terminologii unitare. S-au utilizat termeni ca "metaficțiune", "supraficțiune", literatură "postmodernistă", literatură a "epuizării mijloacelor"¹¹. Punctul de plecare al romancierilor americani contemporani nu a fost un sistem de natură teoretică, ci operele unor precursori din secolele anterioare: Laurence Sterne, Herman Melville. Marcel Pop-Corniș, elaborînd o poetică a romanului melvillian, regăsește acest model în majoritatea operelor romancierilor americani postbelici: acest curent "melvillian se manifestă la toate nivelele narațiunii, la cel al motivelor și tipologiei, la cel al structurii, viziunii asupra propriilor instrumente și limbaj narativ, ori a principiilor de organizare"¹².

Antitraditionalismul romanului anglo-saxon contemporan se materializează prin adoptarea unei poziții ironice¹³ în evaluarea și prelucrarea realității. În raportul dintre realitate și ficțiune crește importanța elementului fictiv, romanul devine o meditație asupra propriei forme. Narațiunea nu mai este o secvență elaborată, cu o structură de adîncime bine sudată, ci e alcătuită dintr-o înșiruire întîmplătoare de momente generate de asociația de idei. Se produce o acumulare de imagini și evenimente, care prin iterarea lor pot dobîndi forță, dar sînt incapabile să se substanțializeze într-o formă oarecare, sau să satisfacă așteptările și să dea o rezolvare tensiunilor ivite la începutul operei.

John Barth, în romanele sale *The Sot-Weed Factor* (1960) și *Giles Goat-boy* (1966), a promovat imitația ca principal factor narativ. Cele două romane sînt "romane care imită forma Romanului, de un autor care imită rolul Autorului"¹⁴. Această dublă imitație este justificată de autor pornind de la ipoteza că orice imitație constituie o noutate (engl. "novelty" "novel", rom. "roman") care poate fi destul de serioasă. În aceasta constă

deosebirea dintre un roman propriu-zis și imitația deliberată a unui roman, sau un roman ce imită alte genuri de documente. Romanul propriu-zis încearcă să imite mai mult sau mai puțin diverse acțiuni, iar mijloacele sale convenționale - cauza și efectul, anecdota liniară, caracterizarea, selecția auctorială, dispunerea și interpretarea - pot fi ținta multor obiecții. Imitațiile de romane încearcă să reprezinte viața nu în mod direct, ci printr-o reprezentare a vieții.

Scriitorul englez B.S. Johnson propune o nouă formulă narativă. El a pornit de la recunoașterea că cinematograful și, mai recent, televiziunea satisfac în mult mai mare măsură și mai eficient așteptările narrative ale publicului larg. Cinematograful, televiziunea, prin mijloacele specifice de narare, răspund în primul rând la întrebarea "ce se întâmplă?" pusă de spectator. În cinematografie efectul narativ se obține prin procedeul montajului, care poate fi definit și în termeni asemănători cu cei din definiția narațiunii: "montajul este organizarea planurilor unui film în anumite condiții de ordonare și de durată"¹⁵. Regizorul alege elementele vizuale și semnificante, a căror continuitate va constitui povestirea și filmul.

B.S. Johnson consideră că romancierul trebuie să se orienteze spre domenii în care romanul încă mai deține supremația, de pildă monologul interior, exploatarea formei obiective de carte, explicitarea gândirii¹⁶. În The Unfortunates (1969) dificultatea pe care B.S. Johnson a avut-o de rezolvat a fost caracterul întâmplător al materialului său. Trecutul și prezentul, adică amintirile legate de prietenul său Tony pe de o parte și, pe de altă parte meciul de fotbal de la Nottingham, pe care autorul trebuia să-l transmită la radio, se întrepătrund absolut la întâmplare, fără nici un suport cronologic în mintea scriitorului. Intenția lui B.S. Johnson a fost de a oferi o transcriere fidelă a activității minții sale în decurs de opt ore într-o săptămână la Nottingham. Caracterul aleator al gândirii era anulat însă de o limită a cărții ca obiect material: prin legare, compactare se creează o ordine fixă ce este impusă substanței romanului. Soluția pe care a adoptat-o scriitorul a fost scrierea cărții pe secțiuni, care apoi au fost introduse într-o cutie. Secțiunile au lungimi diferite, de la o treime de pagină până la 12 pagini; secțiunile mai lungi au fost compactate. Cu excepția primei și ultimei secțiuni care au fost marcate ca atare, celelalte secțiuni ajung în mâna cititorului într-o ordine oarecare, la întâmplare. Ca și regizorul de film, cititorul are posibilitatea de a "monta" narațiunea după propriul său plac. Romanul devine pe această cale o metaforă palpabilă a întâmplării. Recurgând la forma de carte cuprinsă într-o cutie, B.S. Johnson a oferit fiecărui cititor posibilitatea de a-și alcătui o narațiune proprie cu ajutorul materialului pus la dispoziție.

The French Lieutenant's Woman (1968) de John Fowles aduce, în aparență, o împăcare între romanul tradițional și cel experimental. Romanul tratează o poveste de iubire ce se desfășoară într-o mică localitate de pe malul mării, în Anglia, în 1867, în plină epocă victoriană. Tratând fapte și personaje care au aparținut unei perioade anterioare cu un secol momentului scrierii romanului, John Fowles s-a izbit de dificultatea unei imitații fidele a epocii care rămânea incompletă datorită diferențelor de limbaj ce caracterizează cele două secole. Folosirea unui limbaj caracteristic epocii victoriene ar fi subminat romanul, transformându-l în parodie. Același efect s-ar fi obținut și prin aplicarea dialogului modern la epoca

victoriană. Dilema a fost rezolvată prin adoptarea unui limbaj adecvat fiecărei situații în parte, cu rod al imaginației scriitorului care a dedus că numitorul comun al epocii victoriene și al epocii contemporane este frământarea existențialistă¹⁷. "Eul" narativ nu e un "eu" ironic, care destramă iluzia existenței victoriene, ci care este parte componentă a acestei lumi. La nivelul anecdotic, romanul se înscrie în secolul al XIX-lea, iar la nivelul limbajului în secolul al XX-lea. Această dualitate a fost utilizată de dramaturgul englez Harold Pinter în alcătuirea, după romanul lui Fowles, a scenariului pentru filmul omonim regizat de Karel Reisz. Cei doi actori care interpretează rolurile protagoniștilor într-o filmare a acțiunii din 1867, se îndrăgostesc. Scenele de pe platoul evocând lumea victoriană alternează permanent cu scene din 1981, anul turnării filmului lui Reisz. Povestea de dragoste este continuă și, simultan, discontinuă. Actorii celor două iubiri sînt aceiași și, totodată, alții. Filmul își transcende cadrul pentru a se întoarce la el.

N O T E

- 1 Dictionar de termeni literari, București, Editura Academiei R.S.R., 1976, p.289.
- 2 David Lodge, The Novelist at the Crossroads, în Malcolm Bradbury, ed., The Novel Today, Fontana/Collins, Glasgow, 1978, p.96.
- 3 B.S.Johnson, Introduction to "Aren't You Rather Young to be Writing Your Memoirs", în Malcolm Bradbury, op.cit., p.154.
- 4 Adrian Marino, Dictionar de idei literare, vol.I, București, Editura Eminescu, 1973, p.595.
- 5 Vezi Poetica americană. Orientări actuale, Studii critice, antologice, note și bibliografie de Mircea Bocilă și Richard McLain, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981, p.87.
- 6 W.Labov și J.Waletzky, Analiza narativă: versiuni orale ale experienței personale, în M.Borcilă și R.McLain, op.cit., p.262.
- 7 Ibidem, p.296.
- 8 Ann Banfield, Unspeakable Sentences: Narration and representation in the language of fiction, Routledge and Kegan Paul, London, 1982.
- 9 E.L.Epstein, Communicating the conscious, în TLS, nr.4155, p.128o.
- 10 Ibidem, p.128o.
- 11 Vezi Marcel Pop-Corniș, Kurt Vonnegut, jr. și noul roman american, prefață de Kurt Vonnegut, jr., Fii binecuvîntat, domnule Rosewater sau Nu strica orzul pe gîște, București, Editura Univers, 1980, p.7.
- 12 Marcel Pop-Corniș, Anatomia balenei albe. Poetica romanului american epopeic-simbolic, București, Editura Univers, 1982, p.347.
- 13 Vezi studiul lui Ihab Hassan, The Pattern of Fictional Experience, în A.W.Litz, ed. Modern American Fiction, O.U.P., New York 1970, p.315-337.
- 14 John Barth, The Literature of Exhaustion, în M.Bradbury, ed., op.cit., p.79.
- 15 Marcel Martin, Limbajul cinematografic, București, Editura Meridiane, 1981, p.162.
- 16 B.S.Johnson, Introduction to "Aren't You Rather Young to be Writing Your Memoirs", în M.Bradbury, ed., op.cit., p.152.
- 17 John Fowles, Notes on an Unfinished Novel, în M.Bradbury, ed., op.cit., p.14o.

RECENZII

VASILE FRĂȚILĂ, Probleme speciale de dialectologie.

Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor, Tipografia

Universității din Timișoara, 1982, 344 p.

Realizată inițial, într-o variantă mai extinsă, ca teză de doctorat, lucrarea pe care ne-o propune acum Vasile Frățilă este, totuși, un amplu studiu monografic (descriptiv și istoric) al graiului de pe valea inferioară a Tîrnavei, studiu realizat în urma unor anchete directe efectuate în 17 localități din județele Alba și Sibiu, într-o perioadă ce depășește un deceniu, folosindu-se Chestionarul Noului Atlas lingvistic pe regiuni (dublat, însă, și de un chestionar special, adaptat specificului regiunii cercetate). Urmînd, într-un fel, modelul clasic de monografii dialectale, lucrarea de față se impune în primul rînd prin perspectiva înaltă, integratoare, din care sînt examinate faptele lingvistice și prin numeroasele concluzii pe care le conține. După ce în Introducere (p. 1-34) fixează, cu date amănunțite, cadrul geografic și istoric al zonei investigate și aduce precizările necesare privind ancheta și metoda de lucru, autorul procedează la prezentarea și analiza în detaliu a unui material faptic impresionant prin bogăție și varietate, ordonîndu-l, riguros, pe compartimente și consacînd fiecăruia din acestea capitole distincte în economia internă a lucrării: I. Fonetica; II. Observații asupra sistemului fonologic al graiului; III. Morfologie și sintaxă; IV. Formarea cuvintelor; V. Lexicul. După capitolul de Concluzii și cel de Bibliografie (care însumează peste 400 de titluri), lucrarea se încheie cu un Indice de autori și un Indice de cuvinte, menite să ușureze consultarea ei rapidă și eficientă.

Ceea ce-și propune, în principal, Vasile Frățilă și-l preocupă, statornic, în tot demersul său este de a stabili, cît mai exact cu puțință, locul pe care graiul examinat îl are în cadrul dialectului dacoromân. Cercetînd minuțios aria fiecărui fapt în parte, de ordin fonetic, morfo-sintactic și lexical, și făcînd în permanență referiri la celelalte graiuri dacoromâne, autorul arată convingător, într-o primă etapă a demonstrației sale, că graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor are cele mai multe și cele mai importante fenomene în comun cu graiurile de peste munți. În esență, aceste fenomene ar fi următoarele: în fonetică: o provenit din diftongul oa: bôltă, môră, sôre etc., é provenit din ea... e: lêge, lêmnê, veđe etc., -e la finală de cuvînt: avê, bê, putê etc., e în loc de ea la Imperfectul verbelor de conj. II-IV: ei mērê, el vede etc.; în morfologie: schimbarea genului unor substantive: fluieră, clanetă, sălamă etc., păstrarea formei vechi soarte < lat. sortem, păstrarea formei de pl. ai "ani", realizarea vocativului, la numele de persoană feminină, prin antepunerea pronumelui personal: tu Ană! tu fată!, forma invariabilă a a articolului genitival: a nêu, a nost, a voșt etc., păstrarea formei etimologice cură "aleargă", realizarea perifrastică a m.m.c. perfectului: am fost plecat "plecasem", absența perfectului simplu; în lexic: rărunchi, mănunchi, genunchi, nigel, spate, ochiul cel mort "tîmplă", ceteră, foale, lemn "copac", ai "usturoi", dăunos "pofcios" etc. Lor vin să li se adauge alte-

le, de mai mică importanță, cum sînt: a protonic trecut la ă, în cuvinte ca: păpuc, tăbac, căzan etc., accentuarea pe tulpina verbului în blăstăm, înfășur, măsur etc., păstrarea lui u în paradigma verbelor a dormi și a adormi. Toate aceste fapte - căroră li se alătură și alți factori constitutivi de care nu se poate face abstracție: intonația, accentul muzical sau de înălțime, ritmul vorbirii, rostirea mai lungă a vocalelor accentuate -, acționînd, conjugat, cu statut de "legi" pentru o anumită arie lingvistică, îl îndreptătesc pe autor să considere că se poate "distinge un grup dialectal transilvănean opus atît celui bănățean, cît și celui muntean, respectiv moldovean. Grupul acesta transilvănean este însă mai fărămițat decît celelalte trei, în cadrul lui individualizîndu-se patru grupuri mari: crișean, maramureșean, nord-est ardelean și sud-est ardelean sau ardelenesc de centru și sud", (p.263). În acest ultim grup, ardelenesc de centru și sud, încadrează Vasile Frățilă și zona cercetată de el, cuprînsă între cursul superior al Mureșului la nord, cursul rîului Strei la vest, cursul Oltului transilvan la sud și partea sudică a Carpaților Orientali la est. Particularitățile specifice prin care graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor se grupează cu graiurile ardelenesti de centru și sud, separîndu-se clar de subdialectul muntenesc în care a fost încadrat pînă acum de cei mai mulți cercetători, sînt, între altele: în fonetică: labialele p, b, m, f, v se palatalizează în stadiile k', g', n', h', y; se păstrează consoanele k', g', (nedevenind č, ǵ sau t', d' ca în graiurile ardelenesti de nord-vest sau de nord-est); se păstrează intacte dentalele t, d, n cînd sînt urmate de e, i sau de diftongul ea; în morfologie: substantivele terminate în -că, -gă fac genitivul în -cî, -gî; sînt specifice participiile de tipul șest, vâst "văzut", vînt, "venit"; în lexic: păstrarea unor cuvinte de origine latină dispărute din alte graiuri: cari, care (< lat. care, voc. lui carrus "drag"), dăunos "poficios" (< lat. damnosus), flamă "arșită, uscăciune" (lat. flamma), lumea ochilor "pupilă" (< lat. lumen oculi), plut "turtit" (< lat. plotus), vipt "cereale" (< lat. victus) etc., la acestea adăugîndu-se și o serie de termeni de origine slavă, ca: clocă "cloșcă", jitar "paznic de cîmp", pleș(ug) "chel", poiată "grajd" etc.

De reținut că autorul stabilește și o anumită configurație a graiurilor transilvănene de-a lungul timpului, el admițînd într-o perioadă veche, secolele X-XIII, trei arii lingvistice care "e posibil să fi luat naștere între granițele celor trei voievodate", ale lui Menumorut (Crișana), Glad (Banat) și Gelu (Transilvania propriu-zisă). În cursul secolelor, cauze de tot felul au făcut ca această configurație să se modifice, așa încît azi se poate vorbi de un subdialect bănățean aparte, de același rang cu cel muntenesc și cel moldovenesc.

O privire globală asupra lucrării arată că autorului nu i-a scăpat nimic din ceea ce este strict necesar pentru ca fiecare particularitate să fie pregnant pusă în evidență. Și dacă se are în vedere că el operează, cu siguranță deplină, într-un cadru foarte larg stabilind statornic apropieri și deosebiri ale graiului analizat și toate celelalte graiuri și subdialecte românești, se poate spune, fără a exagera, că lucrarea de față este nu numai o temeinică monografie a unui grai, ci și o oglindă a unui întreg complex de graiuri și subdialecte, ea atestînd din partea autorului formația sa solidă de dialectolog și istoric al limbii române.

Cunoscut doar din culegeri de folclor și de lexic, graiul de pe Tîr-

nave găsește acum, în lucrarea lui Vasile Frătilă, o cercetare cu adevărat științifică, de care, în viitor, orice studiu scris va trebui să țină seama.

D. CRAȘOVEANU

ANNE HÉNAULT, Les enjeux de la sémiotique:

Introduction à la sémiotique générale, Paris, Presses

Universitaires de France, 1979, 191 p.

Inițiativa Annei Hénault de a realiza o descriere detaliată a practicii semiotice ca demers ludic este salutată, în prefața cărții, de A.J. Greimas care apreciază, în același timp, efortul meritoriu al autoarei pentru realizarea unui deziderat umanist major și anume apărarea bucuriei lecturii, așa cum o concepea A.Thibaudet. De aceea putem spune că această carte se adresează oricărui cititor al epocii noastre în care proliferarea practicărilor semnificative pare să confirme pășirea omenirii în "era semiotică". În acest sens, autoarea face, cu umor, următoarea remarcă: "se semiotizează mult acolo unde destul de recent se mai structuraliza încă". (p.171).

Cartea se adresează în mod deosebit specialiștilor, semioticieni sau profesori, ca și studenților în a căror activitate practica semiotică se dovedește a fi tot mai fertilă. Extinderea câmpului ei de aplicație la domeniul didactic este explicabilă prin trăsătura fundamentală a semioticii: recurgerea permanentă la experiența practică. Astfel, pe tărâm didactic, activitățile cu caracter demonstrativ, cum ar fi tradiționalele "explications de textes" confirmă utilitatea tipului de analiză semiotică¹. Mai mult, autoarea subliniază că semiotica, înțeleasă ca demers, își dovedește utilitatea și în alte domenii didactice neabordate până acum din perspectiva semiotică. Este vorba de predarea limbilor străine unde ea ar contribui la evitarea interferențelor semantice prin furnizarea unor modele generale privind reprezentările abstracte ce determină forma semnificației.

Pentru punerea în evidență a statutului și a rolului actual al practicii semiotice, primul capitol, intitulat "Noul spirit semiotic", trece în revistă paradoxurile și dificultățile majore ale semioticii. Se subliniază astfel, că marea majoritate a acestor dificultăți sînt hrănite de contradicțiile datorate caracterului nematerial al semnificațiilor pe de o parte, iar pe de alta, ambiției semioticii de a elimina subiectivismul pe calea analizei formale. A.Hénault nu se mulțumește doar cu semnalarea acestui paradox, ci propune și calea depășirii lui prin distingerea a două forme de percepere a conținutului: sentimentul lingvistic sau intuiția dialectică și solidaritatea semantică. Prima vizează natura individuală, subiectivă a semnului; a doua privește natura socială și obiectivă a sensului comun aflat în circulație. Or, ceea ce autoarea numește "l'enjeu fondamental de la sémiotique" ar reprezenta tocmai "tentativa de structurare sistematică a solidarității semantice" (p.11). Dar și această perspectivă este insuficientă dacă luăm în considerare o altă categorie de dificultăți. Este vorba de necesitatea delimitării domeniului de cercetare al semioticii față de alte discipline ca psihologia, psihaaliza, logica și mai ales lingvistica. A.Hénault arată că, dacă la începuturile ei, semiologia s-a servit de metodele lingvistice formale, ea s-a îndepărtat progresiv de acestea, abandonînd chiar proble-

matica saussuriană a semnului. "Pentru semiotică actuală a studia semnificațiile nu înseamnă a construi o doctrină a semnelor (...) ci a se elibera de semn". (p.16). Acest lucru este posibil datorită celor două tipuri de virtualități semnificative pe care ni le oferă limbajul uman: el este inventar de semne dar și proces producător de mesaje. Or, obiectul cercetării semiotice este tocmai producerea mesajului, mai precis, conceptualizarea organizării semnificației. Meritul cărții în discuție constă tocmai în remarcabila ilustrare a procesului de conceptualizare realizabil prin "jocul dialectic dintre pluralitatea sistemelor la nivelul manifestării lor și omogenitatea lor la nivele mai profunde". (p.39).

Cele patru capitole care refac drumul parcurs de semiotică în eforturile ei de a depăși empirismul intuitiv dovedesc evidenta evoluție a semioticii de la metodele lingvistice formale până la problemele actuale ale metodologiei semiotice. Fiecare capitol este riguros structurat, expunând ipoteze și principii teoretice însoțite de aplicațiile practice corespunzătoare.

Capitolul intitulat "Ipoteze generale fondatoare ale semioticii" ia în discuție cele două momente-cheie reprezentate de teoria formală a lui Hjelmslev și de teoria saussuriană a sistemului, subliniind rolul primordial pe care aplicarea celor două puncte de vedere l-a avut în determinarea obiectului semioticii și în definirea ei din perspectivă metodologică.

Capitolul al treilea își propune să illustreze rolul analizei semice în practica semiotică. Dând o imagine deosebit de clară a teoriei nivelelor semiotice, autoarea dezvoltă ipotezele referitoare la analiza elementelor minimale. Exemplul de lectură a unui text abordat din această perspectivă este concludent pentru utilitatea acestui gen de analiză ce reprezintă un instrument prețios în descifrarea și dezambiguizarea textului.

Capitolul următor examinează o altă etapă a activității semiotice: sinteza elementelor minimale și constituirea lor în enunțuri coerente. Un loc important îl ocupă, în această analiză, observațiile privind clasemul și izotopia. A. Hénault discută definițiile succesive date izotopiei, începând cu Greimas, precum și dificultățile teoretice implicate de acest concept indispensabil semanticii. Cele două tipuri de analize discutate în capitolele III și IV, aplicate unor texte literare dificile și foarte variate (Malraux, Rimbaud), amintesc nu numai rigoarea analizelor lui J.Cohen din Le haut langage (capitolul "Le texte") dar și scopul similar al acestora: autorul urmărea, într-un demers mult mai larg decât acela strict semiotic, validarea ipotezei conform căreia textul își găsește unitatea în reiterarea unităților minimale. Analizele Annei Hénault demonstrează convingător eficacitatea tehnicii de lectură formală pe care o propune semiotica în restabilirea acestor unități. Se cuvine să subliniem nu numai rigoarea analizelor ci și onestitatea științifică de care dă dovadă autoarea, neezitând să recunoască limitele cercetării semiotice. Asociem această idee concluziilor analizei aplicate de Tzvetan Todorov la textul poetic rimbaldian pe care semioticianul îl consideră ireductibil la analiza de tip semiotic. Anne Hénault mai atrage atenția și asupra pericolului aplicării dogmatice și mecanice a conceptelor semiotice. Astfel, reducerea strictă a rezultatelor practicii semiotice la simple rețete ar însemna, după autoare, o adevărată moarte a spiritului. E necesar să vedem în "laserul semiotic" nu o cheie universală a descifrării sensurilor, ci un dublu instrument de verificare și de descoperire a acestora.

Că aplicarea conceptelor semiotice în analiza unui text este capabilă să ne ofere instrumentele unei lecturi precise și clare, ne-o dovedește cu prisosință ultimul capitol al cărții prin prezentarea teoriei și a aplicării careului semiotic în analiza unui text. Acest capitol pune în lumină un ultim model general de o utilitate incontestabilă în analiza structurării sensului. El confirmă, în același timp, importanța acestei lucrări denumită de Greimas "le roman d'apprentissage d'un projet scientifique en devenir" (romanul uceniciei unui proiect științific în devenire), proiect care nu este altul decât practica semiotică văzută ca o activitate ludică semnificantă.

N O T E

1 Semnalăm din această perspectivă, încă două lucrări ale aceluiași autoare: Introduction à la narratologie și Lectures de cohérences.

AURELIA TURCU

PAVEL FLOREA, Contribuții de istorie literară (1867-1885),

Editura Junimea, Iași, 1981, 311 p.

După contribuții prestigioase mai vechi la studierea fenomenului junimist, ca acelea ale lui I.E.Torouțiu, Eugen Lovinescu, Tudor Vianu sau mai noi (Junimea și junimismul de Z.Ornea, Contradicția lui Maiorescu de N.Manolescu, Titu Maiorescu de Eugen Todoran, Polemica Maiorescu - Gherea de Virgil Vintilescu, Scriitori junimiști și Critica literară junimistă de D.Mănuță etc.) s-ar putea crede că subiectul ar fi cel puțin deocamdată, epuizat. Este un merit al lui Pavel Florea de a fi arătat convingător că tema este departe de a fi epuizată în cadrul coordonatelor ideologice actuale.

Contribuții de istorie literară (1867-1885) este o lucrare bine documentată, bazată pe o cunoaștere directă, în primul rând, a revistei "Convorbiri literare", o valorificare atentă a documentelor și cercetărilor anterioare asupra curentului junimist. Autorul încadrează cu rigurozitate fenomenul convorbirist în ansamblul culturii și literaturii române, prezintă sistematic diferitele sale aspecte culturale și literare și, nu o dată, corectează cercetări anterioare printr-o confruntare mai atentă cu documentele.

Studiul prezintă o problemă diversă: Junimea ca societate culturală, estetică, critică literară și culturală a Junimii, literatura convorbiristă, toate acestea constituie problemele generale puse în discuție, în cadrul cărora se deosebesc diferite aspecte, fixate în subcapitole. Ne propunem, în cele ce urmează, să formulăm câteva observații în primul rând pe marginea discuțiilor cu privire la poezie, (referindu-ne, deci, în special la materialul cuprins în capitolul Estetica, critica literară și culturală), esențiale atât în lucrarea de față cât și, ca problemă teoretică, pentru curentul junimist.

Acest moment din studiul lui Pavel Florea constituie o prezentare atentă și detaliată a ideilor exprimate în articolele maioreștiene "Despre poezia română" și "Direcția nouă în poezia și proza română" precum și a ecoului pe care acestea l-au avut în viața culturală a epocii. După notarea "adversităților" pe care criticul le-a avut de suportat în urma apariției

articolelor și după evidențierea conflictului cu Aron Densusianu (care în replica intitulată "Critica unei critici", din revista Federațiunea (1868) învinuia pe Titu Maiorescu de plagiat după Estetica sau știința frumosului a lui Vischer) autorul subscrie la concluziile lui E. Lovinescu și T. Vianu: Maiorescu a cunoscut estetica lui Vischer, a utilizat-o, dar nu s-a oprit la ea ca izvor unic; ideile "urcă dincolo de Vischer, la Hegel, sau se unesc cu rețeaua de teorii ale tratatelor de Estetică și Poetică ale vremii" (T. Vianu).

În continuarea acestei discuții, Pavel Florea fixează principalele izvoare filozofice ale gândirii lui Maiorescu, așa cum au fost identificate de Mircea Florian, de T. Vianu sau de cercetările din ultimii ani ale operei criticului, pe care le are în vedere. Concluzia lui Pavel Florea este că "La baza gândirii estetice a lui Maiorescu stă mișcarea de idei din filozofia idealistă europeană a secolului al XIX-lea" - afirmație plauzibilă, dar prea generală, inaptă a ne indica poziția autorului față de discuțiile menționate anterior în legătură cu această problemă. De altfel, trebuie să observăm că întâlnim și unele idei junimiste cu conținut estetic sau de teoria criticii, care nu sînt suficient analizate de Pavel Florea, astfel încît cititorul cărții nu reușește să desprindă părerea autorului cu privire la faptul dacă acestea mai sînt încă valabile, actuale sau nu. De exemplu, comentînd afirmația lui T. Maiorescu (din "Convorbiri literare" nr. 2/1867) că "Adevărul artistic este un adevăr subiectiv", autorul cărții în discuție se mulțumește să afirme despre această teză esențială a teoriei reflectării că reprezintă o "viziune kantiană", ceea ce este prea insuficient și vag. E drept, în cadrul aceluiași capitol, el reia ideea, nereușind însă decît să-l parafrazeze pe Maiorescu, fără a da un răspuns la problema estetică a naturii adevărului artistic pentru a distinge poziția esteticii marxiste de cea a esteticii kantiene.

În altă parte, menționînd accentul pe care Titu Maiorescu îl pune pe determinarea originalității și valorii estetice a artei, Pavel Florea notează: "Spiritul în care se privește problema este clar hegelian, dar sînt prezente în același timp, cum s-a mai spus, și ecouri ale sistemului de relații specifice gândirii herbartiene". Este un mod de a opera cu "etichete", care nu explică adevărata poziție filozofică a Junimii, ce este adevărat sau eronat, în această poziție.

O altă problemă de principiu pentru știința și istoria literaturii din zilele noastre, care de asemenea nu-și primește cuvenita aprofundare sau, mai bine zis, este lăsată în stadiul în care se găsea ea la Maiorescu, este aceea a opoziției dintre artă și știință, opoziție pe care gândirea metodologică actuală nu o mai acceptă în termenii categorici în care apare ea la criticul junimist, fiind azi dovedit că și arta implică rațiune, cunoaștere, judecată, gândire, după cum și știința reclamă fantezie și pasiune.

O idee estetică foarte importantă este pusă în discuție pe marginea articolului "Direcția nouă...": "Frumusețea formei și seninătatea conferă, susține T. Maiorescu, eternitate artei". Pavel Florea apreciază că "gîndirea maioresciană ne apare aici în toată splendoarea clasicității ei". Mai tîrziu, Tudor Vianu, într-o lecție de deschidere a cursului de estetică, intitulată "Eternitatea și vremelnicia artei", va afirma, e drept, că arta este eternă prin formele ei și vremelnică prin conținuturile ei, amintind prin aceasta ideea maioresciană. Este vorba oare de prioritatea formelor artei față de conținut? Considerăm că Pavel Florea trebuia să se oprească

asupra acestei probleme, pe care estetica și istoria literară contemporană nu o pot ignora și nu se pot mulțumi să o noteze în treacăt. Precum se știe, formele s-au dovedit de-a lungul istoriei mult mai conservatoare decît conținutul, care depinde mai evident de transformările și specificul fiecărei epoci în parte. Aceasta dovedește însă tocmai faptul că arta prin conținutul ei slujește esențial fiecărei epoci, prezentînd-o în tot ce are mai specific în "eternitate", în timp ce formele sînt doar niște "invariante" (variable, desigur) ale fenomenului literar, ale structurii artei.

Cartea lui Pavel Florea furnizează, într-o prezentare sistematică, date esențiale pentru perioada studiată. Faptele de cultură comentate sînt relevante (exceptînd, poate, subcapitolele despre Slavici și Creangă, tratate cu o vizibilă grabă). Considerăm apoi că reevaluarea junimismului din perspectivă literară ar fi putut constitui într-o mai mare măsură un prilej de dezbatere a unor probleme actuale de estetică literară prin consemnarea răspunsurilor ce se dau azi întrebărilor ridicate la sfîrșitul secolului trecut.

ELISABETA DOBRE

IN MEMORIAM

JOHANN WOLF

1905-1982

Ne-a părăsit de curînd dr. Johann Wolf, personalitate distinsă a școlii de germanistică din România, eminent pedagog și autor al unor lucrări de largă rezonanță pe plan național și internațional. El stăruie în memoria afectivă și profesională a sutelor de profesori, a discipolilor și colegilor săi ca unul din cei mai străluciți dascăli, care a crescut cu pricepere, bună voință și răbdare, dar și cu exigență, învățători și profesori, a format o generație nouă de cercetători în domeniul dialectologiei, germanisticii și al istoriei culturii Banatului.

Johann Wolf a fost originar din Variaș. A urmat Școala pedagogică din Timișoara, iar între 1926 și 1937 a fost învățător la aceeași școală. Concomitent (1926-1936) a studiat la Universitatea din Viena filozofia, pedagogia, psihologia, matematica și germanistica. Teza sa de doctorat Das Schulwesen des Temesvarer Banats im 18. Jahrhundert a fost publicată ca primul volum al reputei serii "Veröffentlichungen des Wiener Hofkammerarchivs".

În anii următori Dr. Johann Wolf a fost profesor la Școala pedagogică din Timișoara, iar din 1957, pînă la pensionare, lector la Facultatea de Filologie a Universității din Timișoara, unde a predat cursul de limba germană contemporană, de Filologie germanică, Metodica predării limbii germane și a îndrumat practica pedagogică a studenților. Preocupările sale multiple, culturale și științifice, metodice și lingvistice și-au găsit expresia în numeroase studii și articole publicate în țara noastră. L-au preocupat deopotrivă problemele de istorie a Banatului ca și cele ale dialectelor vorbite în Banat. A fost interesat de problemele curente ale teatrului, fiind îndrumătorul a numeroase spectacole de la Teatrul german de stat din Timișoara. Autor sau coautor de manuale școlare, a contribuit la promovarea învățămîntului din țara noastră. Cărțile sale Methodik des deutschen Sprachunterrichts (1968), Sprachgebrauch, Sprachverständnis. Ausdrucksformen und -gefüge im heutigen Deutsch (1974), "Kleine Banater Mundartkunde" (1975) sînt lucrări de referință în domeniile respective, cu un larg ecou național

și internațional. Moartea l-a răpit de la masa de lucru: opera sa de bază, dialectologia graiurilor germane din Banat, a rămas neîncheiată, ca și contribuția sa la istoria literaturii germane din România.

De judecata sa limpede și clară, de îndrumările sale generoase, de metodologia sa riguroasă de cercetare am beneficiat cu toții. Casa sa a fost, după pensionarea din 1969, un lăcaș deschis tuturor acelor care erau dornici de un sfat, o îndrumare, o încurajare, o apreciere. Orele lungi de discuții în mijlocul unei biblioteci impresionante ne îmbogățeau spiritual. Plecând de lângă dascălul iubit și admirat, prindeam din nou aripi, și nici o problemă, oricât de dificilă ar fi fost ea, nu ni se mai părea de nerezolvat. Ne tulbura, poate, doar sentimentul că nu vom fi în stare să-i onorăm încrederea, că nu-l vom putea mulțumi pe deplin pe omul acesta generos, care se dăruia fiecăruia din noi cu tot ce era mai bun, mai elevat în el.

A rămas un gol de neînlocuit. A rămas o operă neîncheiată ca un testament pentru discipolii săi. Dr. Johann Wolf a trecut în neființă, dar nu și în uitare. El rămîne un model viu pentru toți cei care, azi și mâine, se străduiesc și se vor strădui să facă din profesie cea mai înaltă datorie morală.

YVONNE LUCUȚA

